

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ANTROPOLOJİ (SOSYAL ANTROPOLOJİ)
ANABİLİM DALI**

**AÇILIMLA YAŞAMAK: GEÇMİŞTEN BUGÜNE KÜRT
SORUNUNUN ÇÖZÜMÜNE DÖNÜK DEVLET
POLİTİKALARININ KÜRTLER İÇİN ANLAMI**

Yüksek Lisans Tezi

Berna KIZILKAYA

ANKARA-2014

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ANTROPOLOJİ (SOSYAL ANTROPOLOJİ)
ANABİLİM DALI**

**AÇILIMLA YAŞAMAK: GEÇMİŞTEN BUGÜNE KÜRT
SORUNUNUN ÇÖZÜMÜNE DÖNÜK DEVLET
POLİTİKALARININ KÜRTLER İÇİN ANLAMI**

Yüksek Lisans Tezi

Berna KIZILKAYA

Tez Danışmanı

Yrd. Doç. Dr. H. Çağlar ENNELİ

ANKARA-2014

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ANTROPOLOJİ (SOSYAL ANTROPOLOJİ)
ANABİLİM DALI

**AÇILIMLA YAŞAMAK: GEÇMİŞTEN BUGÜNE KÜRT
SORUNUNUN ÇÖZÜMÜNE DÖNÜK DEVLET
POLİTİKALARININ KÜRTLER İÇİN ANLAMI**

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. H. Çağlar ENNELİ

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

İmzası

.....
.....
.....
.....
.....
.....

.....
.....
.....
.....
.....
.....

Tez Sınavı Tarihi : .....

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ SOSYAL
BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile, bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim.(...../...../200...)

Tezi Hazırlayan Öğrencinin

Adı ve Soyadı

.....

İmzası

.....

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	i
KISALTMALAR	iii
ÖNSÖZ	v
1. GİRİŞ.....	1
1.1. Antropolojik Bağlamsal Dayanak	6
1.2. Araştırmanın Problemi	12
1.3. Araştırma Probleminin Alanı	16
1.4. Araştırmanın Yöntemi	19
2. KİMLİK.....	22
2.1. Diyarbakır 5 No'lu Askeri Cezaevi: "Diyarbakır Cehennemi"	36
3. ANADİLDE EĞİTİM	45
3.1. Bir Korku Sorunsalı Olarak Kürtçe	51
4. ÖZERKLİK.....	60
4.1. Tarihsel Süreç.....	60
4.2. Demokratik Özerklik Modeli	66
4.3. Gezi Parkı Eylemleri: "Demokratik Özerklik İsyanı"	76
5. ANAYASA	86
5.1. Vatandaşlık Tanımı	87
5.2. Anadilde Eğitimin Yasal Düzenlemesi.....	90
5.3. Yerelleşme Olgusuna İlişkin Özerklik Yasası	92
6. EKONOMİK YATIRIM.....	96
6.1. Bir Kolonyal Düşünce Sistemi Olarak Kalkınma Söylemi.....	97
6.2. Çözümün Şafağında Ekonomik Bağımsızlık Modeli	104

7. ALAN BULGULARI.....	110
7.1. Kimlik: Dil, Kişilik, Aidiyet	119
7.2. Anadilde Eğitim: Özgürlük, Öz, Kimlik.....	130
7.3. Özerklik: Kolaylık, Tamamlanmışlık, Huzur.....	145
7.4. Anayasa: Tanınma, Adalet, Özgürlük	151
7.5. Ekonomik Yatırım: Bağımsızlık ve Balans	154
8. SONUÇ	158
KAYNAKÇA	166
ÖZET	183
ABSTRACT	184

KISALTMALAR

ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AKP	Adalet ve Kalkınma Partisi
BDP	Barış ve Demokrasi Partisi
bkz	Bakınız
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
DEHAP	Demokratik Halk Partisi
DEP	Demokrasi Partisi
DP	Demokrat Parti
DTP	Demokratik Toplum Partisi
EĞİTİM SEN	Eğitim ve Bilim Emekçileri Sendikası
e.t.	Erişim tarihi
HADEP	Halkın Demokrasi Partisi
HEP	Halkın Emek Partisi
HES	Hidroelektrik Santraller
MHP	Milliyetçi Hareket Partisi
MSP	Milli Selamet Partisi
PKK	Kürdistan İşçi Partisi (Partiya Karkerên Kurdistan)

RP	Refah Partisi
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TESEV	Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı
TİP	Türkiye İşçi Partisi
UNESCO	Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (United Nations Educational, Scientific and Culturel Organization)

ÖNSÖZ

Kürtlerin tarihi, siyasi ve toplumsal yapısı ile ilgili yaptığı araştırmalarla dünya çapında tanınan Martin van Bruinessen Kürtlerle ilgili araştırma yapmanın zorluklarından bahseder. Kürt sorunu üzerine araştırma yapmaya karar verdiğim ilk günden itibaren Bruinessen'in bahsettiği zorlukları iliklerime kadar hissettim. Şüphesiz ki devletin resmi politikalarına karşıt konumda çalışan akademik çalışmalar çok daha zor bir pozisyonudadır. Araştırmamı söylediğim herkes bana alaycı bir ifadeyle, "bu sorunu sen mi çözeceksin" diye sordu. Daha yakınlarım ise, araştırmalarda Kürt sorununun tuttuğu yasaklı yerin bilincinde olarak benim için endişelendiler. Her şeyden önce ben ne araştırmamla sorunu çözme iddiasındayım ne de devletin sinir uçlarına dokunmak. Genç bir araştırmacı olarak Kürt sorununu, tabiri caizse Arap saçına dönmüş, çok katmanlı ve karmaşık konumundan beş basamaklı, görece basit bir konuma çekmeye çalıştım. Bunu yaparken de elimden geldiğince Kürtlerin sesine yer vermeye çabaladım. Bu çabamı olanaklı hale getiren değerli görüşmecilerime ve samimi sohbetlerine şükran borçluyum. Başta annem ve babam olmak üzere isimlerine tek tek yer veremeyeceğim herkese, araştırmam boyunca verdikleri destek için en içten teşekkürlerimi sunarım. Ve elbette ki tez danışmanım Yrd. Doç. Dr. Çağlar Enneli'ye süreç boyunca yaptığı katkılardan dolayı teşekkür ederim. Dilerim ki Türkiye'de akademisyenler ve akademik çalışma yapan diğer araştırmacılar çalışmalarını ortaya koyarken resmi anlatıları daha fazla sorgularlar ve göz ardı edilen sorunlara daha fazla işaret ederler.

1. GİRİŞ

Türk ulus inşası diğer etnik kimliklerden siyasi uyum beklemekle kalmamış, milli kimliğin yaratılmasında siyasal, kültürel ve ekonomik olarak öteki kimliklerin varlığına yer vermemiştir. Kuruluşunu takiben Türkiye Cumhuriyeti, Anadolu ve Rumeli'deki etnik kimlikleri tanımayı reddetmiş, inşa edilen Türk milli kimliğine vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkesin Türk olduğunu savunmuştur. Bu durumun önemli bir geçerlik kazanması için devletin öncelikli olarak uyguladığı politika, asimilasyon olagelmıştır. 7 Aralık 1936 günü Umumi Müfettişler Konferansı'nda konuşan Birinci Umumi Müfettiş Abidin Özmen, asimilasyon sözcüğünü kullanarak, Kürtlerin nasıl asimile edileceğini anlatır (Mumcu, 2002: 98-100). Türkiye'deki ulus inşa pratiğinin sonucu olarak Türk etnik kimliğine dayanan ulusal kimliğin içinde kendisini algılamayan kimliklere karşı geliştirilen asimilasyon araçları Çerkezler, Lazlar, Boşnaklar, Araplar ve Arnavutların etnik kimlikleri üzerinde kitlesel olarak kayda değer bir başarı elde ederken; aynı araçlar söz konusu Kürtler olunca büyük oranda başarısız olmuştur. Yeğen (2011: 17), örneğin Boşnaklar gibi göç vasıtasıyla yeni yer edinen toplulukların çoklukla gösterdiği asimilasyona yatkın olma eğiliminin Kürtlerde çok güçlü olmamasının anlaşılabilir bir tarafının olmadığını belirtir. Yeğen, Kürtlerin bugün yaşadıkları toprakların kadim sakinleri olmalarının ve "hatırlayabildikleri ya da hatırlatılan" tarihlerinin, Kürtleri, "asimilasyona direnebilecek denli güçlü bir bizlik duygusuyla" donattığını ve bu sayede Cumhuriyet'in önerdiği ulusal gelecek ile aralarına belli bir mesafe koyduklarını ifade eder (Yeğen, 2009: 13; Yeğen, 2011: 16-17).

Asimilasyona direnen Kürtler, 1960'lardan bu yana özellikle de 1990'lardan beri siyasi olarak örgütlenmiş ve etnik kimlikleriyle temel hak ve özgürlüklerinin devlet tarafından kabul edilmesini talep etmişlerdir. 1960'ların liberal politik ortamında, örneğin grev hakkı gibi, yeni sosyal hakların bireysel haklar ve özgürlükleri çoğaltması, sivil toplum ve sol hareketleri büyüterek meydana çıkarmıştır (Romano, 2006: 41). Aynı yıllarda çok sayıda Kürt'ün çeşitli şehirlere yerleşmesi yeni fırsatlar yaratmış, özellikle üniversite eğitimi, hem zengin hem de fakir Kürt yeni jenerasyonunu milliyetçilik ve devlet zorbalığına karşı diğer insanların mücadeleleriyle tanıştırmıştır (Romano, 2006: 42). 1965-68 yılları arasında *Dicle Fırat* ve *Deng* gibi Türkçe-Kürtçe gazeteler, Kürtçe Dil Bilgisi kitabı, Kürtçe-Türkçe sözlük, *Birina Reş* "Kara Yara" adlı bir oyun yayınlanmış ve *Mem-u Zin* isimli uzun bir destan günışığına çıkarılmıştır. Fakat bu kısmi özgürlük ortamı uzun sürmemiş ve tüm bunlar kısa sürede yasaklanarak kitap ve gazetelere el konulmuş, yayıncıları ve yazarları yargılanmıştır. Irak Kürdistan'ında süren ayaklanmanın Türkiye'deki Kürtleri etkilemesini önlemek amacıyla 25 Ocak 1967'de çıkarılan Cumhurbaşkanlığı kararname metninde, "Kürt dilindeki her türlü yayın, plak ve kasetin yurda sokulması ve dağıtılması yasak ve kanun dışıdır" denmesi üzerine 19 ildeki Kürt öğrenciler harekete geçip, alınan kararların Anayasa'nın 12., Lozan Antlaşması'nın 37. ve 44. maddelerine aykırı olduklarını duyurmuşlardır. Nisan 1970'te Silvan ve Diyarbakır'da yürütülen askeri operasyonlarda çok sayıda Kürt öğrenci gözaltına alınmıştır. TİP'in eski Genel Başkanı Mehmet Ali Aybar parlamentoda konu hakkında soru önergesi vermiş ve 24 Temmuz 1970'te çok uzun bir konuşma yapmıştır

(Minorsky, Bois ve Kenzie, 2004: 110-111). 1961’de yasal bir sosyalist parti olarak kurulan Türkiye İşçi Partisi (TİP), Kürt sorununun hassaslığından dolayı on yıldan uzun bir süre bu konuya mesafeli kalsa da, partinin, sosyal ve ekonomik eşitlik ile adalet mesajlarıyla Kürtleri etkilemesi ve desteklerini kazanması olağandı (Marcus, 2009: 37). Kürt gençleri TİP’in savunduğu, üniversitelerde yayılan sol fikirlerin etkisi altına girerken, kimi Kürt eylemciler yeni liberal atmosferi doğrudan doğruya deneyimleyip hayal kırıklığına uğradılar. Siyasete TİP’le başlayan Kemal Burkay, hayal kırıklığını, “Türkiye Solu’nun hakiki bir Kürt programına sahip olmadığını ancak zaman içinde anladık” (Marcus, 2009: 39) şeklinde ifade eder. Türk Solu’ndaki parti ve örgütlerin çoğu, Kürtlerin kültürel baskı altında bulunduğunu kabul ediyorlardı. Ancak önerdikleri çözüm, işçi sınıfı önderliğinde gerçekleşecek sosyalist bir devrimdi. Buna göre, Kürtlerin talepleri mevcut koşullarda zamansız, hatta gerici olarak görüldü. Bu yaklaşım ise Kürtler açısından söz konusu hayal kırıklığına neden oldu. Dolayısıyla 1970’lerin sonlarına doğru çok sayıda Kürt, üyesi oldukları Türk parti ve örgütlerini terk ederek ayrı Kürt örgütlerine katıldılar (Bruinessen, 2005: 347).

1980’de ise askeri cuntanın kurulmasından sonra Kürt sorunu dramatik bir hal aldı. Örneğin, Kürtçe üzerindeki yasak her zaman olduğundan daha katı bir şekilde uygulanmaya başlandı. Bruinessen’in yazdığı gibi, dönemin askeri liderleri Kürt hareketinin tamamen yok edilmesi görüşündeydiler. Bu doğrultuda, Kürtlerin aktif olduğu bölgelerde, askeri harekâtlar yürütüldü ve köylere baskınlar düzenlendi. Bu noktada, çok daha sıkı önlemler almak adına on binlerce insan tutuklandı ve işkence altında

sorguya çekildi (Bruinessen, 2005: 353). Mevcut koşullar altında, 1980'li yıllar boyunca, Kürt siyasi hareketi görece sinmiş gözükür.

1990'lı yıllara gelindiğinde ise, Kürtler ilk kez legal alanda siyasi mücadeleye HEP ile başlar ve DEP, HADEP, DEHAP, DTP ve BDP ile devam eder¹. Fakat bu yasal siyaset deneyimi pek de hoş karşılanmaz. Çakır'a Kürtlerin yasal siyaset deneyimini değerlendiren Sırrı Sakık, yasal anlamda siyaset yapmanın zorluklarından bahsederken, parlamentoya gittikleri gün Mesut Yılmaz'ın kendilerine "bu kürsüyü kirlettiniz" diye hakarete bulunduğunu aktarır (Çakır, 2004: 133). Yasal çerçeveler ölçüsünde hakları sürekli inkâr edilen Kürtler, Türkiye'de Kürt sorununun varlığını kabul ettirebilmek için mücadele ederken; ret ve inkâr politikasında ısrar eden devlet aygıtı, Kürt sorununun adını koymamak için uzunca bir süre terörizm sorununu ön plana çıkarmıştır. Örneğin, Mehmet Ali Birand (1992)'in Abdullah Öcalan ile yaptığı söyleşileri aktardığı *Apo ve PKK* isimli kitabında, Öcalan'ın "insana dair yanlarını" öne çıkarması büyük yaygara koparmıştır.

Bugün gelinen noktada meseleye artık yalnızca terörizmle yaklaşamayacağı bizzat devlet yetkilileri tarafından kabul edilmektedir. Kürt sorununun nihai olarak çözülmesi sorunsalına askeri seçeneği dışarıda bırakarak yaklaşan devlet, yetki verdiği kişiler aracılığıyla barış görüşmeleri²

¹ Kürtlerin siyasi parti geleneği, Demir'in (2005) *Yasal Kürtler ve Öteki Kürtler* (Demir, 2009) isimli kitaplarında ayrıntılarıyla ele alınır.

² 2013 yılının Ocak ayında başlamış olan ve birçoklarınınca II. Kürt açılımı olarak da tanımlanan süreçtir. Abdullah Öcalan, PKK, Türkiye hükümeti ve BDP arasında geçen, çatışmaların durdurulması ve barışın sağlanması için yapılan görüşmelerdir. Resmi olarak barışın sağlanması hedeflenen görüşmeler heyetler tarafından dalga dalga gerçekleştirilmektedir. PKK hareketinin önderi Abdullah Öcalan ile görüşen heyet, Adalet Bakanlığı tarafından seçilmekte olup Sırrı Süreyya Önder, Pervin Buldan, Selahattin Demirtaş gibi TBMM milletvekillerinden oluşmaktadır. Süreç boyunca Irak'ın kuzey

adı altında Kürtlerle masaya oturmaktadır. Kürt sorununa askeri yoldan çözümün mümkün olmadığını, sorunun siyasi çözümüne öncelik vermenin gereğini anlayan siyasi iktidar, daha kesin bir karşılığı olacağı düşünülen demokratik açılımla sorunu çözme planına geçmiştir.

Kürt siyasal hareketinin öne sürdüğü taleplerin ve bu taleplerin birinci derecedeki ilgi alanı olan Kürt toplumunun değişik sınıf ve katmanlarıyla çözüm sürecine dâhil olmasının önemi haizdir. Olası çözüm sürecinin her türünün Kürt halkının müdahalesine ihtiyaç duyduğu bilincinde olan araştırmamla Kürtlerin sesini aktarmaya çalışacağım. En basitleştirilmiş haliyle geçmişten bugüne Kürtlerin talep ettiği temel kavramları gündelik hayat pratikleri üzerinde tartışmanın gerekli olduğunu düşünmekteyim. *Araştırmanın Problemi* başlığı altında ayrıntılarıyla açıklayacağım gibi, bu araştırmanın tezi, Kürt sorunu olarak ifade edilen toplumsal durumun sonucu olarak yaratılan onca dezenformasyona karşın, sorunun çözümünün kimlik, anadilde eğitim, özerklik, anayasa ve ekonomik yatırım olmak üzere Kürtlerin dile getirdiği beş temel talebin anlaşılmaya çalışılmasından geçtiğini ileri sürmesidir. İleride detaylandıracağım üzere, bu araştırmada Kürt sorununun çözümünde öne çıkan söz konusu beş kavramı güncel gelişmelerin ışığında birbirleriyle ilişkilendirerek ve tarihsel bağlamına oturtarak inceleyeceğim. Kürt sorununun çözümünde olumlu bir katkı yapmayı amaçlayan bu araştırmanın arkasındaki itici gücü oluşturan şey ise, en eleştirel tonda yazdıklarım da dâhil, sorun üzerinde fikir beyan eden tartışmalara getirebilecek çözüm önerilerine farklı bir bakış açısı ortaya koymaktır.

---

bölgesinde bulunan PKK ve diğer Kürt grup veya örgütlerle de iletişime geçilmektedir (http://tr.wikipedia.org/wiki/%C4%B0mral%C4%B1_q%C3%B6r%C3%BC%C5%9Fmeleri).

1.1. Antropolojik Bağlamsal Dayanak

Antropolojinin geleneksel çalışma konuları ile iktidarlar ve siyasalar arasında karşılıklı bir ilişki olduğunu belirtmek gerekir. Antropologlar iktidarlar tarafından oluşturulan politikalarla yakından ilgilenen gelmişlerdir. Toplumdan topluma, kültürden kültüre değişkenlik gösteren siyasalar, antropologların yaptığı çalışmalarla her zaman ilişkili ve bağlantılı olmuştur. Nitekim sömürge yönetimleriyle antropoloji arasındaki sıkı ilişki bilinen bir olgudur. Disiplinin sömürgecilikle yan yana ilerlemesine bağlı olarak antropologlar uzun bir süreden beri siyasal olanın içinde sosyal grupları, sosyal aktörleri, sosyal sınırları ve kimlikleri ve bunların inşa ediliş ve işleyiş süreçlerini çalışmaktadırlar (Balandier, 2010; Lewellen, 2011). Pek çok antropolog disiplin için yeni yollar önermiş ve belki de sömürgecilik ile geçmişte olan problemleri ilişkiye tepki olarak siyasal, sosyal, ekonomik ve kültürel gelişmeleri farklı bir perspektifle çalışmanın ürünlerini ortaya koymuşlardır. Küresel ekonomi, siyaset kurumları, devlet ve yerel gruplar arasındaki etkileşim, antropologların araştırmalarında politikalarla iç içe geçerek çok geçmeden öteden beri önemsenen konuların tuttuğu merkezin yerini almıştır.

Sosyal antropolojinin 'kabile'den 'etnik gruba' geçişiyle 'modernler' ile 'ilkeller' arasındaki eskiden önemsenen mesafe daralmış, modern bir ideoloji olan milliyetçiliğe duyulan antropolojik ilgiyle, antropologlar kendilerinin de içinde oldukları sosyal dünyaları araştırır olmuşlardır. Eriksen'in (2004) belirttiği gibi, eskiden antropologlar 'egzotik' diye isimlendirdikleri toplumları çalıştıklarında çoğu kez kendi toplumlarını tam bir karşıt olarak kullanırken şimdilerde bunu uygulamaları zordur. Sosyal antropolojinin geçirdiği

terminolojik değişimle ‘etnik grup’ teriminin kullanımının yaygınlaşması, etnisitenin “aynı anda her yerde var olan bir gerçeğe” (Eriksen, 2004: 23) dönüştüğünü ilan etmiştir. Denilebilir ki, dünyanın her yerinde etnik grupların birbirleriyle teması ve karşılıklı ilişkisi artık toplumların tam bir izolasyon içinde yaşayamayacağını gösterir. Dolayısıyla günümüz antropolojisi eskiden olduğu gibi toplumlari homojen birimler olarak değerlendirmemekte, çok anlamlılığın ve karmaşıklığın değişen dinamiğini anlamaya çalışmaktadır. Zira etnik gruplar birbirlerinden farklıdır ama diğer etnik grupların üyelerinin varlığından da haberdardırlar ve onlarla ilişki içindedirler (Eriksen, 2004: 24).

Şimdilerde Barth (2001b), Bruinessen (1992) gibi sosyal antropologlar Kürt sorununu devlet, siyaset, küreselleşme ve kalkınma gibi diğer pek çok konuyla harmanlayarak çalışmakta ve araştırmalarda tuttuğu merkezi konunun farkına varmaktadır. Bu gelişmelere paralel olarak devlet yönetiminin nasıl işlediği, politikalara siyasi meşruiyetin nasıl kazandırıldığı, kimliklerin nasıl inşa edildiği ve yönlendirildiği, siyasal antropolojinin sorduğu ve çalıştığı temel sorulardandır. Siyasal antropolojinin önemli bir ayağını siyasal orijinallikleri, “ötekine” ait siyasal formları öğrenme ve tanımaya dönük bir etkinlik oluşturur (Balandier, 2010; Lewellen, 2011). Nispeten yeni olan bu disiplin, insan topluluklarının siyasal etkinliklerini, çeşitli kurum ve uygulamalarını ve tüm bunları temellendiren sembolleri ve düşünce sistemlerini incelemeyi ve keşfetmeyi amaçlar (Balandier, 2010: 5). Antropoloji, politikanın toplumun şekillenmesinde nasıl bir işlev gördüğü ve nasıl bir etki yaptığı ile ilgilenmektedir. Politikalar toplumların gündelik yaşamlarında oldukça etkili bir role sahip olup bireyleri kamusal ve sosyal

alandaki içine alarak kuşatır ve hareketlerini kontrol etmeye çalışır. Türkiye'nin Kürt sorununa dönük politikaları Kürtlere belirli bir biçim vermeye çalışan araçlar haline gelmiştir. Hatta denilebilir ki, bu araçlar aracılığıyla, Kürtler özne olarak şekillendirilmekte, kategorilere ayrılmakta ve kendilerine çeşitli roller biçilmektedir. Türkiye'nin Kürt politikaları üniversitelerden sokağa, kamu kurumlarından sivil toplum örgütlerine kadar uzanan geniş bir alanda etkili olmaktadır.

Eriksen'in (2004) bahsettiği toplumun heterojen birimlerinin karmaşık dinamiğini ve çok anlamlılığını, karşılaştırmalı antropolojik çerçeveden Kürt sorununa formüle edecek olursak, Türkiye toplumunun bünyesindeki etnik ya da ideolojik farklı gruplar arasındaki etkileşim değişkendir. Muhafazakâr cenah, sağ-milliyetçi reflekslere sahip olduğu kadar Kürt sorununa yaklaşımıyla ilginç bir şekilde dönemsel olarak "demokrat-sol" bir çizgi de çizebilir. Nitekim hem Erbakan hem de Erdoğan hükümetleri Kürtlerin kimlik, hak ve özgürlük taleplerine karşılık verme adına belli dönemlerde bir takım adımlar atmaya çalışmışlardır. Refah Partisi'nin 4. Kongresi'nde Erbakan, "Kürt meselesi için her çözüm şekli konuşulabilir ve tartışılabilir" önerisini ortaya koyarak, "yaşadığımız tecrübe bu önemli problemin şiddet ve terörle ya da zoraki asimilasyon politikalarıyla çözülemeyeceğini göstermiştir" ifadesinde bulunmuştur (Yayman, 2011: 351). İstanbul İl Başkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın hazırladığı, Refah Partisi'nin ilk Kürt raporunda, "Bugün 'Doğu' veya 'Güneydoğu Sorunu' olarak adlandırılan sorun, aslında bir 'Kürt sorunu' dur" denilerek sorunun adı, "Kürt sorunu" olarak ifade edilmiştir (Yayman, 2011: 355). Fakat sağ cenahtaki bu dönemsel sol-demokrat

söylemleri de fazla büyütmemek gerekir. Nitekim Yeşilyurt köyünde askerlerin köylülere insan dışkısı yedirme olayında sessiz kalan Refah Partisi, örneğin, Özgür Gündem'den Mehmet Aktaş tarafından şöyle eleştirilmiştir: “Türkiye’de İslami hareket içinde Refah gerçeği kadar Kürtlerden politik çıkar elde edip de karşılığında hiçbir şey vermeyen başka bir İslami oluşuma rastlamak mümkün değil” (Çalmuk, 2001: 22). Grupların karmaşık dinamiğini göstermesi bakımından Erbakan’ın Kürt politikası, 1991 genel seçimlerinde MHP ile kurmuş olduğu ittifakın gösterdiği gibi, aynı zamanda milliyetçidir. Yine buna karşılık, Erbakan’ın Milli Görüş Hareketi’nin 1972 yılında kurduğu Milli Selamet Partisi’nin (MSP) 1974’te CHP ile koalisyonundan sonra MHP’nin MSP’ye “yeşil komünist” (Çalmuk, 2001: 17) ifadesiyle yüklenmesi grupların değişken iletişimine bir başka örnektir. Benzer şekilde 25 Aralık 2002’de Moskova gezisinde bir Kürt işçinin “Kürt sorununu halletmeniz lazım” cümlesine Başbakan Erdoğan “sorun var diye inanmayacaksınız... Sorun var diye inanırsan, sorun olur...” (Akçura, 2008: 262) şeklinde cevap verir.

Bu konuşmadan sadece birkaç yıl sonra ikircikli ve tutarsız görünmesine rağmen hükümetin Kürt söylemlerinin ciddiye alındığını söylemek gerekir. 2009 yılında AKP hükümetinin başlattığı Kürt açılım süreci, Bilbilik (2010), Kamel (2010) gibi birçok araştırmacı/yazar tarafından “parçalanma”, “kuşatma”, “dış güçlerin oyunu” olarak eleştirilmiştir. Bilbilik’e (2010: 153) göre, “açılım bir ABD projesidir”. Bilbilik Kürt açılımını kendi ifadesiyle, “AKP’nin ‘Açılım Siyaseti’nin mimarı Beyaz Saray’daki siyah başkandır” şeklinde özetler (Bilbilik, 2010: 155). Kamel (2010) ise açılım

sürecine “kaos ve çalkantılı” bir tablo çizer. Kürt açılımının zamansızlığına dikkat çeken Kamel (2010: 10), “hem ülkemizin içinde bulunduğu kargaşa ve zafiyet durumu ve hem de dünyada ve özellikle bölgemizde meydana gelen gelişmeler dolayısıyla” şartların müsait olmadığını ileri sürer. Türkiye’de Kamel (2010) gibi düşünen birçok araştırmacı/yazar açısından Kürt sorununun çözümü için atılacak adımların zamanlaması genellikle uygun değildir. Sol cenahtan Perinçek (2010: 21) gibi bazı yazarlara göre ise, AKP iktidarının 2009 yazında gündeme getirdiği Kürt açılımı, emperyalizmin Türkiye’yi etnik gruplara ve cemaatlere bölerek yeniden yapılandırmasından başka bir şey değildir.

Farklı grupların değişen temasını Türkiye’nin sol fraksiyonunun farklı zamanlarda Kürt sorununa yaklaşımında da görebiliriz. Türk Solu’nun ana damarının genel anlamda evrimini özetlediğini düşündüğüm Doğu Perinçek’in *2000’e Doğru Dergisi*’nde Kürt sorununu ele alış biçimiyle ulusalcılığa kaydığı yeni dönemi, sol cenahın değişimini göstermesi bakımından önemli bir olgudur. Perinçek (2010), *Toprak Ağalığı ve Kürt sorunu* isimli kitabında, meseleyi Kemalist dar bir çerçeveye indirgeyerek toprak ağalığı, aşiret reisliği ve şeyhlik ile Kürt sorunu arasında doğrudan bir ilişki kurar. Sol fraksiyondan bir diğer yazar Pekdemir (2000) ise, pek çok Marksist yazarın öngördüğü gibi Kürt sorununu sınıf çekişmesiyle açıklamaya çalışarak, çözümün “Türk-Kürt işçilerinin birleşmesinden” geçtiğini ileri sürer. Marksistlerin yapması gerekenin Kürt ulusunun kendi kaderini tayin hakkını “kayıtsız şartsız kabul etmek” olduğunu, “kendi devletini kurma hakkı başta olmak üzere Kürt ulusu eğer isterse bu hakkı kullanabileceğini kabul etmemiz gerek” dedikten birkaç

satır sonra Türkiye’de Kürt sorununun çözümünün ayrılmaktan geçmediğini, Kürt halkının çıkarlarına uymadığını ifade eder (Pekdemir, 2000: 360). Geleneksel Türk Solu’nun Kürt sorununa bakış açısı, genel bir ifadeyle, etnik yapıda bir sorun olarak görmekten çok uzaktır. Beşikçi (1970) benzer bir eleştiriyi Türk Solu’na yöneltirken Kürt sorununun aynı zamanda etnik bir sorun olduğu gerçeğine işaret eder. Buna karşın sol cenahta, mesele, ekseriyetle sınıf çatışması üzerinden okunmakta; Kürtlerin kimlik, hak ve özgürlüklerini dile getiren bazı sol partiler, sol içi tartışmalarda, genellikle liberal ya da sol-liberal olarak eleştirilmektedirler.

Son bir örnek olarak, Türkiye’de birbirinden farklı gruplar arasındaki karşılaştırmalı bakış açılarının konumlanması Demokrat Parti’ye verilen tepkilerden kolaylıkla çözümlenebilir. Merkez-sağ partilerin öncülü Demokrat Parti’nin kuruluşuyla Mecburi İskân Kanunu’nun ortadan kalkması ve 1927 yılında Batı’ya iskân ettirilmiş Kürt ağalar, şeyhler ve reislerin, yirmi yıl sonra, 1947 yılında topraklarına geri dönmesi Türkiye’de değişik kesimler tarafından farklı karşılanır. Örneğin, Ekinci (2004) gibi Kürtlerin ağırlıkta olduğu bir grup Demokrat Parti’nin uygulamalarını hoş karşıladıklarını ifade ederken; Şimşir (2009b: 442), Türkiye’nin çok partili siyasal hayata geçişini ve Demokrat Parti’nin kuruluşuyla devletin Kürt politikasının görece yumuşamasını, “bölücülüğe karşı” CHP döneminde alınmış önlemlerin birer birer kaldırılması ve bölücü emellerin gerçekleşmesine rahat ortamın yaratılması olarak algılar. Bu noktalarda göstermeye çalıştığım gibi, Kürt sorununun çözüm sürecinde, sosyal ve siyasal bakımdan farklı gruplarıyla Türkiye toplumu, sorunu

algılayışı ve yorumlayışı noktasında dönem dönem farklı tutum ve içeriklerle muhatap olur.

1.2. Araştırmanın Problemi

Kürt sorunu nasıl çözülmeli sorusu mevcut çalışmamı meşgul eden öncelikli soru oldu. Kürt sorununu algılayış biçimimiz çözümün nasıl olması gerektiğinin ipuçlarını verir. Sorunun nasıl çözülmesi gerektiğine ilişkin olarak farklı algı biçimlerinden kaynaklanan çeşitli çözüm önerileri tartışmaya açıktır. Güç ve çıkar gibi unsurlar tarafından yönetilen algı biçimlerinden filizlenen keyfi önerilerden ziyade ben Kürt sorununun çözüm önerisinin Kürtlerin sesine kulak vermek olması gerektiğini düşünüyorum. Türkiye’de Kürt sorunu söz konusu olduğunda argümanlar arasına önce terör sonra aşiret ilişkileriyle, azgelişmişlik ve ekonomik faktörleri sıkıştırmak geleneksel hale gelmiştir. Bruinessen (2012: 85), Jwaideh’in (1999: 566) Kürt sorununun büyük oranda politik ve psikolojik yapıda bir sorun olduğunu öne sürdüğü çalışmasında Kürt sorununu ele alma tarzına değinirken, sorunun modernleşmenin gelişmesiyle ortadan kalkacak olan aşiretçilik, feodalizm veya sosyal eşkıyalık gibi etmenlere indirgenerek tümünden ya da kısmen reddedilmesinden bahseder.

Kürt sorununa karşı geliştirilen yaklaşımları anlamak Türkiye toplumunun açmazlarını kavramak için ideal bir fırsattır. Yeğen’e (1999: 216) göre, Cumhuriyet dönemi devlet söylemi içersinde Kürt sorununun “irtica’, ‘aşiret ya da eşkıya’, ‘ecnebi kışkırtması’, ‘bölgesel geri kalmışlık” şeklinde yeniden kurulmasının ardında, sorunun, “etno-politik bir sorun olarak algılanmayıp ‘kendisinden başka bir şey olarak kurulması” süreci vardır.

Bana göre, Kürt meselesinin çözümü bizzat Kürt toplumunu muhatap alan bir yaklaşımı gerektirmekte ve başarısının kıstası da Kürtler nezdinde temsil ettiği adalet ve hakkaniyettir. Dahası Kürt olma durumunun anlam dünyası içine girmenin Kürt sorunu nasıl çözülmeli sorusunun cevabını vereceğine inanıyorum.

Ekinci (1997) ve Kutlay'a (1997) göre, Kürt sorununun temelinde doğuştan bütün insanların sahip olması gereken basit hakların reddi yatar. Buna göre, Kürtlerin anadilinde okulların olmaması, Kürt kimliğine ve kültürüne saygı duyulmaması, yerel yönetimlerin güçsüzlüğü ve ekonomik ve sosyal gelişmenin önünde durulması temel sorunlardır. Bu doğrultuda, bugün Kürt açılımı³ diye adlandırılan çözüm sürecinde, soruna dönük literatürün öne çıkardığı kimlik, anadilde eğitim, özerklik, anayasa ve ekonomik yatırım kavramlarına odaklanarak araştırmamın kavramsal çerçevesini oluşturdum. Bugüne kadar soruna sürekli yeni boyutlar kazandırarak meseleyi büyüten ve çetrefilleştiren süreçlerin aksine, bu araştırmada, söz konusu beş kavramın Kürt sorununun çözümünde beş butonlu bir şema oluşturduğunu ileri sürüyorum. Tek başına kimlik ya da anadilde eğitim talebiyle Kürt sorununu sınırlamayıp, bu temel üzerinde hareket etmesi gereken çözüm sürecinin ilk kabulü kanımca bu olmalıdır. Bu doğrultuda, araştırmam boyunca Kürtlerin bu kavramları '*neden*' talep ettiği sorusunun ardına düşmeyi amaçlıyorum.

---

³ İlk kez 2009 yılında Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün İran gezisi sırasında uçakta gazetecilere "Kürt sorununda önümüzdeki günlerde güzel şeyler olacak" demesiyle başlayan ardından AKP'nin önce "Kürt Açılımı" olarak adlandırdığı daha sonra "Demokratik Açılım: Milli Birlik ve Kardeşlik Projesi" diye isimlendirdiği süreç. Burada belirttiğim "Kürt açılımı" ifadesi ise, yalnızca bu döneme ait bir açılım sürecini kastetmiyor olup Osmanlı Devleti'nin merkezileşme politikalarından Cumhuriyetin kuruluşuna kadar geçen sürede en son AKP hükümetinin uyguladığı politikalara kadar uzanan geniş bir zaman dilimine işaret etmektedir.

Araştırmanın soruşturma konusu yaptığı şey, Kürt sorununa dönük literatürde öne çıkan temel kavramların tarihsel kökenlerini ve güncel tezahürlerini doğrudan alan çalışması verileri üzerinden değerlendirerek sorunun çözümünde neden ve nasıl kritik önemde olduklarıdır. Öncelikli olarak Kürt sorununu ortaya çıkaran en temel mesele Kürt kimliğinin tanınmamış olmasıdır. Bu çalışmanın *Kimlik* bölümünde önce kimlik oluşumunun arka planındaki ulus devlet geleneği ve bu tarihsel geleneğin yarattığı ortamda Kürt kimliğinin var olma mücadelesini çalışacağım. Bu bölümü kimliğin asimilasyon, modernleşme ve küreselleşme gibi bir dizi süreç karşısındaki algılanışını ve yorumlanışını inceleyerek tamamlayacağım. Ardından güncel gelişmeler karşısında kimlik kabulüne ilişkin olarak yaşanan kırılmaları *Diyarbakır Cezaevi* örneği üzerinden ele alacağım. Bu başlıkta siyasetin günlüğünün devletle Kürtler arasında dramatik kopuşlar yarattığını ileri sürerek Kürt kimlik bilincini nasıl dönüştürdüğünü açıklayacağım.

Kürt kimliğini görünür kılan en önemli unsur olan Kürtçe'nin bir yasak dil olarak Türkiye'deki konumlanışını *Anadilde Eğitim* bölümünde tartışmaya açacağım. Dil konusunu bir korku sorunsalı olarak ele almayı amaçlıyorum. Kürt sorunu tartışmalarında ekseriyetle bölücülük olarak algılanan *Özerklik* bölümünde ilkin özerkliğin tarihsel süreçteki konumuna değinecek ve bir sonraki başlıkta ise yerleşme olgusuna ilişkin olarak demokratik özerklik modeli üzerinde duracağım. Bu bölümde çok güncel bir konu olan *Gezi Parkı Eylemlerinin* esasen bir özerklik talebi olduğunu öne sürerek eylemlerle Kürt sorununun demokratik çözümü arasında doğrudan bir bağlantı kurmayı hedefliyorum. *Anayasa* bölümünde ise aslında çok anlaşılır bir talep olan

güvence meselesini vurgulayacağım. Bilindiği gibi Kürt sorununda gelecek hükümetlerin siyasaları öngörülemezliğinden kimlik, anadilde eğitim ve özerklik talepleri güvence isteyen konulardır. Dolayısıyla Kürt sorununun nihai çözümünde tuttuğu yer bakımından yeni anayasanın önemini anlatan Aysel Tuğluk, yeni ve demokratik bir anayasa ile anayasal vatandaşlık hukuku hâkim kılınır ve özgürlüklerin alanı genişletilirse, anadilde eğitimden bireysel ve kültürel haklara, yerel yönetimler reformundan Kürt kimliğine saygıya kadar meseleye büyük oranda çözüm bulunacağını ifade eder (Sevimay, 2009: 31-32). Bu bölümde anayasanın vatandaşlık tanımı, anadilde eğitim ve yerelleşmeye ilişkin özerklik yasasını üç başlık halinde çözüm odaklı çerçevede ele alacağım.

Kürt sorununda öne çıkan kavramlardan en tartışmalı olanı kuşkusuz ekonomik yatırım talebidir. Neresinden bakılacak olursa olsun Kürt meselesinin çözümünün ekonomik yaklaşım da gerektirdiğini düşünüyorum. Ama konuyu tartışmalı kılan şey, temelde yatırım politikalarının yadsınamayacak şekilde ranta açık olmasıdır. Üstelik Kürt sorununu yoksulluğa ve yoksunluğa bağlayan yaklaşımlar göz önüne alındığında yatırımların çoğu kez kimlik, hak ve özgürlük taleplerinin önüne geçilmesinde kullanıldığı da bilinmektedir. Bu bağlamda *Ekonomik Yatırım* bölümünde hayli eleştirel bir gözle bu konuyu irdelemeyi hedefliyorum. Kürt sorununun çözümünün kalkınmadan geçtiğini ileri süren 'geri kalma' söyleminin arkasındaki saiki, kalkınma kavramına eleştirel yaklaşan araştırmacıların görüşleriyle ortaya koymaya çalışacağım. Alanda elde ettiğim bilgiler

çalışmanın bütün bölümlerinde az veya çok kullanılmakla birlikte son bölüm tamamen alan bulgularından oluşmaktadır.

1.3. Araştırma Probleminin Alanı

Kürt sorunu, Kürtlerle Türkler ve Kürtlerle devlet arasında bir tür anlaşmazlık ya da çatışma olmakla beraber karmaşık bir durum olarak Kürtlerle 'Kürtlerin' arasındaki bir iç meseledir aynı zamanda. Araştırmanın önemli bir bölümünü oluşturan alan çalışmasının değeri küçümsenemeyecek bir soruyla başladığını belirtmeliyim: "Hangi Kürtler?". Tezin ana hatlarını, ortaya koyduğum sorular hakkında Konya Kürtlerinin düşünceleri oluşturdu. Türkiye'nin Kürt sorununda yarattığı, yeniden ürettiği ve dayattığı sınıflandırmalarla Orta Anadolu Kürtlerinin sistemle bir sorunu olmadığı ileri sürülür. Diğer bir ifadeyle Kürtlerin kimlikle vatandaşlık bağlamındaki temel hak ve özgürlük talepleri 'Doğu ve Güneydoğu' Anadolu Kürtleriyle sınırlandırılarak dolaylı yoldan Kürt sorunu marjinalleştirilmek istenir. Örneğin, bu doğrultuda bir tez ileri süren Dünder'a (2009: 387) göre, Kürtlerin farklı bir tarihe, kültüre, dine ve ortak bir Kürtlük şuuruna dayalı ayrı bir Kürt kimliği ortaya çıkmamıştır. Dünder'ın savıyla örtüşen Akyol (2006) da bu bağlama işaret eder. Dünder (2009) ve Akyol (2006)'un paylaştığı fikir: "Kürt sorunu yoktur, Kürtçülük sorunu vardır". Dolayısıyla bu araştırmada, Kürt sorununda saklı bir pozisyonda olduklarını düşündüğüm Orta Anadolu Kürtlerini alan çalışmamın özneleri olarak çalışmak istedim. Çünkü en basit ifadeyle, Orta Anadolu Kürtlerinin ne düşündüklerini, ne istediklerini, Kürt sorunu karşısında hangi konumda olduklarını tam olarak bilmiyoruz. Açıkçası bu durumun kasten yapıldığını dile getirmenin yanlış olmayacağını

düşünüyorum. Geniş bir bölgeye yayılan Orta Anadolu Kürtlerinin Kürt sorunu söz konusu olduğunda görece geri planda bırakıldıklarını belirtmek gerekir. Doğu ve Güneydoğu'ya odaklı devlet aygıtı ve merkez medya, genellikle Diyarbakır ya da Hakkâri sokaklarını sorunun merkezine koyarken Orta Anadolu Kürtlerini büyük oranda görmezden gelir. Örneğin, Kürt sorunu içerikli tartışmalarda ya da haberlerde Konya Cihanbeyli veya Ankara Haymana Kürtlerinin taleplerinden bahsedildiğini söylemek oldukça zordur. Eğer bahsedilecek olursa da bu bölge Kürtlerinin etnik kimlikleriyle temel hak ve özgürlük taleplerinin nerdeyse hiç olmadığı iddia edilir. Örnek vermek gerekirse, anadilde eğitim konusunda yapılan bir tartışmada geleneksel söylemler olarak ya Orta Anadolu Kürtlerinin asimile oldukları ya da Kürtçe eğitimin önündeki engeller kaldırılrsa bile çocuklarını bu okullara göndermeyecekleri öne sürülür. Araştırmaya dayanmayan bu iddialar, anadilde eğitim ya da özerklik gibi bahane yaratılması daha kolay taleplerin devlet tarafından karşılanmaması için ortaya konuyor olabilir. Hemen bu noktada belirtmek gerekir ki, Kürt siyaseti de farklı bir saikle ama benzer bir yaklaşımla Kürt sorununun olası çözümünde Orta Anadolu Kürtlerinin taleplerine ya hiç değinmez ya da Türkiye'nin demokratikleşmesiyle başlayan bir cümlenin içerisinde birkaç sözcükle yer verir. Dolayısıyla yukarıda belirttiğim gibi, Kürt sorunu aynı zamanda Kürtlerle 'Kürtlerin' bir iç meselesidir. Bu konuya bir örnek olarak, anadilde eğitim sorunuyla ilgili herhangi bir oturumda katılımcılardan biri genellikle Kürtçe eğitimin uygulamaya dönük imkânsızlığına değinir. Buna cevaben Kürt siyaseti de ekseriyetle Kürtçe eğitimi bölgesel özerkliğe indirgeyerek Kürt sorununun

çözümünde 'Doğu ve Güneydoğu' Kürtlerini baz alır. Peki Orta Anadolu Kürtlerinin talepleri ne olacaktır? Bu argümanlardan hareketle, her iki taraftan da yok sayılan bir alanın sesine kulak vermek aydınlatıcı olabilir diye düşündüm.

Orta Anadolu Kürtleri araştırma alanı olarak çalışılmak istendiğinde Ankara, Kırşehir ya da Aksaray illeri de pekâlâ düşünebilirirken, ben tercihim Konya Kürtlerinden yana yaptım. Kürt sorununun ortaya çıkışını ekonomik sebeplere bağlayan yaklaşımların dayanak noktasını oluşturan yokluğun ve yoksunluğun aksine, Anadolu sermayesinin yükselişe geçtiği bu ilde, ekonomik sistemle bütünleşmiş Cihanbeyli ve Kulu Kürtlerinin görece zenginlik ve refah içinde yaşıyor olmaları Konya ilini tercih etmemin temel sebebidir. Bu doğrultuda, *zenginlik ve refah Kürtlerin talep ettiği temel kavramları neden ve nasıl etkiler ya da etkilemez?* sorusu alan araştırmamda aklımda tuttuğum temel sorulardan birisiydi. Alakom (2007), *Orta Anadolu Kürtleri* isimli kitabında, Orta Anadolu Kürtleriyle ilgili yapılan yerli ve yabancı çalışmalardan bahsetmektedir. Bunlar arasında Cihanbeyli ve Kulu Kürtleri üzerine kaleme alınan çalışmalar da bulunmaktadır. Bu çalışmalar Cihanbeyli ve Kulu yöreleri hakkında tarihsel, etnografik ve demografik bazı veriler sunmakta ve bir kısmı da belli değişkenlerle iki yörenin Kürtlerini karşılaştırmaktadır. Değerli oldukları kadar ilginç de olan bu çalışmalarda Konya Kürtlerinin ne zaman bölgeye yerleştiğine, hangi aşiretlerin buralarda yaşadığına ve köy nüfuslarına dair çeşitli bilgilere ulaşılabilir. Benim alan çalışmam ise tarihsel ve demografik bilgilerden ziyade Konya merkez ile Kulu ve Cihanbeyli arasında mekik dokuyan Konya Kürtlerinin Kürt sorununun

çözümünde öne çıkan kimlik, anadilde eğitim, özerklik, anayasa ve ekonomik yatırım kavramları hakkında neler düşündükleri üzerine oldu. Bütün bunların ışığında oluşturulmaya çalışılan alan çalışması ile araştırmanın soruşturma konusu yaptığı temel kavramlara Konya Kürtlerinin ne türden tepkiler verdikleri, nasıl anlamlandırıp yorumladıkları ve merkezin belirlediği politikaların yerelde ne şekilde karşılandığı üzerinde durulmuştur. Yerel düzeyde gündelik hayatın içerisinde Kürt sorununun yansıma biçimlerine ulaşmak hedeflenmiştir.

1.4. Araştırmanın Yöntemi

Bu çalışmada ele alınan temel kavramlar ve bu kavramlar hakkında Konya Kürtlerinin düşünceleri nitel alan çalışmasına dayalı etnografik bir yöntemle elde edilmeye çalışılmıştır. Etnografik alan araştırması, toplulukların gündelik hayat içerisinde ele alınması yoluyla insanların tanınmasını içerir (Emerson, Fretz ve Shaw, 2008: 1). Bu yönde, önceden planlanmamış sohbetler ve yapılandırılmamış ya da yarı-yapılandırılmış mülakatlarla gündelik hayat ve rutin olanın içerisinde Kürtlerin anlatılarına ulaşılmıştır. Bu şekilde kimlik, anadilde eğitim, özerklik, anayasa ve ekonomik yatırım kavramlarına dönük düşünülenler irdelenmeye çalışılmıştır. Bu noktada, etnografik çalışmalarda genel olarak yapıldığı üzere temel özellikleri en iyi yansıttığı düşünülen bazı *anahtar kişiler* seçilmiştir. Onların anlatıları ayrıntılı bir analize tabi tutularak büyük resim ortaya konulmuştur. Anahtar kişilerin anlatılarından hareketle değerlendirme yapılırken, söz konusu anlatıların tutarlılığı sürekli olarak incelenmiş, eşzamanda konuyla ilgili anahtar olmayan kişilerin anlatılarına da başvurulmuştur.

Konya Kürtlerinin geçmiş tecrübeleri, kendi gerçeklikleri, gündelik ilişki biçimleri ve etkileşimleri ile anlam dünyaları ve sosyo-ekonomik anlamda yaşam tarzları Kürt sorununa eklenerek etnografik bir yaklaşımla, Geertz'in (2010) *yoğun betimleme* diye kavramlaştırdığı detaylı, yerel bilgiden beslenen, derinlemesine ve içe dalan bir yazıya dökme yöntemi düşünülmüştür. Çalışmanın etnografik yazım kısmında, katılarak yapılan gözlemler kendi alan tecrübelerimi katarak oldukça realist bir anlatım biçimiyle yansıtılmaya çalışıldı. Alanda elde ettiğim bilgiler çalışmanın bütün bölümlerinde az veya çok kullanıldı. Alan verileri ayrı bir aşama olarak ele alınmayıp metnin tamamında birer örnek, dayanak, gözlem ya da analiz biçimleri halinde literatür taramasıyla iç içe geçirilmiştir. Örneğin, kimlik konusunda küreselleşmenin etkisi sorgulanırken bu konuda katkı sağlayacağı düşünülen anahtar kişilerden birinin ya da birkaçının bazen betimlenerek bazense birebir yorumları, görüşleri verilmeye çalışıldı.

Bu çalışma her ne kadar kavramlar hakkında Konya Kürtlerinin düşüncelerine dayanıyor ise de antropoloji içerisindeki genel alan kavramından hareketle, sınırları belli olan fiziksel bir bölge etrafında araştırma yapılmıştır. Genel anlamıyla alan kavramı, çalışılan birimi her zaman iyi tanımlamasa bile spesifik bir gruba işaret eder (Eriksen, 2009). Somut bir yer ve ortam olarak alan, aynı fiziksel mekânda bulunan ve çok sıkı bir ilişki içerisinde olan Cihanbeyli ve Kulu Kürtlerini içine almaktadır. Daha somut olarak bu çalışmanın alanı, Konya merkez Selçuklu İlçesi'nin Kılıçarslan, Fatih, Işıklar, Özalkent ve Mehmet Akif mahalleleridir. Resmi alan araştırmamı Cihanbeyli ve Kulu'nun merkez ve köylerinde değil de Konya

merkezde yürütmemin temel nedeni, Kürtlerin bu mahallelerde köylerine ya da ilçelerine oranla Türklerle daha içli dışlı olmaları ve çalışmamın içeriğiyle de örtüşerek merkez-yerel dinamiğine daha fazla hâkim olmalarıdır. İncelenen topluluğu yakından tanımayı amaçlayan bir alan çalışması birkaç ay ile iki yıl veya daha uzun süre alabilir (Eriksen, 2009: 39). Alanda 2012 yazında başlayan çalışmalarım 2013'ün Mayıs ve Haziran aylarında kesintisiz devam ederek söz konusu kavramlara yüklenen anlam ve algı yaratıları uzun süreli görüşmelerle aralar dâhil yaklaşık 12 ay sürdü.

2. KİMLİK

Kimlik oluşumundaki değişkenliklerle, evrensel ve hatta geniş anlamda tüm kimlik gruplarına uygulanabilir olan genel kavramlar ve kuramlar bulmanın oldukça zor olduğunu ortaya koyarak söze başlamanın gerekli olduğunu düşünmekteyim. Sosyal antropoloji çalışmalarında kimlik konusu 1970'lere kadar antropologların ilgi gösterdikleri merkez konulardan biri değildi. 1960'larda bireylerin kendi kimliklerini boylar, kabileler, şeflikler ve devletler gibi gruplardan elde ettikleri düşüncesi hâkimdi. 1960'lardaki kuramsal bakış açısının göremediği kimlik-kültür çekişmesi 1980'ler ve 90'larda etnik çatışmaların patlak vermesiyle eleştirel kurama kapı araladı (Eriksen, 2004; Lewellen, 2011). Hem kimlik konusundaki düşünceler değişti hem de sosyal antropoloji alanında bilimsel yayınlar kaleme alındı. Böylelikle iki yeni kavram çalışmaların odak noktası haline geldi: etnisite ve milliyetçilik.⁴

1960'lardaki bakış açısında olduğu gibi bireyler kendi kimliklerini bağlı buldukları devletler içinde mi elde ederler yoksa bireyin kendi kimliğiyle yaşadığı devlet birbirine bağlı şeyler olarak düşünülemez mi? Bu sorunun cevabı oldukça basittir. Kimlikler konusunda soru sorarken tüm gruplar için geçerli, evrensel, doğru cevaplardan bahsedemeyiz. Örneğin Türkiye'de Kürt

---

⁴ Etnisite ve milliyetçilik kavramlarının ayrıntılı açıklamaları çalışmamın konusu dışında kalmakla birlikte kısaca etnisite ve etnik grup kavramlarını tanıtmak yerinde olacaktır. Etnik veya etnik grup terimleri bilhassa kültürel farklılık bağlamında kullanılırlar. Burada bahsedilen kültürel farklılık öncelikli olarak gerçek veya yaygın bir şekilde algılanan ortak bir soy, ayırıcı dil özellikleri ve ulusal veya bölgesel köken ile irtibatlıdır (Fenton, 2001: 5). Barth'ın (2001) işaret ettiği gibi, etnik grupların oluşumunda ve korunmasında gruplar arasına sınırlar çekilmesi ve bu sınırların sürdürülmesi önemli bir etkidir. Etnisite antropoloji için nispeten yeni bir kavramdır. Bu terim, belirli bir grupta özdeşleşmeyle ilgilidir (Kirişçi ve Winrow, 2011: 12). Özellikle etnik grup ve etnik kimlik terimini çalışmam boyunca kullanmayı tercih ettiğimi belirtmeliyim.

kimliğinin oluşum süreciyle Türk kimliğinin inşa ediliş süreci hayli farklılık gösterir. Türk kimliği, tarihin hatta tarih öncesinin derinliklerine uzanan belirli bir ırka veya kültüre ve dine dayandığı fikriyle kana, şehitliğe yüklü yoğun duygusal bir dille sarmalanır. Lewellen'in (2011: 210) ifade ettiği gibi, "etnik ve ulusal grupların tarihsel melez doğalarına rağmen, öz-kimlik her zaman değilse bile çoğu zaman bir tür ilksellik ile meşrulaştırılmaktadır". Bugün antropologlar ekseriyetle grup kimliğini inşacı kavramlarla değerlendirerek ilksel gruplar fikrini reddetmektedirler. Bayart'a (1999: 9) göre, kimliklerin her biri, "olsa olsa kültürel bir inşa, siyasal ve ideolojik bir inşa, yani eninde sonunda tarihsel bir inşadır". Gellner (1998) ise kimliklere, endüstriyel sistemin bir gereksinimi olarak yaklaşır. Türk kimliğinin oluşmasındaki temel itici gücün, ayrıcalıklı bir ekonomik ve siyasal konum elde edilmesi ve sürdürülmesi olduğunu ifade etmek gerekir. Abner Cohen'in Nijerya'daki Hausaları betimlerken yaptığı analizde, etnik kimliğin oluşmasında fayda-maliyet kuramı içerisindeki işlevselciliğe dair klasik görüşü (Lewellen, 2011: 207) Türk etnik kimliğinin oluşturulması ve sürdürülmesi sürecine oldukça uygun görünüyor. Örneğin, Türkiye'nin ekonomik sisteminde Türk kimliğinin rant getirdiği rahatlıkla söylenebilir.

Geçmişte antropologlar "yerlileri" yani daha geleneksel olanı çalışırken ve onların işinin bu olduğu düşünülürken, II. Dünya Savaşı sonrasında disiplinin çalıştığı konular etnisite ve etnik kimliğe yönelmiştir. Bu duruma yol açan temel sebeplerden birisi ulus-devletlerin yönetim sanatı ve tekelci siyasalarıdır. Fenton (2001: 241), "ulusları nereye kadar doğal temelleri bulunan sosyal gerçeklikler olarak görebiliriz ve nereye kadar çıkarlarına

hizmet ettiği grupların siyasi hayal güçlerinin kurguları veya icatları olarak görebiliriz?” diye sorar. Bu sorunun cevabını arayan Fenton, bazı ulusların diğerlerine oranla çok daha fazla icat edilmiş olduğunu öne sürer (Fenton: 2001: 242). Modern çağın ulus-devlet anlayışı ve bu tür devletlerin oluşmasıyla “kimlik sorunu” bugünkü şeklini almıştır. Türkiye’de Kürtlerin kimlik sorunu etnik sorun olarak tartışılmakta, dahası, etnik sorun dendiğinde genellikle Kürt kimlik sorunu anımsanmaktadır.

Türkiye’de egemen etnik grup olan Türklerin oluşturduğu devlette, vatandaş olmaları bakımından Kürtler Türklerle birlikte hukuksal olarak eşit kabul edilmelerine karşın, kabul gören siyasi ve kültürel kimlikten olmamaları nedeniyle, ayrı görülüp, örneğin Kürtçe konuşmak ya da geleneksel Kürt giysileri giymek gibi gündelik hayatın sıradan olanaklarından yararlanamadılar. Kutlay’ın (1997) belirttiği gibi, ulus-devletler varoluşsal olarak demokratik bir yapıya sahip olmadıkları için bünyelerinde barındırdıkları etnik ya da azınlık gruplar refah ve mutluluğa kolaylıkla kavuşamazlar. Çünkü genellikle egemen etnik grup kendi yaşam standardını gözeterek diğer grupların haklarını kısıtlar ve baskı altına alır. Dolayısıyla o ülkede yaşayanlar kültürel, dinsel ve dilsel olarak türdeşleştirilmek istenir ve türdeş olmayanlar ulusal kurumlarda yer almakta güçlük çekerler (Kutlay, 2006: 134). Homojen bir Türk ulus devleti oluşturma politikası izleyen Türkiye Cumhuriyeti kaçınılmaz olarak Kürtlerin kimliğini bastırmak için otoriter, baskıcı ve asimilasyoncu politikaları izlemiştir. Bu bağlamda Cumhuriyetin kuruluşuyla başlayan uluslaşma süreci dar bir etnik temele indirgenerek Türkiye halklarının Türkleştirilmesi olarak baş göstermiştir. Bahsettiğim

olguyu İsmet İnönü 1925'te Türk Ocakları yöneticilerine hitaben yaptığı konuşmada şöyle özetler:

Milliyet, yegâne vasıta-ı iltisakımızdır. Diğer anasır Türk ekseriyeti karşısında haizi tesir değildir. Vazifemiz, Türk vatani içinde bulunanları behemahal Türk yapmaktır. Türklere ve Türkçülüğe muhalefet edecek anasırı kesip atacağız. Vatana hizmet edeceklerde arayacağımız evsaf, her şeyden evvel o adamın Türk ve Türkçü olmasıdır (Ekinci, 2004: 19).

Türk milli kimliğinin dayatmacı üslubu Kürt kimliğinin var olma mücadelesinde önemli bir sorun teşkil etmiştir. 1925'lerden beri Türkiye Kürt kimliğini baskı altında tutma yoluyla Kürt sorununu çözmeye uğraşmıştır. İsmet İnönü'nün isteği üzerine Şark Islahat Planı'na hazırlık amacıyla yapılan ve Islahat Planı'nda aynen yer alan *1925 Abdülhalik Renda Raporu*'nda Kürt nüfusun yaygın olduğu bölgelerin zaman içinde "Türkleştirilmesi" önerilir. (Yayman, 2011: 67). Abdülhalik (2011: 7) 1925 tarihli raporunda aynen şunu ifade eder:

Elimizde kalan Türkiye arazisinde iki milletin aynı kudret ve selahiyetle hâkim bulunması imkânını katiyen görmüyorum. Binaenaleyh bütün memlekette Türk nüfûz ve nüfûsunu hâkim kılmayı farz ve zaruri görüyorum.

Adalet Bakanı Mahmut Esat Bozkurt ise 1930 gözünde verdiği bir demeçte Şu sözleri söylemekten çekinmemiŐtir: “Benim fikrim, kanaatim Őudur ki, bu memleketin kendisi Türk’tür. z Türk olmayanların Türk vatanında bir hakkı vardır, o da hizmetçi olmaktır, kle olmaktır” (Tunçay, 1999b: 311). Denilebilir ki mevcut haliyle Türkiye siyaseti, özellikle 2000’li yıllara kadar kimlik konusunda ret ve inkâr politikalarını siyasal ve toplumsal hayatın n alanına taŐımiŐtır. 1960 Darbesi’nin mimarı Cemal Grsel, darbeden sonra Diyarbakır’a yaptığı bir ziyarette, Kürtlerin aslında Türk olduğunu vurgulayarak, “bu memlekette Kürt yoktur. Krdm diyenin yüzüne tkrrm” cümlesini söylemiŐtir (Yayman, 2011: 169). Grsel, bir başka konuŐmasında, “tarihin hiçbir devrinde, Doğu illerimizde bugünkü sakinlerini tortu olarak bırakacak yabancı bir gç vaki olmamıŐtır. Dünya zerinde ‘Kürt’ diye adlandırılabilen müstakil bir ırk yoktur” (Başkaya, 2001: 62) demiŐtir. Benzer yaklaşımla, 1980 Darbesi sonrası Genelkurmayca hazırlanıp yüz binlerce dağıtılan bir kitapta Kürtlerle ilgili olarak Őunlar yazar:

Dağların yüksek kısımlarında, tepelerde yaz kiŐ erimeyen karlar vardı. Güneş açınca üzerleri buzlaŐan camsı parlak bir tabaka ile örtülürdü karın yüzü. st sert altı yumuŐak olurdu. Bu karın üstünde yrnnce, ayağın bastığı yer içeriye çker, ‘kirt-kürt’ diye ses çıkarırdı. Doğulu Türkmenlere, Kürt denmesinin nedeni buydu. Blclerin Kürt dedikleri, yüksek yaylalarda, karlık bölgelerde yaşayan Türklerin karda yürürken

ayaklarından çıkan sesin adıydı aslında (Başkaya, 2001: 55).

Etnik kimliklerinin yok sayılmasını bir baskı biçimi olarak algılayan etnik gruplar egemen kimlikle çoğu kez karşı karşıya gelirler. Türk milli kimliği altında bütünleşen vatandaşlık anlayışına bağlı olarak tek kimlikli bir ulus olan Türkiye’de Kürtler kendi kimliklerini korumakta direnirler. Bu durumun Jön Türk devrimine dayandığını belirtmek yerinde olur. Jwaideh’in (1999) doktora tezine göre, Meşrutiyet ilan edilir edilmez Jön Türklerin Türkleştirme politikalarına ivme kazandırmaları uzun süre dinmeyecek bir anarşi ortamı yaratmıştır. Daha liberal bir yönetim anlayışı beklenen devrimden umduklarını bulamayan Kürtler, kaçınılmaz olarak hayal kırıklığına uğramışlardır. Bunun sonucunda ise, Jön Türklerin zorla Türkleştirme politikaları Kürtler açısından eleştiri ve mücadeleyle karşılanmıştır. Türk olmayan halkların ezilmesine yönelik zorla Türkleştirme politikaları Kürt toplumunun üzerine kurulduğu temel değerlerle çatışmış ve direnişle karşılaşmıştır (Jwaideh, 1999: 205-206). Kimlikleri dışlanan ve buna bağlı olarak hakları kısıtlanan gruplar genellikle içinde buldukları devlete ve topluma karşı bu direnci gösterirler. Bu direncin gösterilmesi, etnik grup ile içinde bulunduğu devlet arasındaki eşitsiz güç ilişkilerinden kaynaklanır. Örneğin alanda gördüğüm Kürt gençlerinin ifadesiyle “Hakları gasp edilen, dışlanan, cezai tehdit altında yaşayan Kürtler, Kürt kimliğine sahip çıkarak Türkiye’ye ve Türk etnik kimliğinin dayattığı homojenliğe karşı varlık mücadelesi verirler”. Jön Türk devriminden 21. yüzyıl Türkiye’sine kadar Kürtleri asimile etme yönündeki tutum Kürt kimliğine ve mücadelesine

dramatik bir ivme kazandırmıştır. Cumhuriyet dönemi Kürt politikalarıyla, örneğin, Kürtçe'nin ve Kürt giyiminin yasaklanması, genel bir kampanya ile ilkokullarda yoğun Türkçe dil derslerinin uygulanmaya konması, 1934 yılında çıkarılan soyadı kanunuyla soyadlarının mutlaka Türkçe olması ve benzeri gibi asimilasyon araçlarının sayısının artması kimlik bilinçlenme düzeyinin yükselmesi ile orantılı olmuştur. Neticede asimilasyon politikaları bazen entegrasyondan çok marjinalliğin artmasıyla sonuçlanır. Izikowitz'e göre, "tek millet, tek ırk, tek halk, tek kültür' gibi milliyetçi propagandalar slogan olmanın ötesindedir". Bu savaşında azınlıklar en zor durumda olanlardır ve eğer asimile olmamışlarsa ya da yok edilmemişlerse, karşı olma durumuna ve daha sıkı kenetlenmeye itilirler (Izikowitz, 2001: 156). Etnik grupların sindirilmesine dayalı baskıcı yönetim anlayışı, yerini milli duyguların gelişmesine bırakır⁵. Kendisini kültürel açıdan farklı tanımlayan Kürt kimliği baskı ve zulüm politikalarının yarattığı koşullarda farklılığını koruyabilmiştir. Azınlıklardan ya da baskın gruplardan "farklı görünen" grupların diğerlerine oranla çoğunluğun içinde daha az asimile olmaları ve isteseler bile etnik kimliklerinden kaçmalarının çetin olduğu kesinlikle doğrudur (Eriksen, 2004: 18).

Ergil'in (2009: 98-99) dikkat çektiği üzere, Türkiye Cumhuriyeti Devleti çatısı altında yaşayan herkesten Türk olmalarının beklenilmesi, etnik bir olgu olan Türklüğün yani alt kimliklerden birinin -bir kümenin- yurttaşlığı ya da

---

⁵ Bu noktaya bir istisnayı Lazların oluşturduğunu söylemek yanlış olmaz. Örneğin Beller-Hann ve Hann (2003)'ün belirttikleri gibi, devlet çay sanayisine yaptığı yatırımlarla bölge ekonomisini özellikle 1980'lerin ortalarından itibaren liberal piyasa değerleriyle dönüştürmüştür. Bu "ekonomik açılım" fikri ise, Lazlar ile devlet arasındaki ilişkinin bir tür bütünleşmeyle sonuçlanmasını kolaylaştırmıştır.

siyasal olanı temsil etmesi beklenen üst kimlik yerine konulmasıdır. Ne var ki Ergil'in (2009: 99) paylaştığı gibi, "Türkiye Cumhuriyeti'nin her vatandaşı, etnik Türk değildir ve olmaya zorlanmamalıdır". Etnik kimlikler kendilerini diğerlerinden farklı kabul eden gruplar olduklarından ötürü genellikle bir etnik kimlikle özdeşleşen milli kimliklere kuşkuyla yaklaşırlar. Belli bir etnik kimliğe atıfla tanımlanan milli kimliklerin öne çıkarılmasını memnuniyetle karşılamayıp bu irade karşısında kendi kimliklerini kaybetmekten korkarlar. Milli kimliklerdense doğru yapılandırılmış üst kimlikler kapsayıcı olup Türkiye gibi çok etnikli toplumlarda bireylerin üst kimliğin yanı sıra alt kimlikleriyle kendi aidiyetlerini devam ettirmelerinde yapıcı olabilir. Diğer türlü belli bir etnik kimliğe vurgu yapan milli kimlikten bir üst kimlik yaratmaya çalışmak kapsayıcılıktan ve meşruiyetten yoksundur. Çünkü etnik kimliklerin statü ve prestijleri zamanın ruhuna göre hayli değişiklik gösterir. Örneğin, Türk etnik kimliği Osmanlı Devleti'nde özellikle saray erbabı ve Sultanlar için beğenilen bir şey değildi. Hatta saray nezdinde horlanan ve aşağılanan bir statüye sahipti. "Etrak-i bi idrak (İdraksiz Türkler)" ya da "Bu topraklarda Osmanlı milletine yani Arap'a, Acem'e, Kürt'e, Laz'a, Çerkez'e, Boşnak'a, Rum'a, Ermeni'ye, Yahudi'ye yer vardır, hatta Türk'e bile yer vardır" gibi söylem ve deyişler Osmanlı Devleti'nden kalmadır (Özer, 2010: 136). Nitekim Ziya Gökalp (1994) de, *Türkçülüğün Esasları* isimli kitabında, eskiden Türkiye'de Türk ulusunun hiçbir yerinin olmadığını, bugünse her hakkın Türkün olduğunu ifade eder (Gökalp, 1994: 12). Denilebilir ki eskiye karşın bugün siyasette, kültür-sanatta, ekonomide Türk etnik kimliğinin egemen oluşu,

etnik kimliklerin konjonktürel olarak statü kaybı ya da kazanımının değişkenliğini gösterir.

Kürtlerin var olmadıklarını, onların gerçekte Türk olduklarını ve bir dil yerine lehçe konuştuklarını kanıtlamaya çalışanlar pek çok araştırma ve kitaplarla iddialarını sürdürmüşlerdir. Bu görüşün önemli temsilcilerinden biri olan Çay (2010), *Her Yönüyle Kürt Dosyası* isimli çalışmasında, Kürtlerin Türk soyundan geldiği ispatına yönelir. Çay'a (2010: 337) göre, "Kürt kelimesi, Yürük, Türkmen, Boz-ulus, Kara-ulus vd. gibi sosyal bir yapıyı, konar-göçerliği ifade ve onları şehirli toplumdaki ayırt etmek için kullanılmıştır". Aynı görüşün bir diğer savunucusu Bayrakdar (2009), benzer şekilde Kürtlerin "Turanî" veya "Türk soylu" olduğunu iddia eder. Çay (2010), Bayrakdar (2009) gibi birçok araştırmacı ve yazarın argümanlarının 1925'ten başlayarak Cumhuriyet'in ilk Kürt politikalarına dayandığını belirtmek gerekir. Yıldırım'ın (2011) derlediği 1925-1947 yılları arasında Kürt sorunu ile ilgili devlete sunulan raporlara göre, Kürtlerin aslı "kadim" Türk soyundan gelmekte, diğer bir ifadeyle "Turanî"dir. Bu yaklaşımların ilk işaretine, 23 Ocak 1923 günü Lozan'da Musul'a ilişkin açıklama yapan İsmet İnönü'nün, Türk tezini ayrıntılarıyla açıklayarak, Musul'un Türkiye'ye bağlanmasının nedeni olarak Kürtlerin Turan soyundan geldiğini ileri sürmesinde rastlıyoruz (Şimşir, 2009a: 498). 17. yüzyıl seyyahı Evliya Çelebi'nin Kürtlerle ve Kürdistan'la ilgili kayıtları ise, Kürt varlığını inkâr edenlerin argümanlarının zayıflığını gözler önüne serer. Evliya, seyahatnamelerinde Kürt kasabaları, dili ve kültürü ile Kürdistan'ın coğrafi tanımıyla ilgili engin bilgiler sunar (Özoğlu, 2005: 48). Bruinessen (2012: 12), Evliya Çelebi'nin

Seyahatnamesi'nin Kürt kimliğini inkâr edenlere karşı mükemmel bir savunma olduğunu belirtir.

Ret ve inkâr söylemleri arasında hayli karikatürize edilmiş haliyle kabul gören ve birçoklarınınca kasten geçerli olan bir Kürt kimliğinden de bahsetmek gerekir. Bu karikatürize Kürt kimliğinin yaratıldığı, “sulandırıldığı” ve sürekli olarak geçerli kılınmaya çalışıldığı mecralardan biri televizyon dizileridir. Reyting rekorları kıran ağa eksenli aşiret dizilerinde “delikanlı” ağaların genellikle “batıdan gelen” kadınlarla yaşadıkları saf aşklarla yerel kadınlara uyguladıkları aşırı şiddet görüntüsü ekranlara yansır. Kürt toplumunun günümüzdeki sosyal, kültürel ve ekonomik ilişki türlerini yansıtmayan bölüm konularıyla bu dizilerde Kürtlere arkaik bir model çizilir. Bilindiği gibi film ve televizyon medyası kolektif anıların ve kimliklerin oluşmasında güçlü bir rol oynar (Morley ve Robins, 1997: 131). Aşiret dizileri, Türk kamuoyunun Kürt algısında varolan steryotipleri güçlendirirken aynı zamanda yoğun bir geri kalmışlık vurgusu yapar. Dizilerdeki gizli propaganda aracılığıyla yaratılan Kürt kimliği gündelik hayat içinde tüketime sunulur. Morley ve Robins (1997: 22), toplulukların oluşturulması ve sürdürülmesinde (ulusal kimliklerin oluşturulması gibi) yayıncılığın bir rol oynadığının gittikçe daha fazla onaylandığını öne sürer. Diziler ve diğer görsel medya araçlarıyla yaratılan Kürt kimliğinin ya da düşünce tarzının Kürtlerle örtüşmediği günümüzün iletişim dünyasında saklı bir gerçek değildir. Algı oluşumunda medyanın yerine dair farklı bir örnek olarak Saraçoğlu (2011), İzmir özelinde yürüttüğü alan çalışmasında, Türkiye'nin toplumsal dönüşümünde Kürt algısının izini sürerken bu algının oluşturulmasında Türkler açısından illaki Kürtlere

rastlamak gerekmediğini, Kürtlere dair olumsuz algıyı kimi zaman “küfür düzeyine varan” ifadelerle ya da “kışkırtıcı” görüntülerle medyanın pekiştirdiğini belirtir.

Etnik gruplar gerek medya kanalıyla, gerekse başka kanallarla çoğunlukla inkâr edildiklerinden ya da çarpıtılarak tanıtıldıklarından kendi dillerini, anlatımlarını duyurmak, ulusal ve kültürel kimliklerini tanıttırmak isterler. Kendisini Türk milli kimliğinden dil, kültür ve siyasi örgütleniş bakımından farklı kabul eden ve kimliklerin tabiatı gereği “diğerleriyle zıtlığa dayanan bir sosyal kimlik” (Eriksen, 2004: 27) olarak canlı bir yapıda olan Kürt kimliğinin kabul görmek ve tanınmak arzusu taşıdığını düşünüyorum. Kimlik taleplerinin özünde, kendi kendini farklı addeden insanların devletle ve egemen iradeyle çekişmesinden çok, bir görüşmecimin ifade ettiği gibi “duygusal olarak kabul görme ve tanınmanın tabii arzusu” vardır. Eriksen’in (2009) belirttiği gibi, kimlikler tehdit edildikleri andan itibaren üyeleri açısından daha fazla önem kazanır ve bu durum modernleşmeye karşı-reaksiyonları tetikler. Eriksen (2004), modern zamanların kolektif kimliklerin yok olup bireysel kimliklerin öne çıkacağı savının aksine bireysel kimliklerin siyasal ve sosyal grup kimlikleriyle yakından ilişkili olduğu görüşündedir. Antropolojik araştırmalardan edinilen önemli bir anlayış, etnik örgütlenme ve kimliğin modernleşme sürecine karşı gösterilen birer tepki olduğudur (Eriksen, 2004: 22). Gelenek ile modernizm çatışması uzun süredir modernleşme kuramına ilişkin olarak asimilasyona karşı siyasetten sanata geleneklerin sürdürülmesinde topluluğa ait olanın bireysel olana galip geldiğini ilan eder. Bu duruma neden olan temel sebeplerin başında, siyasal elitlerin

modernleşme süreçlerinin önemli unsurlarından birini oluşturmaları gelir. Lewellen'e göre, modernleşme değişmez bir şekilde bir tür elit merkezle başlar. Bu merkezi grubun birkaç küçük eliti, ülkenin tamamına yönelik bir tür modernist homojenleştirme ya da dayatma ortaya çıkarır (Lewellen, 2011: 262). Dolaylı olarak, eğer ki, modernleşme söz konusu elitist tekelin ötesine geçemezse gelenek ile modernizm çatışması daha belirgin hale gelir.

Küreselleşme ise bir direnme şekli olarak kimlik siyasetleri, etnisite ve milliyetçiliğin ortaya çıkışını ve yükselişe geçişini özellikle son birkaç on yıl içerisinde hızlandırmıştır. Morley ve Robins'e (1997: 161-162) göre, küreselleşme şimdilerin egemen gücü olabilir, ama bu, yerelliğin önemi olmadığı anlamına gelmez. Küreselleşme yeniden yerelleşme dinamikleriyle bağlantılı olup özgün yer ve kültürün terk edilemeyeceğine ya da mutlak olarak aşılamayacağına işaret eder. Bu esasen yerel olanla küresel olan arasındaki yeni ve karmaşık ilişkilerin oluşumudur. Diğer bir ifadeyle, küreselleşme yeni direnme alanları ve mekânları açmaktadır. Küreselleşmeyi takip eden teknolojik değişiklikler kimlik gruplarının üyeleri tarafından yoğun bir şekilde kullanılır. Küreselleşmeye işaret eden tablet bilgisayar veya iphone kullanımı yerel taleplerin dile getirilmesinde araçsallaştırılır. Örneğin, Türkiye'de Kürtler bir tarafta Türk etnik kimliğinin hegemonyasına karşı kendilerini savunmak için kimlik talebinde bulunurken, diğer taraftan küreselleşmenin dayattığı gelişen medya teknolojilerini kullanarak çeşitli yollara başvurur. Dolayısıyla bir yanda evrenselleşme, küreselleşme gibi genel hareketler varken; diğer yanda, dinsel ya da etnik kimlik hareketleri gibi daha küçük hareketler vardır. Bir yandan dünya ile entegre olma arzusu

taşıyan gruplar diğer yandan yerel karakterli taleplerle içe kapanmak ister. Eriksen'e göre, gruplar aynı anda her ikisinden de yana olabilirler (Eriksen, 2009: 432). Nasıl olur da bir etnik kimlik hem dünyaya açılmak isterken hem de kendi içinde kalmak ister? İşaret etmek istediğim nokta, bir örnekle, Kürtler hem İngilizce, Fransızca gibi birden çok dili öğrenmek isteyip hem de anadilde eğitim hakkını savunur. En iyi üniversitelerde okumak, hatta belki de yurtdışına gidip orada yaşamak isterken aynı zamanda bölgesel özerkliği talep eder. Hemen burada alanda görüşme yaptığım kişilerden birinin kızından bahsederken düştüğü paradoksa yer vermek istiyorum. Uzun sohbetimizin arasında sözü kızına getiren görüşmecim, kızının Boğaziçi Üniversitesi'nde işletme bitirdiğini, çok iyi düzeyde İngilizce bildiğini, İstanbul'da özel bir şirkette iyi bir konumda çalıştığını övünerek anlattı. Birkaç dakika geçmedi ki anadilde eğitimi yüksek sesle savundu. Görüşme yaptığımız tarih 2012'nin yazıydı ve Kürtçe seçmeli dersin gündeme yeni geldiği günlerdi. Görüşmecim bu konuyla ilgili olarak da Kürtçe seçmeli dersle yetinilmeyeceğini, anadilde eğitime biran evvel geçilmesi gerektiğini belirtti.

Bu noktadan hareketle, Eriksen'in (2004) paylaştığı şekliyle, kültürel ve siyasal kimlikler üzerinde bir şekilde anlaşılmiş ifadelerdir. Kürtler dediğimde Kürt kimliğinin de üzerinde anlaşılmiş bir kimlik olduğunu ifade etmeliyim. Kişinin Kürt oluşu, bu haliyle, bir tanımlama meselesidir aynı zamanda. Bu tanımlama çoğunlukla kültürel bir anlam ve farklılık etrafında örülen siyasal bir "biz" olma inşasıdır. Bruinessen'in belirttiği gibi, etnisite akışkandır ve denilebilir ki bir dereceye kadar kişisel tercihlere bağlıdır; doğuştan kazanılan, değişmez bir kimlik olmamakla birlikte kimse yalnızca tek bir etnik

gruba ait olmak zorunda değildir (Bruinessen, 2002: 26). Kürt toplumunun etnik konumuna ve kimlik sorununa değinilirken bireylerin kendisini böyle bir gruba yakın bulma duygusunun belirleyici unsur olduğunu vurgulamak gerekir. Kürt olma durumu siyasi, sosyal ve kültürel unsurlara bağlı olarak, yukarıdaki görüşmecimin durumunda olduğu gibi, küreselleşme süreçlerine rağmen sınırları keskin bir kimlik yaratır. Barth'a göre, belirli bir insan topluluğunu bir etnik gruba dönüştüren şey özel bir kültürel içeriğin korunmasından ziyade, bir sınırın korunmasıdır (Bruinessen, 2002: 69). Eğer bir grubun üyeleri başka grupların üyeleriyle etkileşim halindeyken grup kimliğini koruyabiliyorsa, aidiyet ve dışlama dinamikleri devreye girmiş demektir (Barth, 2001a: 18). *Alan Bulguları* başlığı altında değineceğim gibi Barth'ın (2001a) üzerinde durduğu bu konunun özellikle Konya Kürtleri açısından oldukça uygun olduğunu düşünmekteyim.

Kürtler için genel olarak Kürt kimliğinin algılanışı yalnızca kültürel farklılığı ifade etmemekte, sosyal ve siyasal olarak geçerli kabul edilip önemlilik atfedilmektedir. Dolayısıyla yaratılan kimlik sembolik olduğu kadar siyasi ve örgütseldir. Karşılıklı ilişkideki kazançlar ve kayıplarıyla elbette ki kimlik taleplerinin siyasi unsurları vardır. Denilebilir ki, bir etnik fenomene aidiyetlik duygusuyla bağlanan bireyin kimliğine dair oluşturduğu anlam dünyası kimlik politikalarına yön verebilecek mahiyettedir. Türkiye'nin toplumsal tarihinde yaşanan dramatik kopuşlar, Kürt kimliğinin siyasal ve kültürel olarak kabulünü kesintiye uğratmış ve bir yandan da Kürt kimliğinin sınır inşasını keskinleştirmiş ve güçlendirmiştir. Kimlik kabulünde yaşanan dramatik kopuşlardan biri olarak *Diyarbakır 5 No'lu Askeri Cezaevi Kürtlerin*

kimlik algısında değişimlere yol açmıştır. Devletin Kürt kimliği algısıyla Kürt toplumunun kimlik algısı örtüşmemektedir. Netice itibariyle, Kürt toplumunun kimlik taleplerine ilişkin niteleyici dönüştürmelerin esas kaynağının bu dramatik kopuşlar olduğu görünmektedir. Kürt kimliğinin inşasını doğrudan devletin Kürt sorununa yaklaşımı ile ilişkilendirmek ve oluşan sınırdaki devletin ağırlığını teslim etmek gerektiğini düşünüyorum. Halbwachs (1992) ve Assmann (2001)'in işaret ettikleri bağlamda toplumsal kimlik ve hatırlama, kolektif bir unutmama, eleme ve seçme süreciyle bağlantılıdır. Neyin hatırlanacağı, bu noktada neyin unutulması gerektiği ile iç içe geçerek kolektif kimliğin inşasını, yaşananların veya yaşananlarla ilgili anlatıların üzerine kurar. Bu noktada belleğin işleyişi, hatırlama ve unutmama ile yapılanarak geçmiş, şimdi ve gelecek sürekliliği içinde ilerler. Kolektif kimlik, bellek süreçlerine bağlı olarak ortak geçmişe dayanan ve ortak bir gelecek tahayyül eden bir muhteva ile örülür. *Diyarbakır 5 No'lu Askeri Cezaevi* olayının, bu bağlamsal çerçevede, kolektif bir hafızanın yaratılmasında kıymetli bulunduğunu belirtmek gerekir (Gürgöz, 2011; Kısacık, 2011; Bozyel, 2013).

2.1. Diyarbakır 5 No'lu Askeri Cezaevi: “Diyarbakır Cehennemi”⁶

Kürtlerin görünür olarak oluşumunda yer aldığı Türkiye İşçi Partisi (TİP)'nin 1970'lerin sonunda gerçekleştirdiği IV. Büyük Kongre, Kürt varlığını tanıyan “Türkiye’de Kürt halkı vardır” ifadesi ile başlamıştır (Marcus, 2009: 39; Yayman, 2011: 31). Partinin daha sonra kapatılmasına neden olan bu

⁶ 12 Eylül 1980 sonrası Diyarbakır 5 No'lu Cezaevi üzerine sayılarca yazılan kitaplarda anlatılanlar cehennem tasvirleriyle doludur, bkz. (Gürgöz, 2011), (Kısacık, 2011), (Bozyel, 2013). Ayrıca 5 No'lu Cezaevi cehennemini yaşayanların anlatıları için bkz (www.diyarbakirzindani.com).

kongrenin Türkiye'nin Kürt politikasında bir milat olduğunu söylemek yanlış olmaz. TİP'in başlattığı 70'lerin ilk kimlik tanıma siyasetinin 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi sonucunda, Yayman'ın (2011: 31) ifadesiyle "geri püskürtülmesi", Kürt toplumunun kimlik algısında büyük bir dönüşüme işaret eder. Kutlay'ın yazdığı gibi, "Kürt'ü telaffuz etmenin kolay olmadığı günün koşullarında" (Kutlay, 2002: 245), Kürt eylemcilerin sorunu daha çok sol fikirlerin etkisi altında sınıf üzerinden okumaları, darbe sonrası, özellikle Diyarbakır Cezaevi'nin uygulamaları sonucunda, kimlik eksenli bir mücadele alanına kaymıştır. 5 No'lu Cezaevi, Kürtlerin devletle serüveninde esaslı bir dramatik kopuş olarak Kürt toplumsal bilincini dönüşüme uğratmıştır.

Bugün hakkında sayılarca kitap yazılan 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi'yle, Türkiye Kürtlerinin insan hakları bağlamındaki tüm yaşamsal hakları ihlal edilmiştir. Türkiye, insan haklarına ilişkin uluslararası anlaşmaları imzalamış olmasına rağmen Diyarbakır 5 No'lu Cezaevi'nde insanlık dışı ve acımasız cezalandırma yöntemleri denemiştir. İşkence ve kötü muamelelerin canlı tanığı Gürgöz (2011: 40-41) yaşadıklarını şöyle anlatır:

Sonuçta beni "uçak" dedikleri bir çarmıha, (Filistin askısı deniliyordu) kollarımdan bağlayarak tavana astılar... Bu arada bir-iki işkenceci vücudumun bütün yerlerine elektrik bobin tellerini bağlıyorlardı: Kulak memelerime, göğüs meme uçlarına, sağ-sol el ve ayak parmaklarıma... Gözlerimi gözbağından ayak parmak uçlarına doğru kaydırdığımda işkencecilerin sadece ellerini görebiliyordum. Sadistlerden biri elektrik

kablosunun birinden 2-3 bobin telini ayırdı ve üç teli birleştirip biraz daha kalın, tek bir tel haline getirdikten sonra idrar deliğine yavaş yavaş iteliyordu. Anlatamayacağım bir acı içerisinde idim. Bu arada şefleri sürekli bana soru soruyordu, benim verdiğim her olumsuz cevapta ise, bobini biraz daha idrar deliğinden içeri sokuyordu. Yaklaşık bir 8, 9 cm'yi buldu. Bu sahne yaklaşık 15-20 dakika sürdü ve sonuçta kablonun geriye kalan diğer bobin tellerini erkeklik organıma doladı. Vücudumun tel bağlanmayan yeri hemen hemen hiç kalmamıştı. Ardından vücudumu, elektrik akımı daha fazla etki yapsın diye, su dökerek ıslattılar. Ayrıca, sorulan sorulara “doğru cevap” vermediğim için, bir diğer kablonun bobinlerini de ağızımın içinde dolaştırıyorlardı. Bütün, verilen bu akımlar altında gözlerim yerlerinden fırlayacakmış gibi, penisim, kulak ve göğüs memelerim düşecekmiş gibi oluyorlardı. Sanki beni metrelerce yüksek bir yerden yere betona atıyor ve yine aynı hızla tavana fırlatıyorlardı...

Gürgöz (2011), Kısacık (2011) ve Bozyel (2013) gibi canlı tanıklar, 5 No'lu Cezaevi'nin meydana getirdiği sarsıntının Kürt toplumunun bünyesinde ve hafızasında derin yaralar açtığını belirtirler. Halbwachs (1992) ve Assmann (2001)'e göre, hatırlama olumlu veya olumsuz seçme süreciyle yakından ilgilidir. Kolektif bellek için hatırlama genellikle özel bir nedenle

harekete geçer. Buna göre, geçmişte yaşanan bir olumsuzluk onunla yüzleşmek ya da hesaplaşmak gibi nedenlerle geri çağrılır. Kimliğin hatırlamayla ilişkisi, geçmişte olanı basitçe çağırarak değil, geçmişini yeniden yorumlamak, inşa etmek ve anlamlandırmak üzerinedir. Halbwachs (1992)'ye göre, hatırlama bağlamsaldır ve sadece olay değil, hatırlanan şeyin anlamlandırılması toplumsal olarak düzenlenir. Kimliğin kurucu bileşenlerinden bellek, toplumsal inşa olarak bireyin belleğini başkalarının da belleğine dâhil ederek 'bizlik' fikri ile kolektif tanımla biçimlenen bir kimlik yaratır. Bu bağlamda, kolektif tanımla biçimlenen bir 'ben' bellek süreçlerine bağlı olarak ortak bir hafızaya işaret eder. Assmann (2001)'e göre ise, her bireyin kendine has bellek izi kolektif duygulara atfedilir. Buna göre, katliamlar, soykırımlar, etnik ya da dinsel temizlikler kimliği kolektif hale dönüştüren 'ortaklaşma' duygusunu besleyen durumlardır.

Connerton (1999)'un belirttiği gibi, şiddetle bastırma ve sindirme bellek süreçleriyle bağlantılı olarak kolektif travma aktarımını ortaya çıkarır. Travma, grubun üyelerinin kolektif duygusuna dönüşür. Kürt sorununun çözümünde önemli başlıklardan biri olarak değerlendirilebilecek Diyarbakır Cezaevi ise, bu bağlamsal çerçevede, şiddetten şiddet doğurmasıyla kolektif travmaya işaret ederek "dağa gidiş" sebebi sayılmaktadır. 21 Mayıs 1982'de elli dört yaşındayken gözaltına alınan Felat Cemiloğlu, cezaevini yaşayanlardan biri olarak Hasan Cemal'e 5 No'lu şiddetini gözler önüne seren şu ifadede bulunur: "Hapishaneden kurtulduğum zaman genç olsaydım, en azından soruşturma, gözaltı, 5 No'lu hapishane cehennemine tekrar haksız yere girmemek için dağa çıkardım" (Cemal, 2003: 34). Türker (2008) de

cezaevinin Guantanamo'yu, Auschwitz'i aratan işkence tezgâhlarından geçen çocukların “elleri ayakları hala tutuyorsa” dağa çıktıklarını yazar. Yıldız'ın (2010) belirttiği gibi, devlet tarafından zor kullanarak bastırılmaya veya yok edilmeye çalışılan bir kimliğin varlığı, bir dizi etnik ya da sosyal oluşumu beraberinde getirir⁷.

Kenan Evren'in ifadesiyle “bölücü Kürt tehlikesine” (Gürgöz, 2011) karşı yapılan darbe Kürt kimliğinin durumunu giderek daha da kötüleştirmiştir. Kürtlerin algısında Diyarbakır Cezaevi'nde yapılan insanlık dışı işkence muameleleri, Kürt kimliğine, kültürüne ve diline karşı yapılmak istenmiştir. Kürtler tarafından dile getirilen kimlik, kültür ve dile dair taleplerin önü kesilerek sindirilmek istenmiştir. Örneğin, alanda derinlemesine görüşme yaptığım muhataplarımdan biri 5 No'lu Cezaevi'ni “Auschwitz toplama kampına”⁸ benzeterek, “Kürtleri ilelebet yok etmek; dilini, kimliğini toprağa gömmek için yapılan soykırım girişimi” olarak nitelemiştir. Diyarbakır Cezaevi konusu açılınca alanda ulaştığım Kürtlerdeki genel kanının bu yönde olduğunu belirtmem gerekir. Siviller üzerinde sistematik bir şekilde uygulanan işkence ve kötü muameleleriyle ordunun güdümündeki cezaevinde Kürtlerin “Türk vatandaşları” yapılması hedeflenmiştir. Örneğin, görüş kabinlerinin

⁷ Örneğin, Galli ulusçu lider Gwynfor Evans'ın açlık grevi, benzer bir süreci besleyerek, Gal dilinde yayın yapan ayrı bir TV kanalının izin verilmesini sağlamıştır (Yıldız, 2010: 43).

⁸ Polonya'da dünyanın en büyük soykırımlarından birinin yaşandığı Auschwitz Toplama Kampı, girişinde meşhur “Çalışmak özgür kılar” yazısıyla, 1941 yılında Nazilerce kurulmuş ve zamanla genişletilmiştir. Başta Yahudiler olmak üzere 1.3 milyon kişinin öldürüldüğü yerdir. Nazi Almanya'sı tarafından kurulan tüm kampların en meşhur olanı Auschwitz'de yalnızca Yahudiler değil, arı ırk yaratma hedefi peşinde koşan Nazi Partisinin yok etmeyi amaçladığı onbinlerce insan bu kampta can vermiştir. Çok küçük bir azınlık sağ olarak kurtulabilmeyi başarmıştır. Kamptaki esirler en ağır işlerde çalıştırılmış, mecali olmayanlar fırınlarda yakılmış ya da gaz odalarında zehirlenerek öldürülmüşlerdir. Detaylı okuma ve bilgi için, bkz. (Wieviorka, 2006), (Yağcı, 2004). Görüşmecimin anlattığıyla işaret ettiği Auschwitz Toplama Kampı ile Diyarbakır 5 No'lu Cezaevi'ndeki uygulamaları karşılaştıran bir okuma için, bkz. (Welat, 2010).

hemen üstünde “Türkçe konuş, çok konuş” yazması bu hedefin yansımalarından biridir. Connolly (1995), her kimliğin bir dizi farklılıkla bağlantılı olarak bazılarının kötü, anormal ya da akıldışı yani son tahlilde “öteki” tanımlaması üzerine kurulduğunu ileri sürer. Buna göre, “öteki” her zaman “doğru” kimliği benimsemeye davet edilir. Eğer davete icabet etmez ise üzerinde baskı uygulanır, susturulur ya da yok edilmeye çalışılır. Connolly, bu durumun temelinde belirsizliği bir türlü kabullenemeyen ‘hınç’ kavramının yattığını ortaya koyar. Diyarbakır Cezaevi’nde yaşananlar da bu hıncın toplumsal ve siyasal ifadesinin dışı vurumudur. 5 No’lu Cezaevi’nin akıl almaz şiddeti, kimlik dayatan, farklılığı cezalandıran ve diğer bir ifadeyle “anormali” komuta eden bir siyasetin ürünüdür.

Otuz yıldan fazla bir süreyi aşmasına rağmen hafızalardaki tazeliğiyle Diyarbakır Cezaevi’nin işkence ve kötü muameleleri halen güncel bir sorun olarak Kürt sorununun çözümünde önemli bir yer teşkil eder. Bu noktada internet forumlarında Cezaevi’nin müze yapılması talebi öne çıkarılmaktadır⁹. Ne var ki, 5 No’lu konusunu önemsememek ya da görmezden gelmek bir devlet geleneği olarak düşünülebilir. Örneğin, Sabiha Gökçen, bir misyon olarak gördüğü Dersim’i bombaladıktan sonra hiç pişmanlık duymadığını kaydetmiştir (Randal, 2001: 335). Bu bağlamda, yine internet forumlarında,

⁹ Hükümetin Diyarbakır Cezaevi’nin şehir dışına çıkarılacağı ve yerine okul yapılacağı açıklamasının ardından gelen tepkiler 5 No’lu Cezaevi’nin utanç ya da insan hakları müzesi yapılmasını talep eder. Bkz. <http://haber.sol.org.tr/devlet-ve-siyaset/diyarbakir-cezaevi-muze-yapilsin-haberi-17226> Ayrıca bkz. <http://gundem.milliyet.com.tr/-diyarbakir-cezaevi-muze-olsun-mitingi/gundem/gundemdetay/01.10.2012/1604860/default.htm>

Diyarbakır Cezaevi'nin okul yapılması önerisi eleştirisi karşılanmaktadır¹⁰. Bu eleştirilere göre, Kürt toplumunun bünyesinde meydana getirilen sarsıntılar tez elden önlem alınmadıkça Kürtlerle Türkiye arasındaki uçurumu daha da genişletecektir. Denilebilir ki, genel anlamda Kürt halkının maruz bırakıldığı derin acılara ve özel olarak Diyarbakır cezaevinde olan bitenlere dair Türk kamuoyunun bir bilgisi ve farkındalığı yoktur. Bu tür sorunların Kürtlerle Türkler arasında uçurum meydana getirdiğini ve her iki toplumun bünyesinde travmalar yarattığını rahatlıkla söyleyebilirim. 1995 yılında İsviçre'de Sosyalist Parti Milletvekili olan Jean Ziegler, Ali Ekber Gürgöz'ün (2011: 19) kitabına yazdığı önsözde bu sorunu şöyle anlatır:

Pazartesi, 13 Şubat 1995'de, Cenevre Üniversitesinde, sosyolojiye giriş dersi veriyordum. Devletin, Avrupa Ulusal Devletler içerisindeki anayasal varlık nedeninden konuşurken, Türkiye'deki devlet terörünü örnek olarak verdim. Bunun üzerine, genç bir bayan ayağa kalkarak anfiyi terk etti. O'nu koridorlarda dolaşırken tekrar gördüm. Kendisi Türk olup, hassas, zeki ve derinden yaralanmış bir haldeydi. Beni, çağdaş tarihi değiştirip, ülkesine hakaret etmekle suçladı. Hemen farkına

¹⁰<http://www.birikimdergisi.com/birikim/makale.aspx?mid=580&makale=Diyarbak%FD%20Cezaevi%20Okul%20De%F0il,%20%DDnsan%20Haklar%FD%20M%FCzesi%20Olmal%FDd%FDr!> Ayrıca bkz. <http://anfnuce.com/news/guncel/diyarbakyr-cezaevi-nin-okul-yapylmasyna-tepki.htm>

vardım ki, bayan öğrencinin, Kürdistan konusunda en ufak bir bilgisi bile yoktu.

1980 Askeri Darbesiyle dramatik bir ivme kazanan şiddet politikası, Kürt ve Türk toplumları arasında bu tür uçurumlar açmış ve her iki toplum arasında yeni travmalar üretmiştir. Kurgulanmış tarih toplumsal bilinçte yarattığı dezenformasyonla Türklerin Kürtlerle ilgili doğruları öğrenmesine mani olmuştur. TESEV (2011: 43), Kürtlerle Türklerin karşılıklı önyargı ve algı sorunu konusunda, Türklerin Kürt sorunu ve Kürtlerle ilgili bilgileri medyadan çoğunlukla sağlıklı ve doğru olmayan bilgiler yoluyla öğrendiği değerlendirmesinde bulunur. Bu yüzden Kürt sorununun doğru anlaşılabilmesi ve önyargıların kırılabilmesi için, “karşılıklı olarak doğrudan gözlem ve iletişime geçilmesi, dezenformasyona ve manipülasyonlara son verilmesi büyük önem taşımaktadır” (TESEV, 2011: 43).

Alanda edindiğim deneyimle, grubun içerisindeki insanların perspektifinden, ortak tarihin ve ortak acıların etnik kimliğin yaratılmasında ve korunmasında öneminin büyük olduğunu ifade edebilirim. Bu şekilde bakıldığında, kolektif kimlik bellek süreçlerine bağlıdır ve herhangi bir grubun üyeleri, kendilerini ortak geçmişlerinin anılarına dayanarak tanımlar (Morley ve Robins, 1997: 74). Kürt kimliğinde Kürtleri bir araya getiren şey de farklı jenerasyonların ortak acılarını belleklerinde saklamaları ve birbirleriyle paylaşmalarıdır. Lewellen (2011), ‘dışarıdan’ olanların belirli bir etnik grubu algılayışlarıyla, ‘içeriden’ olanların bakış açısı arasında net bir ayrıma gidilmesi gerektiğinden söz eder. O’na göre, etnisite genellikle hem grup içinde ve hem de dışarıdakilerce farkında olunan ancak hiçbir şekilde

çakışmayan ayrımlara gönderme yapar. Etnisite, onu adlandıranların zihinlerinden çok onu algılayanın zihnindeki bir şeydir. Salt grup içindekilerin bakış açısından yaklaşılsa bile etnisite büyük ölçüde, tamamen etkisizlikten şiddete dayalı bir sertliğe kadar geniş bir skalada, bireyin duygusal olarak bir gruba olan aidiyeti demek olan duygu tonu yoğun bir temele dayanır. Özellikle son doksan yıldır, ortak bir maruz kalma, acı duyma, direnç gösterme ve sosyal ve kültürel gelişme Kürtlerin kimlik bilincini beslemiştir. Türkiye Kürtlerinin devletle tecrübelerinin gösterdiği üzere Kürt kimliğinin siyasal ve kültürel düzlemde kabul edildiği her adımı takiben bir kırılma yaşanması ve çok geçmeden ret ve inkâr politikalarına dönülmesi Kürtlerin etnik aidiyetleriyle kurdukları ilişkiyi diri tutmuştur.

3. ANADİLDE EĞİTİM

Otoriter bir yapı üzerinde inşa edilen Türkiye Cumhuriyeti'nin Kürtlere karşı geliştirdiği çok sayıda asimilasyon araçlarının başında Kürtlerin anadiline getirilen yasaklama gelir. Ulus-devlet geleneği, halkların uluslaştırılması sürecinde homojen bir toplum hayalini hayata geçirmek adına dil konusunda inanılmaz bir muhafazakârlık sergilemiştir (İnal, 2010: 12). Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmasının ardından Fransız modelinden esinlenerek kurulan Türkiye Cumhuriyeti, ulusçuluk ideolojisinin etkisiyle tek ulus, tek kültür, tek dil temeline dayalı bir toplumu hedefleyen yapılanmaya gitti. Bunun manası tek dil politikacılığının sonucunda çoğunluğun dilinin egemen olacağı ve diğer dil ve kültürlerin asimilasyona tabi tutulacağıydı (Alpay, 2010: 83-84). Dilin yalnızca bir iletişim aracı olmadığını aynı zamanda bir kültür olduğunu belirtmek gerekir. Kültür ile kimlik arasında bir aracı olan dil, önemli bir siyasal temsili yerine getirir (İnal, 2010: 10). İster büyük kent merkezlerinde ister yoksul kırsal bölgelerde olsun, güçlü bir kültürel ve dilsel yıkım kampanyasının yürütülmesinde eğitim önemli bir role sahiptir (Darder, 2010: 40). Dilin kimlik oluşumundaki önemi, Türkiye devletini Kürt kimliğine karşı okul ve dil konularında duyarlı kılmıştır. Kutlay'ın (1997: 23) ifade ettiği gibi, "birey ve halkların kimliğini açığa vuran ilk araç onların dilidir. Bir dili yok etmek, unutturmak, o toplumun kimliğini unutturmak için yapılır". Ekinci (2004: 61) de dilin, toplumların ve ulusların ayırt edici kimliği olduğunu ifade edip, dilini kaybeden bir toplumun kimliğini ve varlığını da kaybedeceğini dile getirir. Türkiye'de Kürt olmayı tanımlayan ve belirleyen başat ögenin Kürtçe olduğunu belirten Aktan (2012: 12) ise, Şivan Perwer'in Kürtçe konuşmayı

cesaretlendirmek için hazırladığı videolardan birinde izleyiciye hitaben şöyle seslendiğini aktarır: “Beni, seni Kürt yapan şey nedir? İnsanın aklına çok şey gelebilir. Fakat benim için bir cevap var; beni ve seni Kürt yapan şey bu dildir”.

Ekinci (2004: 61) her ne kadar tek bir dilin hâkimiyetini sağlamak için yaşayan bir dili yasaklayarak güçlü bir ulus-devlet oluşturma teşebbüsünün geçerliliğini yitirdiğini ileri sürse de Türkiye Cumhuriyeti kuruluşundan bugüne toplumsal yaşamın her alanında dilde Türkçülüğü savunmuştur. Gökalp (1994: 120), dilde Türkçülüğün ilkelerini sıraladığı kitabında ulusal dili oluşturmak için, Türk dilini olduğu gibi benimseyip İstanbul halkının ve bilhassa İstanbul kadınlarının konuştukları gibi yazmak gerektiğini yazar. Farklı kolektif kimliklerin inkârına ve hâkim kültür içinde eritilmesine dayalı ulus-devlet yapısının resmi dil ve zorunlu eğitim gibi uygulamaları kaçınılmaz olarak tarihsel süreç içinde karşı çıkışlar ve merkezden uzaklaşma eğilimlerini doğurmuştur. Bireysel kimlikler yanında kolektif kimlikleri de tanıyan bir demokrasi anlayışından yoksun olan ulus-devletler tekçi yapıya itiraz edenleri çoklukla zorla sindirme yolunu seçmişlerdir (Eğitim Sen, 2010: 143). Bu anlamda, Türk Ocakları ve Halkevleri Türkiye'nin kültürel tekillik oluşturma çabasında çok önemli bir yer teşkil etmiştir. Bu dernekler tekçi ve özcü bir ulusal kimlik yaratma amacıyla kurulmuş olmakla birlikte özellikle Türk Ocaklarının kurultaylarında yapılan konuşmalarda kültürel çeşitliliğe asla yer verilmeyeceği ve verilmemesi gerektiği sıkça tekrar edilmiştir. 1928'de “Vatandaş Türkçe Konuş” kampanyası Türk Ocakları tarafından organize edilmiştir (Eğitim Sen, 2010: 145). Çok dilliliğin yasaklanması ve hatta

Türkçe'den başka bir dil konuşanlara para ve hapis cezası verilmesi gerektiği üzerinde önemle durulmuştur. Anter (1991: 29) hatıralarında, dışarıda yani şehir içinde Kürtçe konuşmanın yasak olduğunu ve hatta konuşanlardan kelime başına bir lira ceza alındığını yazarken durumu, "Mardin bir dilsizler kampına dönmüştü" şeklinde açıklar. Türkiye'nin dil açmazının baş mimarları Türk Tarih Tezi ve Güneş Dil Teorisi tezlerini kanıtlamak görevi de Türk Tarih Kurumu ve Türk Dil Kurumuna bırakılmıştır. Bu tezler, özetle, Türkçenin birçok dilin menşei olduğu ve gelmiş geçmiş birçok uygarlığın köken itibarıyla Türk uygarlığı olduğu iddiasına dayanır. Buna göre Anadolu binlerce yıldır Türk'tür ve Türkler Anadolu'nun yerli halkıdır (Eğitim Sen, 2010: 146).

Türkiye'nin dil politikası "tek ulus, tek kültür ve tek dil" anlayışının paradigması sonucunda ulusal eğitim sistemine tamamıyla sinmiş durumdadır. "Türk okullarında" Türkçeden başka bir dille eğitim verilemeyeceği Anayasa'da net olarak belirtilmiştir (Eğitim Sen, 2010: 148). Anadili resmi dilden farklı olan Kürtlerin dil haklarına ilişkin Anayasa'nın "Türkçeden başka hiçbir dil eğitim ve öğretim kurumlarında Türk vatandaşlarına ana dilleri olarak okutulamaz ve öğretilmez" (Uygun, 2012: 23) hükümlü 42/son maddesiyle çeşitli yasak ve sınırlandırmalar getirilmiştir. 1983 tarihli kanunla Türkçe'den başka dillerin anadil olarak kullanılmasına ve yayılmasına yönelik her türlü faaliyette bulunulması yasaklanmıştır. 2932 sayılı Kanun'un ikinci maddesi, Türk devleti tarafından tanınmış bulunan devletlerin resmi dilleri dışındaki herhangi bir dilde düşüncelerin açıklanması, yayılması ve yayınlanmasını yasaklar. Aynı Kanun'un üçüncü maddesine göre ise, "Türk vatandaşlarının anadili Türkçe'dir. Türkçe'den başka dillerin

anadili olarak kullanılması ve yayılmasına yönelik her türlü faaliyette bulunulması yasaktır” (Eğitim Sen, 2010: 150). Anadilin öğrenimini, kullanımını ve yayılmasını yasaklayan bu hükümlerin yanı sıra Kürtçe’nin kamusal alanda kullanımını engelleyen başka yasaklar da mevcuttur. Ersanlı’ya (2010: 307) göre, “devlet dili kavramı resmi dil kavramından farklı bir çağrışım yapar”. “Devlet dili” aynı “devlet dini” gibi tekçi bir yaklaşımdır ve devletçi bir siyasi sistemde devlet dilinden kastedilen şey, bütün sosyal kültür alanlarının ve bütün ekonomi alanının kapsanması ve dolayısıyla başka hiçbir dile iletişim imkânı tanınmamasıdır. Resmi dil ise resmi yazışmalarda ve resmi kamusal alanlarda kolaylık sağlanması amacı ile bir dilin iletişim dili olarak benimsenmesi anlamına gelir. Türkiye’de Türkçe’nin devlet dili adıyla tek anadil olarak öne sürülmesi, sosyal ve kültürel alanların tamamını devletçi bir anlayışa boyun eğdirmiştir. Uygun (2012: 23), insan haklarına dayanan demokratik bir devletin, kendi vatandaşlarının anadillerinin ve kültürlerinin korunması ve geliştirilmesinin önüne bu tür yasaklar koymasının kabul edilemeyeceğini dile getirir.

Kurban ve Yeğen’e (2012: 13) göre, “Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığı vasıtasıyla inşa edilen ‘bizlik’(ulus), kısmen Cumhuriyet, laiklik ve çağdaşlık gibi siyasi değerlerin paylaşımına, ama daha çok Müslüman olma ve Türkçe konuşma gibi kültürel aidiyet ve performanslardaki ortaklaşmaya yaslandı”. Kürtlerin Müslüman olmaları Cumhuriyetçilerce hayal edilen “bizlik” durumunun kısmen içinde kalmalarına neden olsa da, Cumhuriyetçilerin hayalinde Türk olmak için Müslüman olmak gerekli ama yeterli değildi. “Bizden” (Türk) olacakların Türkçe konuşması da gerekiyordu. Asimilasyon

konusunda Fransız milliyetçiliğiyle benzeşen Türkiye, tıpkı Fransız modelinde dilin milli kimlikle özdeşleştirilmesi ve Fransızca öğretilen azınlıkların Fransız sayılması kabulünde (Aktürk, 2013: 149) olduğu gibi, Kürtlerin Türk ulusuna katılması için Türkçe öğrenmelerinin yeterli olabileceğine inanarak dil-merkezli bir asimilasyonu hedeflemiştir. Bu amaç uğruna geliştirilen geleneksel söylem Kürtçe'nin bir dil olmadığını, şive ve ağız olduğunu ileri sürer. Bruinessen'in yazdığı gibi, Türk siyaset adamlarının ve akademisyenlerinin çoğuna göre Kürtçe, bölgenin geri kalmışlığının bir diğer alametidir. Bu bakış açısına göre Kürtler, Türk asıllı olmakla birlikte "kültürel ve dilsel olarak yozlaşmış ve incelikli fikirleri ifade etme kabiliyetinden uzak bir diltik konuşmaktadırlar". Buna göre yapılması gereken, bu "ilkel" ve "geri kalmış" halka Türkçe öğretmek onları "daha insani bir seviyeye yükseltmenin" ilk adımını atmaktır (Bruinessen, 2005: 337). Çeşitli sebepler öne sürülerek Türklüğün önündeki engel olan Kürtçe'ye yasaklamalar getirmek Cumhuriyetçiler nezdinde zorunlu görünüyordu. Bu doğrultuda Kürtlerin Türkleştirilmesi amaçlanan asimilasyon sürecinde Kürtçe'nin kamusal ve özel tüm alan haklarından feragat etmesi gerekiyordu. Tüm bunların sonucu olarak Kürtçe'nin yaşamsal haklarının ihlali, Kürtleri en temel vatandaşlık hakkından mahrum bırakmıştır. Türkiye Lozan Antlaşması'nın 39.maddesi kapsamındaki resmi dilin dışında bir dil kullanan bütün gruplara tanınan dil haklarını ihlal etmiştir. 39. madde, bütün Türkiye vatandaşlarının özel ilişkilerinde, ticaretle, basın-yayımda, kamuya açık toplantılarda diledikleri herhangi bir dili kullanma hakkını ve Türkçe bilmeyen Türkiye vatandaşlarına

ise mahkemelerde kendi dillerinde sözlü savunma hakkını tanımaktadır (Kurban ve Ensaroğlu, 2010: 15).

Son dönemde yapılan düzenlemeler Türkiye'nin dil yaklaşımında bazı değişiklikler yaratmış olsa da uygulamadaki sorunlar devletin klasik reflekslerine işaret eder. Örneğin, "Türk Vatandaşlarının Günlük Yaşamlarında Geleneksel Olarak Kullandıkları Farklı Dil ve Lehçelerin Öğrenilmesi Hakkındaki Yönetmelik" ile "Türk Vatandaşlarının Günlük Yaşamlarında Geleneksel Olarak Kullandıkları Farklı Dil Ve Lehçelerde Yapılacak Radyo Ve Televizyon Yayınları Hakkındaki Yönetmelik" sınırlayıcı hükümler içermektedir. Bir örnekle açmak gerekirse, radyo ve televizyonlar hakkındaki yönetmeliğin 5. Maddesi, bu dil ve lehçelerdeki yayınların haber, müzik ve geleneksel kültürün tanıtımına yönelik olduğunu belirterek "bu dil ve lehçelerin öğretilmesine yönelik yayın yapılamaz" denilmektedir. Hemen belirtmek gerekir ki özel televizyonların farklı dil ve lehçelerde yayın yapması yasal anlamda olanaklı değildir (Eğitim Sen, 2010: 150). 2012 yılına gelindiğinde ise bilindiği gibi Kürtçe seçmeli dersin eğitim sisteminde yer alması yönünde adım atılmıştır. Partisinin grup toplantısında konuşan başbakan Erdoğan, "yeterli sayıda öğrenci bir araya geldiğinde" Kürtçe seçmeli dersin alınabileceğini, öğretilbileceğini ve öğrenilebileceğini söylemiştir¹¹. Bu adım, Kürtçe'yi yalnızca seçmeli ders statüsünde tanıdığı için anadilde eğitimin demokratik, insani bir hak olduğunu belirten Kürt siyaseti dâhil sol ve liberal-sol farklı birçok kesim tarafından yetersiz

---

¹¹ 12 Haziran 2012 tarihli haberin tam metni için bkz. <http://siyaset.milliyet.com.tr/kurtce-secmeli-ders-olacak/siyaset/siyasetdetay/12.06.2012/1552705/default.htm>

karşılanmıştır¹². Son olarak Eylül 2013'te açıklanan “demokratikleşme paketinde” ise anadilde eğitimin özel okullarda gerçekleşmesinin önünün açılacağı ilan edilmiştir. Buna ilaveten, Türkçe alfabede yer almayan W, Q, X harflerinin kullanımının serbest bırakılacağı belirtilmiştir¹³. Demokratikleşme paketi de Kürtçe anadilde eğitim talebini sadece özel okullar üzerinden karşıladığı için aynı kesimler tarafından eleştirilmiştir. Örneğin, BDP Eşbaşkanı Gülten Kışanak paketin beklentileri karşılamadığını belirtmiştir¹⁴.

3.1. Bir Korku Sorunsalı Olarak Kürtçe

Devletin Kürtçe'ye yaklaşımını korku sorunsalıyla ilişkilendirmek kanımca yanlış olmaz. Bugüne kadar Türkiye Cumhuriyeti Devleti anadilde eğitim taleplerini yalnızca içerde şiddetle reddetmekle kalmayıp yurtdışında da Kürtçe'nin önünü kesmeye çalışmıştır. Örneğin, 1980'li yılların başında İsveç'te açılan ilk Kürtçe eğitim veren kreşin kapatılmasına yönelik olarak Türkiye'nin İsveç hükümetine başvurduğu bilinmektedir. Keza Erivan'da Kürtçe yayın yapan radyonun kapatılması için birçok kez girişimde bulunulduğu Sovyet arşivlerinden anlaşılmaktadır (Eğitim Sen, 2010: 152). Buna karşılık Eğitim Sen (2010), Yunanistan, Bulgaristan, Bosna, Karabağ ve Irak gibi ülkelerde yaşayan Türk ve Türkmen azınlıkların dil hakları için girişimde bulunan Türkiye'nin dışarıdaki tutumunun içerideki etnik gruplara gösterilmemesini çifte standart olarak değerlendirir. Korku sorunsalıyla

¹² <http://www.mynet.com/haber/politika/kurtce-secmeli-ders-yeterli-degil-655218-1>

¹³ 30 Eylül 2013 tarihli haberin tam metni için bkz. <http://tr.euronews.com/2013/09/30/erdogan-reform-paketini-acikladi-anadilde-egitim-ozel-okullarda/>

¹⁴ <http://siyaset.milliyet.com.tr/bdp-den-demokratiklesme-paketi/siyaset-detay/1770600/default.htm>

bağlantılı olarak dil konusunda Türkiye'nin çifte standartlılığı Aktan'ın (2006: 28), İsmail Beşikçi ile yaptığı söyleşide şöyle ortaya konur:

1985-1988 yılları arasında Bulgaristan'da Türklerin isimleri değiştiriliyor, Türklere Bulgarca isim almaları konusunda baskı yapılıyordu. “Bulgarca isim alırsanız, Bulgaristan Komünist Partisi'nde, devlet bürokrasisinde yükselebilirsiniz, aksi halde büyük güçlüklerle karşılaşacaksınız” deniliyordu. Bulgaristan'ın bu politikası Türkiye'de devlet ve hükümet tarafından, basın, üniversite ve sivil toplum kurumları, siyasi partiler tarafından, “faşist”, “emperyalist”, “sömürgeci”, “çağdışı” gibi kavramlarla tarif ediliyordu.

Bu anlamda, Türkiye'de anadilde eğitime ilişkin tartışmalar politize edilmekte ve bu sebeple de asıl tartışılması gereken bağlamdan hayli uzak durumdadır. Geçmişte başörtüsü konusuna gösterilen yaklaşıma benzer şekilde Kürtçe'ye bir siyasi kimlik olarak bakıldığından anadilde eğitime karşı çıkmaktadır. TESEV (2012: 45) yaptığı saha araştırmasında elde ettiği bulgularla bu konuyla ilgili olarak şu değerlendirmeyi yapar:

Her şeyden önce, anadilde eğitimle ilgili tedirginliğin kaynağında, daha önce de sözünü ettiğimiz “güven-güvensizlik” meselesi dikkat çekiyor. Geçmişte başörtüsü konusuna gösterilen tepkilere benzer şekilde bir tepki anadil konusunda da gösteriliyor. Yani “bugün

üniversitelerde başörtüsüne izin verirse, onlar yarın öbür gün kamu sektöründe başörtüleriyle öğretmen, hâkim olarak da çalışmak isterler” şeklinde dile gelen korkuya benzer şekilde, “bugün anadilde eğitime izin verirse, onlar yarın öbür gün resmi dil talebinde de bulunurlar, bağımsızlık isterler” korkusu kendini gösteriyor.

Kürtçe anadilde eğitime karşı olanların argümanlarından ortaya çıkan sonuç, korkudur. Bu korkunun derecesini gösteren önemli bir örnek, Van depreminde enkaz altından çıkarılan Yunus’la ilgili yapılan haberlerin dilidir. Hastane yolunda ölen Yunus’un Kürtçe “ez dı mirim” (ölüyorum) demesi bazı medya organları tarafından “anlaşılamayan bir dilde bir şeyler söyledi” diye aktarılmıştır (Özkan, 2011: 14). Bir başka örnek ise, 6 Kasım 1991 günü Meclis’te yapılan yemin töreninde Diyarbakır Milletvekili Leyla Zana’nın yeminini okuduktan sonra “min ev sond ji bo biratîya gelên Tirk û Kurd xwend” (Bu yemini Türk ve Kürt halklarının kardeşliği için okudum) diyerek konuşmasını tamamlaması (Demir, 2009: 44) ardından yaşananlardır. Bu doğrultuda, genellikle anadilde eğitim talepleri “ayrılıkçı” bir siyasal eylem olarak değerlendirilmektedir. Liebe-Harkort (2010: 38), anadilde eğitimin gerekçelerini gösterenlere, öncelikli olarak bu korkuyla uğraşılmasını önerir. Anadilde eğitimin “Kürtlerle Türkleri böleceğine” dair görüşlerin varlığına karşın Liebe-Harkort (2010: 31), çok dilliliğin, toplumun birliğini ve toplumsal uzlaşmayı kesinlikle tehlikeye sokmadığını, bilakis bu durumun, bir toplumu toplumsal zenginliğe ve gerçek bütünlüğe götüreceğini ileri sürer. Anadilde

eğitim talepleri her ne kadar “ayrılıkçı” eylemler olarak nitelense de aslında zora dayalı eğitim sistemlerinin söz konusu “ayrılıkçılığı” beslediği düşünölebilir. Örneğin, 90’lı yıllara kadar Kürt kentlerindeki öğretmenlerin öğrencileri okul içinde veya dışında Kürtçe konuşmamaları konusunda ikaz ettiği ve çocukları birbirlerine karşı “ihbarcılaştırdığı” bilinmektedir (Aktan, 2012: 15-16). Bazı öğrencilerin “muhrir” olarak belirlenmesi ve “muhrirlerin” Kürtçe konuşan öğrencilerin adını ve numarasını öğretmene “ihbar etmesi” yaşanmış tanıklıklardır. Bu uygulama ile sadece okul sınırları içinde kalınmayıp evde anne, baba ve kardeşlerle ya da sokakta gezip alışveriş yaparken köylölerle dahi herhangi bir yerde Kürtçe konuşanlar öğretmene bildirilecektir. Bunun sonucunda Kürtçe konuşup da “ihbar edilen” öğrenciler öğretmen tarafından sopalı dayağa maruz bırakılırlar. Bu yöntem bana göre koruculuk sisteminin küçük bedenlere ve onların yaratıcı ve geliştirici özellikler kazanması gereken hayal dünyalarına formöle edilen şeklidir. İhbar eden ya da ihbar edilen ilkokul çağındaki iki küçük çocuk için bu türden bir öğretim yöntemi psikolojik baskı yaratarak iki tarafında da iç dünyalarını olumsuz etkiler. Zora dayalı Türkçe öğretmek ve Kürtçe’ye yaşam alanı tanımamak tanıkların ifadesiyle, “Türkçeye karşı önlenemeyen kin ve nefret” oluşturmakta ve kendi dillerini konuşamadıkları için, “Türkçeye karşı bir tepki” duyulmakta ve dahası Kürtçe anlatılan bütün masal ve öyküler hatırlandığı halde “Türkçe olarak anlatılan hiçbir şey” hatırlanamamaktadır (Eğitim Sen, 2010: 220). Eğitim Sen (2010: 216-224), bu ve benzeri tanıklıklara yer vererek eğitimde ayrımcılıklara işaret eder.

Tek dilli eğitim sisteminin hegemonyasına karşılık Nunez'e göre çok dillilik kültür ve kimliği geliştirir. İki dilli çocuklar güçlü ve açık kişilikli olup başka dilleri daha kolay öğrenirler (Nunez, 2010: 45). Alanda görüşme yaptığım kişilerden biri okulda İngilizce derslerinde kelimeleri diğer öğrencilerden daha iyi kavrayıp telaffuz ettiğini anlatırken çok dilliliğin faydalarına değindi: "Hoca sen Kürt müsün dedi, evet dedim. Kürtçe bildiğim için diğer öğrencilere göre daha başarılı olduğumu söyledi. İki dil bilen çocuklar bir başka yabancı dili daha iyi konuşuyorlar". Kürtçe siyasallaştırılmış bir mesele olmaktan çıkarılınca, günlük hayatın dokunduğu her zaman ve mekânda somut pratikler söz konusu olduğunda anadilde yaşama hakkının tanınması kıymetli görünür (Aktan, 2012; Ekinci, 2004; Uygun, 2012). Görüşme yaptığım kişilerin ortak olarak dile getirdikleri gibi, Kürtlerin kendi anadillerinde öğrenim ve genel manada yaşam olanakları bulamamaları pek çok açıdan büyük sorunlara yol açar. Kürtçe'den başka dil bilmeyen vatandaşlar, devlet dairelerinde, adliyede, askerde ve özellikle karakollarda ve diğer gündelik yaşam alanlarında pek çok sorunla karşılaşmaktadırlar. Yine alanda elde ettiğim veriler ışığında görüşmecilerimin ortak ifadeleri gösterir ki; Kürt olup Türkçe öğrenim gören biriyle, Türk olup Türkçe öğrenim gören birinin başarıları büyük farklar gösterir. Kürt çocuklar Türkçe bilmemekten kaynaklı söylenenleri ne tam olarak anlayabilirler ne de ifade edebilirler. Dolayısıyla anadile öğretim kurumlarında pedagojik izin verilmediğinde öğretim süreçlerinin başarısız kaldığını bir yığın araştırma göstermiştir (İnal, 2010: 16). Gelişimsel açıdan incelendiğinde gittikleri okulda anadilini kullanamayan çocukların

yaşadıklarının getirdiği psikolojik yüke değinmek gerekir. Anadilini kullanamayan ve okulda kullanılması istenen dili kullanmakta zorluk çeken bir çocuğun kendisini eksik, güçsüz ve garip hissetmesi olağandır. Çeşitli kaynaklardan derlenebilecek deneyimlerin ortak noktası öğrencilerin kendilerini ikinci sınıf hissetmek durumunda kalmalarıdır (Değirmencioğlu, 2010: 123-124). Anadilde eğitim üzerine çalışan araştırmacılar bu konuyla ilgili olarak toplumdaki fırsat eşitliği ve toplumsal adalet için anadilde eğitimin önemi vurgusunu yaparlar. Özel (2010: 239), 1999 Helsinki Zirvesi'nde Avrupa Birliği'ne aday adaylığı kabul edilen, Kopenhag Kriterlerine uyacağını taahhüt eden Türkiye'nin resmi dil Türkçe dışındaki diğer dilleri yasaklayarak antidemokratik eğitim politikasıyla eğitimde fırsat eşitliğini engellediğini ileri sürer. Özel'e (2010) göre, anadili Türkçe olmayan çocukların kendi anadilleriyle eğitim haklarından yararlanamaması eğitimde fırsat eşitliğini engellemektedir. İlkokuldan liseye kadar tüm eğitim hayatları boyunca kendi anadiliyle eğitim ve öğretim görmemiş olan Kürt çocukları ve anadili Türkçe olmayan diğer çocuklar düşük standartlarda lise eğitimini tamamlayıp okuldan mezun olurlar. Buna karşılık üniversite öğrenimi için kendi anadiliyle öğrenim görmüş olan öğrencilerle aynı sınava girerler. Eşit olmayan koşullar dolayısıyla Kürt ve anadili Türkçe olmayan öğrenciler eğitim kurumlarında dezavantajlı bir konumdadırlar (Özel, 2010: 240-241). Uluslararası belgelerde bu konuya parmak basan önemli bir sözleşme UNESCO Genel Konferansı tarafından 14 Aralık 1960 tarihinde kabul edilen, Eğitimde Ayrımcılığa Karşı Sözleşme'dir. Eğitimde ayrımcılığı kaldırmayı hedefleyen 19 maddelik bu Sözleşme, eğitimde muamele ve fırsat eşitliğini destekleme konusunda

devletin yükümlülüklerini düzenler. Türkiye Sözleşmeye taraf değildir (Terzioğlu, 2007: 59). Nitekim eğitim uzmanları da en az ilköğretim sürecinde anadilde eğitim ve öğretimi zorunlu görmektedirler. Öğrenilmiş ilk dil çocukların okula alışmalarını kolaylaştırmakta ve okuldaki bilgilerin işlenmesi ve hafızaya kaydedilmesi ancak düşünsel gelişimin temeli olan anadil vasıtası ile okul öncesi bilgilerin hatırlanmasıyla gerçekleşmektedir. Lieber-Harkort, okul öncesi bilgilerin ileri aşamalarda öğrenim için yapıtaşı olduğunu ileri sürer. O'na göre, çocuklar okul öncesi 6 yıl boyunca öğrendikleri her şeyi anadilleri yoluyla gerçekleştirdikleri için yine anadilleri yoluyla canlandırabilirler ve okulun görevi de bunu desteklemektir (Lieber-Harkort, 2010: 36).

Kürt sorununa dönük literatürün paylaştığı görüşe göre, Kürt toplumunun demokratikleşme talebi her şeyden önce kendini anadilde eğitim konusunda göstermektedir. Örneğin Ekinci (1997) ve Kutlay'a (1997) göre, Kürt siyasetinin anadilde eğitim talebi evrensel anlamda dilsel haklar çerçevesinde tanımlanarak ele alınabilir. Dilsel haklar denildiğinde, Darder'e (2010) göre, kişinin kendi anadilini öğrenme, kullanma, bu dilde eğitim görme ve kendini bu dille tanımlama hakkına; yaşanılan ülkenin resmi dilini öğrenme hakkına; kişinin anadilini değiştirmeye zorlanmaması hakkına; kişinin öğrendiği ilk dil ne olursa olsun devletin eğitim sisteminden yararlanma hakkına işaret edilmektedir (Darder, 2010: 36). Bu bağlamda, anadil etrafındaki korkular adeta devletin demokratikleşme potansiyelini engellemektedir. Anadilde eğitim üzerinden tartışılan durumun 'nasıl'ına ilişkin olarak başka ülkelerdeki uygulamalar ve bu uygulamaların etkileri ve

sonuçları incelenebilir. Reid (2010: 90-92), Türkiye'ye özgü bazı belirli özellikler taşıdığını söylediği ve elbette ki toptan nakledilemeyeceğini belirttiği Kanada ve Slovenya'daki ikidilli eğitim modelini kısaca aktarır. Her iki modele göre de aileler, çocuklarının öğretim programlarında söz sahibi kılınarak kamuoyunun talepleri dikkate alınmaktadır. Bu noktada belirtmek gerekir ki İnsan Hakları Evrensel Bildirisinin 26. maddesinde düzenlenen eğitim hakkının 3. fıkrasına göre de "ana baba, çocuklarına verilecek eğitim nev'ini tercihan seçmek hakkını haizdirler" (Terzioğlu, 2007: 57). Reid'in (2010) aktardığı modele dönecek olursak, Slovenya'daki durumun Türkiye için daha uygun olduğunu söylemek yanlış olmaz. Değişik bölgelerinde dikkate değer ulusal azınlıkları olan Slovenya, halklar arasındaki ilişkilerin zayıflığı sorununu çözmek için iki dilli öğretim modellerine kaynak aktarımı yapmaktadır. Bu modelin özelliklerinden bazıları; İki dil kullanan personel, özellikle okulun ilk yıllarında öğretmene ve öğrenciye tercih ettiği dili kullanma izni, iki dilli ders kitaplarının geliştirilmesidir. İkidilli eğitim sonucunda iyi entelektüel gelişim ve çok daha ileri toplumsal ilişkiler kurulabilmektedir. Ayrıca alanda görüşme yaptığım kişilerin ortak olarak dile getirdikleri "fırsat eşitsizliği" sorunu, ikidilli eğitim sayesinde toplumsal fırsatlardan eşit yararlanma olanağını öne çıkarır. Görüşmecilerimden birinin " Türkler de Kürtçe öğrensin... Onun yararınadır..." ifadesinde olduğu gibi, Reid (2010: 91), Kanada modelinin etkilerini sıralarken "iki dilli eğitim görenler arasında kavrayışsal esnekliğin daha geleneksel öğretim biçimleriyle eğitilenlerden daha fazla olduğuna ilişkin bazı kanıtlar" olduğunu belirtir. Türkiye örneğinde, Kürtçe öğretimde anadil olarak eğitim talebini karşılayabilir ve bu eğitimle dil

yeterliliği artan öğrencilere gönüllü olarak iyi derecede Türkçe de öğretilir. Yine uzmanlar anadilde yeterli olgunluğa ulaşan öğrencilerin ikinci bir dili daha iyi öğrendiklerini kanıtlarlar. Farklı ülkelerde uygulanan modellerin Kürtçe anadilde eğitimin nasıl yapılacağına yol gösterecek mahiyette olduğunu dile getirmekle birlikte bu modellerin ayrıntılı açıklamalarının çalışmamın sınırları dışında kaldığını belirtmek isterim.

Son olarak, Kürtçe anadilde eğitimi mümkün kılan yasalar çıkarılsa dahi Kürtçe'nin kamusal hayatta bir karşılığının olmaması bir diğer sorun olarak görülmektedir. Hassanpour (2005)'un değindiği gibi, uzun yıllardır eğitim dili olarak kullanılmasını tartıştığımız Kürtçe'nin bir dil olarak kullanım alanının darlığı, sosyal ve kültürel alanlarda kullanımsızlığı, özellikle gençler nezdinde ekonomik getiri sağlayan bir tarafının olmayışı, Kürtçe'nin karşı karşıya olduğu diğer sorunlardır. Zamanın ruhunun tabiriyle "Kürtçe'nin 'piyasada' herhangi bir karşılığının olmayışı" ivedilikle tartışılması gereken bir konu olarak gözükmektedir. Hassanpour (2005: 188), "bir dilin statüsü ne sabittir ne de önceden belirlenmiştir. Konuşanlarının politik, ekonomik, kültürel kaderlerine göre değişir" der. Örneğin, resmi statüye sahip bir dil, kaçınılmaz olarak, yönetim işlerinde yani orduda, idarede, resmi belgelerde, devlet yayınlarında, radyo yayıncılığında ve elbette ki resmi eğitimde düzenli kullanımı içerir. O halde, bir konuşma dilini iletişim aracı olarak geliştirmek büyük bir ekonomik ve toplumsal değişimi gerektirmektedir (Hassanpour, 2005: 30).

4. ÖZERKLİK

Kürt sorununun ortaya çıkışında, on dokuzuncu yüzyılda başlayan ve zaman içerisinde giderek yoğunlaşan mahiyetiyle, merkezileştirmeci idari düzenlemelerin doğrudan bir etkisi vardır. Kürt milliyetçi hareketini başlangıcından 1950'lere kadar inceleyen Jwaideh (1999: 8), hareketin hikâyesinin 19. yüzyılın ilk yarısında yarı otonom Kürt prensliklerinin yıkılmasıyla başladığını öne sürer. Özerk yapılardan merkezi devletlere geçiş sürecinde uluslaşmanın etkisi Kürdistan'ın¹⁵ siyasi yapılanmasında büyük bir değişikliğe neden olmuştur. Bilindiği üzere merkezi güç, kendi statüsü dışında hiçbir statüyü tanımayarak, yerli güçlerin siyasallaşmasını reddeden bir politikada ısrar eder. Denilebilir ki, Türkiye'nin merkezileşme süreci Kürt sorunu olarak ifade edilen toplumsal duruma yol açmıştır. Dolayısıyla Kürtlerin özerklik talepleri Türkiye'nin merkezileşme sürecine ve toplumsal tarih içerisinde yaşananlara ilişkilendirilerek tartışılmalıdır.

4.1. Tarihsel Süreç

Kürtlerle ilgili yapılan nerdeyse bütün çalışmalarda atıfta bulunulduğu üzere, Kürtlerin genel manada Türkiye siyasi tarihine girmeleri 1514 Çaldıran Savaşı'nda Osmanlıların yanında saf tutmalarıyla başlar. McDowall'ın (2004:

---

¹⁵ Kürtlerin ülkesi anlamında hem etnik hem de coğrafi bir terim olan Kürdistan kelimesi ilk kez Sultan Sencer zamanında Büyük Selçuklu Devleti döneminde kullanılmıştır. Tarihsel açıdan Kürdistan ya da Kürtlerin ülkesi adının Hemedan'ın kuzeydoğusunda başkenti Bahar olan bir eyalet kuran Sultan Sencer zamanına dayandığı sanılmaktadır. Osmanlıların da Batı Kürdistan'ın yalnızca bir bölümünü içeren Dersim, Muş ve Diyarbakır bölgesi için Kürdistan adını kullandığı görülmektedir. 17. yüzyıl Türk gezginlerinden Evliya Çelebi, Osmanlı sınırları içindeki dokuz vilayeti (Erzurum, Van, Hakkâri, Diyarbakır, Cezire, Amediye, Musul, Şehrezor ve Erdelan) Kürdistan olarak nitelemekte ve ülkenin doğu-batı yönünde on yedi günde aşılabildiğini belirtmektedir (Burkay, 1997: 7-8; Minorsky ve Bois, 2008: 81). Bir devleti olmayan, Kürdistan olarak bilinen topraklar İran, Türkiye, Irak ve Suriye arasında bölünmüştür. Hiçbir hukuki ve uluslararası tanınma koşulu olmadığı için Kürdistan tabiri haritalarda ve coğrafi atlaslarda yer almaz (Qasımlo, 2009: 33). Detaylı bilgi için, bkz. (Burkay, 1997), (Jwaideh, 1999), (Minorsky ve Bois, 2008) ve (Qasımlo, 2009).

56) belirttiği gibi, dönemin konjonktüründe pragmatik davranmayı tercih eden Osmanlı Sultanı Yavuz Selim, siyasi yargıları önemsenen Kürt devlet adamı İdris Bitlisi'nin tavsiyelerine uyarak, Osmanlı hükümdarlığını tanımaları karşılığında bazı Kürt aşiret liderlerine yarı ya da tam bağımsızlık verilmesini onaylamıştır. Kürt aşiretleri düzeni korudukları, gerekli olduğunda askeri birlik temin ettikleri, sınır bölgelerini savundukları ve en önemlisi Osmanlı hükümdarlığını tanıdıkları sürece, imparatorluğun hemen hemen başka hiçbir yerinde görülmeven düzeyde geniş bir özgürlüğe sahiptiler (McDowall, 2004: 57). Heper'e (2008: 70) göre, Osmanlıların Kürt politikası "böl ve yönet" türünden bir yönetim öngörmeyen, bir tür "güçlendir, birleştir ve mümkün olduğu ölçüde kendi kendilerini yönetmelerine izin ver" politikasıydı. Özoğlu (2005: 77) vergi ödeme yükümlülüğü olmayan Kürt aşiretlerinin 1518 yılı itibariyle geniş bir özerkliğe sahip olduğunu yazar. Kutlay'a (2002: 30) göre ise, İdrisi Bitlisi'nin sağladığı Kürt prensliklerinin Osmanlı Devleti'ne bağlı yarı bağımsız konumları, Kürtlerin en rahat oldukları dönemdir. Osmanlı Sultanı Yavuz Sultan Selim'in İdris-i Bitlisi aracılığıyla Kürt aşiret ve beylerine fermanlarla güvenceler vermesi onları siyasal olarak tanıdığı anlamına gelir. Farklı Kürt aşiret ve beylikleri siyasal bir karakter kazanarak kendilerine belirli bir siyasi ve askeri yapı sağlamışlardır. Siyasal kimlik kazanan Kürt Mirlikleri, padişahattan başka hiç kimseye karşı sorumlu tutulmayarak son derece özgür bir yapıda varlıklarını korumuşlardır. Osmanlı Sultanı bu yolu izleyerek yarattığı Kürt yönetim kadrosuyla hem kendi varlığını hem de kadronun varlığını korumuştur. I. Süleyman'ın (Kanuni Sultan Süleyman) Kürt

yöneticilerin imtiyazlarını tanımlayan fermanında Kürdistan'ın özerkliği şu şekilde gösterilmektedir:

... (Kürt beylerine) her birinin öteden beri ellerinde ve tasarruflarında bulunan eyalet ve kaleler geçmiş zamandan beri yurtları ve ocakları olduğu gibi ayrı ayrı beratlarla ihsan edilen yerleri de kendilerine verilip mutasarrıf oldukları eyaletleri, kaleleri, şehirleri, köyleri ve mezraaları bütün mahsulleriyle, oğuldan oğula intikal etmek şartıyla kendilerine temlik ve ihsan edilmiştir (Özoğlu, 2005: 72).

19. yüzyılın ortalarına dek sadece İstanbul'a sözde bir bağlılıkları olan güçlü Kürt emirlikleri kendi iç işlerinin denetimini ellerinde tutarlarken (Özoğlu, 2005: 79); aynı yüzyılın başlarında imparatorluğun gücünün azalmasıyla Osmanlı Kürdistan'ındaki yerel beylerin ya da prenslerin yüzyıl öncesine kadar Sultan'a ödemedikleri vergiler bir sorun olarak görülmeye başlanmıştır. Osmanlı-Kürt ilişkileri başlangıçta basit ve gevşek bir ağ ile tutulurken II. Mahmut dönemiyle bu ilişkiler giderek merkezi ve sistemli bir hal almıştır. Osmanlı İmparatorluğu Tanzimat'la birlikte daha önce geniş bir özerklik verdiği bölgeleri merkeze daha sıkı bir biçimde bağlamaya çalışmıştır. II. Mahmut'un temel amacı, bağımsız Kürt beyliklerini ve feodaliteyi ortadan kaldırıp merkezi devlete yönelmelerini sağlamaktır (Özer, 2010: 170). 1830'larda Osmanlı hükümeti merkezileşme politikalarını uygulamaya geçirdiğinde, bağımsızlığın kendi hakları olduğunu düşünen Kürt reisleri bu duruma anlam verememiş ve uzun süre direnmişlerdir (McDowall,

2004: 72). II. Mahmut'un tüm kurumları yeniden yapılandırmaya gittiği yönetiminde, eyaletlerdeki saygın kişilerin kendileri ya da varisleri başka yerlere atanırken yerlerine yeni hükümet görevlileri atanmış ve hiçbir konumun miras yoluyla varislere geçemeyeceği açıkça ortaya koyulmuştur (McDowall, 2004: 73). Yerellikten merkezileşmeye geçişle Osmanlı'da belirli bölgelerde yarı devlet konumundaki Kürt beylikleri böylelikle özerklik statülerini kaybetmişlerdir. Osmanlıların 1830'lu yıllarda Kürdistan'a yaptığı kanlı askeri seferlerle Kürtlere yapılan baskılar, binlerce Kürdün hayatını yitirmesi, binlerce köyün talan edilmesi (Kutlay, 1997: 30), devletle Kürtler arasında, zamanla kalıcı hale gelen güven krizine neden olurken Kürt sorununun temelleri de atılmıştır. Örneğin buna başkaldıran Kürt beyliklerinin eylemleri, merkezileşme hareketinin Kürt sorununu ortaya çıkaran, besleyen ve dolaşıma sokan idari düzenlemeleri ürettiğini gösterir. Merkezileşme sürecinin amaçlarının aksine Osmanlı'da Kürt özerkliklerinin etkinliklerinin kırılması değişik yollarla güçlü bir konum alan Kürtlerin siyasi etkinlik kazanmalarıyla yeni bir dönemi başlatmıştır. Kürt kimliği bu yeni dönemde daha da güçlenerek özerkliği öne çıkaran başkaldırlara sahne olmuştur. Denilebilir ki, baskı altına alınan gruplar bir şekilde isyana başvururlar ve "bölücülük" denilen toplumsal durumu yaratan da bizzat "baskıcı", "tek elden" yönetimin kendisidir. Sultan Abdülhamit dönemine gelindiğinde Kürdistan'a özel bir ilgi gösterilerek Kürtler merkezi politikalar içine çekilmiş ve bu yolla sisteme entegre edilmeye çalışılmıştır. Abdülhamit despotizminin önemli dayanaklarından biri olan ve resmi tarihte ordu reformları çerçevesinde ele alınan Hamidiye Alayları, resmi tarihin ifadesiyle, güvenlik amacıyla kurulmuş

olup Doğu Anadolu'daki asayişin bozulmasına sebep olan aşiretleri kontrol altına almış olacaktı (Akçam, 1995: 268-269). 1891 yılında kurulan Hamidiye Alayları'nın amacının Kürtleri imparatorluğun içinde eritmek olduğunu söylemek yanlış olmaz. Sultan Abdülhamit'in Hamidiye Alayları'nı örgütleyerek Aşiret Mektebi'nin kapılarını Kürt egemenlerin çocuklarına açması (Parlar, 2005: 513), Kürtlerin sistemin içinde erilmek istenmesinin önemli bir göstergesidir. Yıldız'ın (2006) işaret ettiği gibi, Abdülhamit'in Kürt politikası devlet çıkarlarına "uygunluğu ve doğruluğu" ölçüsünde bugün de yürürlüktedir. Bu iddiaya koruculuk sistemi önemli bir dayanak noktası oluşturur. Dolayısıyla Yıldız (2006: 94), bu konuyla alakalı olarak, Kürtler konusunda Abdülhamit'ten beri yeni bir politikanın izlendiğini söylemenin güçlüğünden bahseder.

Osmanlıların tarih sahnesinden kaybolmaya yüz tutup Türkiye Cumhuriyeti'nin ilanına giden süreçte Kürtlerden özel olarak söz edilen 1920 tarihli Sevr Antlaşması'nın 62. maddesinde, Kürtlerin çoğunlukta olduğu bölgeler için yerel özerkliğe işaret edilirken 64. maddede, Kürtlere bağımsızlık verme olasılığı göz önünde bulunduruluyordu (Kirişçi ve Winrow, 2011: 53). Kemal Mazhar Ahmed'in doktora tezinde yazdıklarını kısaca toparlayan Kutlay'ın (2002: 27) aktardığına göre, Osmanlı Devleti Birinci Dünya Savaşı sonunda, bazı bakan ve Kürt önderlerinden oluşan bir komite kurarak kendilerini yönetme istek ve çabasındaki Kürtlere özerklik vermeye karar vermiş ve fakat pratiğe geçirmemiştir. Aynı doktora tezine göre, bu arada Mustafa Kemal hareketinin başlaması ve Kemalist hareketin kendisine "ilerici" bir konum ve Kürtlere "müşterek" bir ülke sözü ve görünümü vermesi,

Kürdistan'ın, hareketin yanında tutulmasını kolaylaştırmıştır (Kutlay: 2002: 27). 16-17 Ocak 1923'te İzmit Basın Toplantısı'nda Gazeteci Ahmet Emin Yalman'ın Kürt meselesiyle ilgili sorusuna yanıt veren Mustafa Kemal, Kürtlere yerel özerklik verileceğini şöyle ifade etmiştir:

Ulusal sınırlarımız içinde bulunan Kürt unsurlar öylesine yerleşmiştir ki, pek sınırlı yerlerde yoğun durumdadırlar. Fakat yoğunluklarını kaybede ede ve Türk unsurların içine gire gire öyle bir sınır ortaya çıkmıştır ki Kürtlük adına bir sınır çizmek istesek, Türklüğü ve Türkiye'yi mahvetmek lazımdır. (...) Dolayısıyla başlı başına bir Kürtlük tasavvur etmekten ise bizim Teşkilat-ı Esasiye Kanunu gereğince zaten bir tür yerel özerklikler oluşacaktır. O halde hangi livanın halkı Kürt ise onlar kendi kendilerini özerk olarak yöneteceklerdir... (Yayman, 2011: 43).

Ne var ki Mustafa Kemal yukarıdaki siyasetini çok geçmeden terk etmiştir. Modern devlet eğilimlerinin arttığı Cumhuriyet döneminde, yerel yönetimler merkez denetimine alınmıştır. Bu tarihten itibaren Kürtlerin özerklik talepleri bölücülük olarak algılanmaya başlamıştır. Buraya kadar aktarılanlar Türkiye'nin Kürdistan sorununa tarihi gelişimi içinde nasıl yaklaştığını gösterir. Özerklik tartışmalarına antropolojik bağlamda yaklaşmak gerekirse ulus öncesi halkların tanımları gereği "kendi ulus devletlerine dair hak iddia eden ve 'başkalarınca idare edilemeyeceklerini' savunan siyasi liderleri" (Eriksen, 2004: 30) vardır. Bu gruplar bölgesel olarak

belli bir toprağa yerleşik olduklarından ötürü bir ulus devlet olma isteğini meşru kabul ederler. Zira etnik gruplar kendilerini yalnızca ortak bir dil, geçmiş ve akrabalıkla değil, bilhassa bir toprak parçasıyla özdeşleştirirler (Özoğlu, 2005: 19). Bu bağlamda Kürtlerin özerklik talebi, tarihsel serüveninde ele alındığında, Kürt sorununun ortaya çıkışında ve kalıcı çözümün tesisinde değerli görünmektedir. Türkiye’de önemli bir kesim ise bu talebi bölücülük olarak değerlendirmektedir. Örneğin, Özdağ’a (2007: 132) göre özerklik teklifinin amacı Türkiye’yi bölünmeye sürüklemenin birinci adımıdır. Oysa Sönmez’in (2012: 55) yazdığı gibi, “demokratik özerklik” bölücülüktür deyip sınıvışmak” tüm Türkiye için geçerli olan merkezi yönetim sorununa çözüm olacak yanları kategorik olarak reddetmek ve işin kolayına kaçırmaktır. Bu noktada İspanya’yı örnek gösteren Sönmez (2012: 56), ülkenin özerk bölgeler biçiminde bir reforma tabi tutulmasının illaki bölünmeyle sonuçlanmayacağını ifade ederken “Neden İspanya bölünmedi” diye sorar. İlerleyen satırlarda görüleceği üzere özerklik kavramı yerelleşme, yönetim ve yerindenlik ilkeleriyle bağlantılı olup küreselleşmenin esaslı bir sonucu olarak siyasal antropolojinin işaret ettiği bağlamda günümüz devlet-toplum-birey üçgeninde kendisini ulus-devlet modeline bir şekilde dayatmaktadır.

4.2. Demokratik Özerklik Modeli

Küreselleşmenin her alanda etkinliğinin daha fazla hissedildiği günümüz dünyasında, küreselleşmeye verilen bir tepki niteliğinde, hemen her ülkede öncelikli gündem maddesi olan yerellik ilkesi ve demokratik yerinden yönetim modeli, kamu hizmetlerinin daha etkin ve halka yakın hale getirilmesini öngörür. Parlak’ın belirttiğine göre, dünya genelinde yaşanan

yönetimde demokratikleşme, şeffaflaşma ve özerkleşme eğilimleri, merkeziyetçi ve vesayetçi yapıdan uzaklaşarak halka daha yakın, katılımcı ve güven verici bir idare anlayışını yaygınlaştırmış ve kamusal hizmetin halka dönük ve verimli olması bakımından en yakın idare tarafından yürütülmesini gündeme getirmiştir. Bu trend “merkezi yönetim-yerel yönetim ilişkilerinde yeni arayışların ve gelişmelerin doğmasına yol açmıştır” (Parlak, 2006: 346). Kösecik’e göre yerellik ilkesi, bireyi toplumsal kurumun odağına yerleştirerek, devlet merkeziyetçiliğine ve totaliterliğine karşı daha küçük toplumsal birimleri hareket serbestisine ve sorumluluğuna kavuşturmak amacı taşır (Kösecik, 2006: 11). Ökmen’in (2006: 44) ifade ettiği gibi, “küresel gelişmeler bugün, karar verme ve ilişkiler sistemini kontrol altında tutan eski merkeziyetçi yönetim sistemlerinden farklı, yeni, kompleks ve adem-i merkeziyetçi sistemler yaratmaktadır”. Ökmen’e (2006) göre, ulus-devletin temel dayanaklarının aşınmasına bağlı olarak, ülkelerin katı merkeziyetçi-bürokratik yapıları âdem-i merkeziyetçi yapılara doğru yönelmekte, modernist düşüncenin yerini post-modernist düşüncenin almasıyla, devlet-toplum-birey arasındaki ilişkinin niteliğinin değişmesi interaktif bir anlayışın yerleşmesini öne çıkarmaktadır. Devlet, toplum ve birey arasında interaktif ilişkiler gereğince gelişen yeni yönetim anlayışı olarak ifade edilen yönetim kavramı, “devlet merkezli yönetim yerine toplum merkezli ve yapabilir kılma stratejisini esas almaktadır” (Ökmen, 2006: 50). Bu şekilde yerel yönetim olarak adlandırılan bir alt süreç, çoğulculuğu ve yerel yönetimleri öne çıkaran yaklaşımıyla yönetimde âdem-i merkeziyetçilik modelidir. Ökmen’in paylaştığı gibi, yerellik ilkesi ile yerinden yönetim ve yönetim-yerel yönetim

kavramlarıyla bağlantılı olarak yeni anlayışlar ve yapılanmalar çerçevesinde ele alınması düşünülen özerklik kavramı ise, bir yerel topluluğun, yerel nitelikte olan işlerini, kendi başına, kendi organlarıyla yapabilmesi ve buna olanak sağlayacak kaynaklara sahip olabilmesidir (Ökmen, 2006: 56). Örneğin, Türkiye'nin siyasi ve idari yapısını özerk bölgeler oluşturarak yeniden yapılandırmayı öneren BDP ağırlıklı 'Emek, Demokrasi, Özgürlük Bloku', ülke yapılanması konusunda "merkez- bölgesel meclis- demokratik yerel yönetimler" biçiminde üç kademeli bir yapıyı öne çıkarır. Blok, bölge yapılanmasında önemli bir kademe olarak düşünülen bölgesel meclisler konusunda çok genel olarak şu açıklamayı yapar:

Bu bölgesel meclisler, eğitim, sağlık, kültür, sosyal hizmetler, tarım, denizcilik, sanayi, imar, çevre, turizm, telekomünikasyon, kadın, gençlik, spor ve diğer hizmet alanlarından sorumlu olacaktır. Dışişleri, maliye ve savunma hizmetleri de merkezi hükümet tarafından yürütülecektir. Emniyet ve adalet hizmetleri merkezi hükümet ve bölge meclisleri tarafından ortak yürütülecektir (Sönmez, 2012: 52).

Kösecik (2006) ve Ökmen'e (2006) göre bölgesel/yerel özerk yönetim, merkezle ilişkisinde bağımsız olmamakla birlikte merkezi ve bürokratik yönetimin yarattığı sıkıntıları gidermek için düşünülen bir idare modelidir. Buna göre, yetkilerin tek elde toplanması, kararların üst düzeylerde merkez organları tarafından alınması yürütmeyi geciktirmekte ve hizmetleri aksatmaktadır. Bu anlamda Ökmen'e göre özerklik, kurumların öz

sorumlulukları altında kendi hizmetlerini düzenleme hakkı olup, bu hak genellikle anayasalarca güvence altına alınmaktadır (Ökmen, 2006: 56). Yerel özerklik kavramı ile anılan Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı, yerel yönetimlere politik, mali ve idari özerklik getirmekte ve bu özerkliklerle ilgili olarak anayasal garantileri içermektedir (Köseçik, 2006: 12). Özerklik Şartı, hem Avrupa Birliği içinde hem de Türkiye dâhil daha fazla üyeye sahip Avrupa Konseyi üye ülkelerinin demokrasi idealinde, küreselleşmeyle eşzamanlı yerelleşmeye doğru seyreden yönetim modellerine uluslararası ölçekte standartlar getirmeyi amaçlamıştır (Ökmen, 2006: 72). Özerk yerel yönetim kavramı, Özerklik Şartı'nda şöyle ifade edilmektedir:

Özerk yerel yönetim kavramı, yerel makamların, kanunlarla belirlenen sınırlar çerçevesinde, kamu işlerinin önemli bir bölümünü kendi sorumlulukları altında ve yerel nüfusun çıkarları doğrultusunda düzenleme ve yönetme hakkı ve imkanı anlamı taşır. Bu hak, doğrudan, eşit ve genel oya dayanan gizli seçim sistemine göre serbestçe seçilmiş üyelerden oluşan ve kendilerine karşı sorumlu yürütme organlarına sahip olabilen meclisler veya kurul toplantıları tarafından kullanılacaktır. Bu hüküm, mevzuatın imkân verdiği durumlarda, vatandaşlardan oluşan meclislere, referandum gibi yöntemlere başvurulabilmesini hiçbir şekilde etkilemeyecektir (Ökmen, 2006: 73).

Özerklik Şartı'na göre, yerel yönetimlerin yetki ve sorumlulukları anayasa ya da yasa ile belirlenecektir (Ökmen, 2006: 73). Nişanyan ise, Türkiye'de Kürt sorununa barışçı bir çözüm bulunabileceksen, örneğin, İspanya modelinden farklı bir seçeneğin mevcut olmadığını belirtir (Kolektif, 2009: 82). Dolayısıyla esinlenme adına İspanya'nın 17 Özerk Topluluk esasından bahsetmek gerekirse, her Özerk Topluluk, Ulusal Meclis tarafından onaylanan kendi anayasası ile yetki ve hakları Ulusal Hükümet ve Meclis'ten alır (Ergil, 2009: 203). Türkiye toplumunun çok etnikli toplumsal ve siyasal bir yapıya sahip oluşu, devlet yapısının bölgesel özerklikler şeklinde yeniden düzenlenmesini öngörür. Baran'ın (2003: 200) da değindiği gibi, "yönetim anlayışında yönetilenlerin anlaşılabilmesi ve yöneten-yönetilen diyalogu açısından kültürel özelliklerin bilinmesi zorunludur". Örneğin, merkezden Hakkâri'ye atanan bir valiyle Hakkâri içinden seçimle işbaşına gelen bir valinin yönetim çalışmalarına gösterilen ilgi ve tepkinin doğru değerlendirilmesi açısından kültürel tanıma büyük öneme sahiptir. Çok renklilik ve çeşitlilik gösteren ülkeler için devlet idaresinde demokratik özerk yönetimlerden oluşan birleşik yapılar ideal bir model olarak görünür (Ergil, 2009; Baran, 2003). Türkiye örneğinde; yedi coğrafi bölge için yedi farklı bölgesel özerkliğin varlığının, merkezden yedi bölgeyi adeta tek bir düğmeye basarak yönetime kıyasla, çok daha işlevsel olacağını söylemek yanlış olmaz. Türkiye'nin demografik yapısı tüm sosyo-kültürel ve siyasal özellikleriyle yedi farklı bölgeye ayrılmış bulunmaktadır. Ankara'dan her bir bölgenin gerek ekonomik gerek siyasi sorunlarına anbean çözüm bulmak güçtür. Bu noktada Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı'nda tanımlanan ve

yerellik ve katılımın somutlaşmasını ve belirginleşmesini sağlayan 'yerindenlik ilkesi'nden bahsetmek gerekir. En basit tanımıyla yerindenlik, nerede bir sorun varsa, o sorunun çözümünün idari mekanizması, kaynaklarının temini ve kullanımının en yakın birimde hallolmasıdır (Uğur, 1999: 188). Örneğin Cihanbeyli'de yeni bir cadde yapılacaksa, bunu Ankara'ya, merkeze, yazıp ödenek bekleyen bir yöntemle değil de Cihanbeyli belediyesinin ve yerel halkın kendi imkânlarıyla –bunun içine yerel vergi sistemi de girebilir- yapması yerindenlik ilkesidir. Yerel yönetimlerin çok daha ileri bir düzeyde güçlendirilmiş formatı olarak özetlenebilecek demokratik bölgesel özerklikler vatandaşların sorunlarına ivedilikle çözüm bulmada öne çıkmaktadır (Uğur, 1999; Keleş, 1999). Bir görüşmecimin ifade ettiği gibi, "bir beldedeki hemşire yahut öğretmen ihtiyacının merkezden atanması vatandaşın hayatını zora sokarak" eğitimden sağlığa gün içerisindeki ihtiyaçların giderilmesinde sıkıntılar doğurur. Keleş (1999: 124), yerel yönetimlerimizin yapısal özelliklerini şöyle ifade ediyor:

Üzerlerinde bir vesayet, denetim, gözetim var. Kararlarının, uygulama yetkisine sahip olan üst makamlarca onaylanması gerekiyor kesinlik kazanması için. Kendi işlerini ilgilendiren konuda aldığı karar hemen kesinlik kazanmıyor, ancak başka mercilerin onayı sonucunda kesinleşiyorsa, orada özerk bir yerel yönetimden söz etmek mümkün değil. Kaldı ki, aldığı karar, kararın alındığı düzeyde uygulanabilir hale gelse bile, yeterli kaynağa sahip olmadığından onu

gerçekleştiremeyecek olduğu için, yani kaynak bakımından da merkeze bağlı olduğu için, hangi açıdan bakarsanız bakınız, merkeziyetçilik Türkiye’de yerel yönetim sisteminin değişmez özelliklerinden, temel, önemli özelliklerinden bir tanesi olarak görülüyor.

Mali kaynakların sağlanması yerel yönetimler için önemli bir konu ve hatta sorun olarak gözükmektedir. Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı’nın temas ettiği gibi, örneğin, öğretmen ihtiyacının ya da vasıfsız memur ihtiyacının yerelden atanması için yerel makamın gereken harcamalara yetecek mali kaynaklara sahip kılınması gerekir. Finansal özerklik konusunda deneyimli İspanya, Özerk Toplulukların mali kaynaklarını anayasasında belirtirken, hem devlet tarafından topluluklara devredilen vergiler hem de toplulukların kendi bölgesel vergileri, harçları ve özel rüsumları kaynakların bir kısmını oluşturduğunu yazar. Ayrıca, bölgeler arasındaki dengesizliği gidermek amacıyla özerk toplulukların yatırım giderlerini karşılamaya yönelik bir fon ve topluluğun kendi emlakından ve özel hukuk aracılığıyla elde ettiği gelirlerle kredi işlemlerinden elde edilen gelirler diğer mali kaynakları oluşturmaktadır (Ergil, 2009: 205). Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı’nın 9.maddesinde yerel makamların mali kaynakları şöyle düzenlenmiştir:

Ulusal ekonomik politika çerçevesinde, yerel makamlara kendi yetkileri dâhilinde serbestçe kullanabilecekleri yeterli mali kaynaklar sağlanacaktır. Yine, yerel makamların mali kaynakları anayasayla ve kanunla belirlenen sorumluluklarla orantılı olacaktır.

Yerel makamların mali kaynaklarının en azından bir bölümü, oranlarını kendilerinin kanunun koyduğu sınırlar dâhilinde belirleyebilecekleri yerel vergi ve harçlardan sağlanacaktır. Yerel makamlara sağlanan kaynakların dayandığı mali sistemler, görevin yürütülmesi için gereken harcamalardaki gerçek artışların mümkün olabildiğince izlenebilmesine olanak tanımaya yetecek ölçüde çeşitlilik arz etmeli ve esneklik taşımalıdır. Mali bakımdan daha zayıf olan yerel makamların korunması, potansiyel mali kaynakların ve karşılanması gereken mali yükün eşitsiz bir biçimde dağılımının etkilerini ortadan kaldırmaya yönelik mali eşitleme yöntemlerinin ve buna eş önlemlerin alınmasını gerektirir. Bu yöntemler ve önlemler, yerel makamların kendi sorumluluk alanlarında kullanabilecekleri takdir hakkını azaltmayacaktır. Yeniden dağıtılan kaynakların yerel makamlara tahsisinin nasıl yapılacağı konusunda kendilerine uygun bir biçimde danışılacaktır. Mümkün olduğu ölçüde, yerel makamlara yapılan hibeler belli projelerin finansmanına tahsis edilme koşulu taşımayacaktır. Hibe verilmesi, yerel makamların kendi yetki alanları içinde kendi politikalarına ilişkin olarak takdir hakkı kullanmadaki temel özgürlüklerine halel getirmeyecektir. Yerel

makamlar sermaye yatırımlarının finansmanı için kanunla belirlenen sınırlar içerisinde ulusal sermaye piyasasına girebileceklerdir (Ökmen, 2006: 75).

BDP ağırlıklı Emek, Demokrasi, Özgürlük Bloku ise özerk bölgelere gerekli mali kaynaklar konusunda şu formülü önerir:

Bölge meclisleri gelişmişlik düzeylerine ve nüfusa göre her yıl merkezi hükümetin aktardığı bütçenin yanında, kendi yerel gelir ve gelir kaynaklarından pay alarak hizmetlerin yürütülmesini sağlayacaktır. Az gelişmiş ve yoksul bölgelere merkezi yönetim tarafından pozitif ayrımcılık uygulanacaktır (Sönmez, 2012: 52).

Buraya kadar aktarılanlara göre, örneğin Keleş (1999) ve Ökmen'in (2006) belirttikleri gibi, gündelik hayatın yürütülmesinde vatandaşlarının rutin ihtiyaçları ve alışkanlıklarını doyurma saikiyle hareket etmesi düşünülen devlet yönetimi, gün içerisinde vatandaşıyla ilişkiye girme biçimi ve vatandaşa ulaşma sıklığını özerk yönetimler modeliyle dinamik bir yapı ve içeriğe sokabilir. Buna göre, demokrasinin gelişmesine paralel olarak üst yapının çatısı altında varlığını sürdüreceği öne sürülen özerk yönetimlerin her biri bugünkü aşamada söz konusu devletin parçaları olarak ülke içi demokratikleşme idealine paralel yönde düşünülür. Baran'a (2003) göre, bir tür özerkliğin gerçekleştirilmesi büyük çabaları gerektirmekle birlikte Kürt halkının kimliğinin tanınması ve onun dil ve kültür haklarının yasal güvence altına alınması, bilhassa Türk kamuoyunun geleneksel refleksi göz önüne

alındığında, özerkliğin verilmesinden önce gelmek zorundadır (Baran, 2003). Buna göre, ancak o zaman tam anlamıyla iktisadi, siyasi, kültürel ve idari özerklik başlatılabilir. Bir tür bölgesel özerklik fikrinin Türkiye’de bir sorun olarak her zaman Kürt meselesi etrafında yoğunlaştığını söylemek yanlış olmaz. Buna göre ise, bu sorun tek başına Kürtleri ilgilendirmemekte, tamamıyla demokrasi sorunsalı olması bakımından Türkleri de ilgilendirmektedir. Kürtlerin özerkleşme sürecinin, Türklerin demokratikleşme sürecinden ayrılamayacağını düşünüyorum. Sönmez’in (2012: 44) aktardığına göre ise Abdullah Öcalan, demokratik özerklik tartışmalarında şunları kaydeder:

Bizim ortaya koyduğumuz demokratik özerklik projesi etnisiteye ve coğrafi sınırlara dayanmıyor... Bizim anlayışımız Kürtlük anlayışı değildir... Türk, Kürt, Araplığa dayanmıyor, demokrasiye dayanıyor... Örneğin Hatay’da, Adana’da da demokratik özerklik kurulabilir. Orada da Araplar kendilerini ağırlıklı ifade edebilir. Bahsettiğimiz demokratik özerklik sadece Kürdistan’a ilişkin değil... Ege, Karadeniz, Orta Anadolu’ya da ilişkindir. Kürtler bugün bunu öncelikle yapabilir ancak demokratik özerklik bütün Türkiye’yi kapsayan bir projedir.

Sonuç olarak, Türklerin ağırlıklı olarak yaşadığı bölgelerde de yerel yönetimlerin güçsüzlüğü göz önüne alındığında, yerelin sorunlarına eğilmede merkezi yönetimin yetersizliğinin Türkiye genelinde bir mesele haline

geldiğini düşünüyorum. Dolayısıyla denilebilir ki, Türkiye'nin demokrasi sorunu her şeyden önce tekeli merkezi yönetim ve idari düzenlemeler sorunudur. Son dönemde Gezi Parkı eylemleriyle bir kez daha gündeme gelen demokrasi ve halkın yönetime katılımı sorunsalının Kürtlerin özerklik talebi ve yerinden yönetim uygulaması çerçevesinde tartışılması gerektiğini düşünüyorum. Dahası, Gezi Parkı eylemlerinin esasında Kürtlerin dile getirdiği doğrultuda demokratik özerklik talebi olduğunu söylemenin yanlış olmayacağını düşünüyorum. Denilebilir ki, eylemlerin ortaya çıkışı ve ülke geneline yayılışı merkezle yerelin güç ve çıkar unsurlarına dayalı çatışmasını ve halkla merkez arasındaki iktidar çekişmesini gözler önüne sermiştir.

4.3. Gezi Parkı Eylemleri: “Demokratik Özerklik İsyanı”¹⁶

Tekeli'nin (1999: 215) belirttiği gibi, “temsili demokrasi vatandaşta kamusal özne olma yolunu kapatmış durumdadır”. Türkiye modernleşmesiyle kurumsallaşan temsili demokrasinin çağımız insanının bireysel aidiyetlerini öne çıkarmada yetersiz kaldığını söylemek yanlış olmaz. Toplumun değişen dinamiği, bütün toplumsal süreçleri ve başkalarını da kapsamakla birlikte, yeni bir insanlık durumuna dâhil olurken demokrasinin standart süreçlerden ibaret olmadığını belirtmek gerekiyor. Taksim Gezi Parkı ile başlayan ve 31 Mayıs 2013'ten beri tüm ülkeye yayılan Gezi parkı eylemleri Ankara, İstanbul ve İzmir başta olmak üzere birçok kent mahalle parklarında forum ve

¹⁶ BDP Eşbaşkanı Selahattin Demirtaş, Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi'nin Eğil İlçesi'ne bağlı Yatır köyü yakınlarında katıldığı bir açılışta 'Barış Sürecine' dair değerlendirmelerde bulunurken Gezi Parkı eylemlerinin “demokratik özerklik isyanı” olduğunu söyledi: “Gezi Parkı isyanı, aslında demokratik özerklik isyanıdır. Halk yerinden yönetim istiyor. Kendi kararını kendisi vermek istiyor. Bunu talep etmek, arzulamak, önermek, Türkiye'de gerçek demokrasiyi savunmaktır”. Haberin tam metni için bkz. <http://haber.sol.org.tr/devlet-vesiyaset/demirtas-gezi-parki-isyani-demokratik-ozerklik-isyanidir-haberi-754335>

eylemlerle devam ederek yerel meclislerin küçük bir örneğini sergiledi¹⁷. Bir parktan başlayıp tüm ülkeye yayılan eylemlerin bu boyutlara ulaşmasının ve sınırları aşmasının temel nedeni, toplumun geniş kesimlerinin merkezîyetçi yönetim şekline olan hoşnutsuzluğunun ve itirazının dışı vurumuydu. Parklardaki forumlarda halkın ortak talebi kendisini doğrudan ilgilendiren çevre, ulaşım, sağlık ve eğitim gibi konularda karar alma sürecine dâhil olmaktı. Parklarda kürsüye çıkan herkesin somut önerilerini dile getirmeleri halkın yönetime doğrudan müdahil olma isteğini gösterdi. Bilindiği gibi, temsili demokrasinin aksine, doğrudan demokraside siyasi erki kullanma yetkisi temsilcilerde değil, yurttaşların kendi ellerinde olmaktadır (Dulkadir, 2008: 48). Dolayısıyla insanların parklarda bir araya gelmesinde ve toplumsal birliktelikler yaratmasında, doğrudan yereli ilgilendiren konularda, merkezin yerelle iletişimsizliğinin ciddi bir katkısı olmuştur. Keleş'in (1999: 123-124) belirttiğine göre, Türkiye'de yerel yönetimler yukarıdan aşağıya oluşturulmuş bir yapıdadır. Yani halktan, alttan, gelen bir oluşuma dayalı kurumlar değildir. Keleş'in (1999) ifade ettiği gibi, Türkiye'nin yerel yönetimleri merkezîyetçi bir yapısal özelliğe sahip olup kararların büyük bir kısmı alındığı yerde kesinlik kazanmaz. Vera-Zavala (2006: 172), en iyi kararların ilgili alana en yakın yerde alınan olduğuna ve dolayısıyla yerelde alınan kararların en demokratik kararlar olduğuna dair düşüncelerin varlığından bahseder. Buna göre, merkezin aldığı kararların yerelde bir karşılığı olmaması, merkez ve yerel yönetim biçiminin türü, içeriği ve yapısının değişimine yol açacağı ve farklı imkânların gelişimiyle yeni bir toplumsal sözleşmenin ve yönetim modelinin

---

¹⁷ Gezi Parkı eylemleri ve forumlarıyla ilgili ayrıntılı bilgilere <http://www.sendika.org/> sitesinden rahatlıkla ulaşılabilir.

doğacağı gözüküyor. Bir sivil alanın nasılına değinen Bulaç'a (1999: 175) göre ise, devletin müdahale etmediği, sadece mahalleye, semte, şehre ait bir alan olması gerekir. Bulaç'a (1999) göre, şehir meclislerinin ve seçimle işbaşına gelen şehir başkanının olduğu, mahalleyi, sokağı, şehri düzenleyen, merkeze danışmadan karar verebilen, şehirle ilgili kanunlar çıkarabilen ve vergi toplayıp talepler doğrultusunda harcayabilen güçlü bir sivil alana ihtiyaç vardır. Çitçi (1999: 248-249) ise demokratik yerel yönetimler için elverişli koşulların yaratılmasının nasılına yanıt ararken, daha alt düzeyde örgütlenmeye gidilmesi, yerel yönetimlerin 'yerelleştirilmesi', proje ve planların kamu görüşüne sunulması, halk toplantıları, danışma meclisleri, yerel referandumlar, yurttaş girişimlerinin kurumsallaştırılması, temsilcileri geri çağırma (recall) ve seçimlerin yenilenmesi gibi uygulamalardan söz eder. Bu konunun uluslararası dokümanı anlamında Avrupa Konseyi'nce 1992 yılında yayınlanan 'Avrupa Kentsel Şartı' metninden bahsedecek olursak, bu metnin, Türkiye için en yeni niteliği "işlerin demokratik boyutu" olarak hemşerilerin (yerel halk da diyebiliriz) kentin yönetimine ve planlamasına bizzat katılmalarıydı. Söz konusu Kentsel Şart, hemşerilerin serbestçe ve demokratik seçimlerle kentin yönetimine ve planlanmasına katılmasını ve kentin geleceğini ilgilendiren önemli kararları kentlilerin almasını öngörüyordu (Tunçay, 1999a: 277-278). Bu bağlamda, Kürt siyasetinin özerklik başlığı altında dile getirdiği yerinden yönetimle yerel meclislerin oluşturulmasının küçük örnekleri parklardaki forumlarda gözlenebilir¹⁸. Bu doğrultuda Tekeli'ye göre, temsili demokrasinin eleştirisine dayanan yerel demokrasi önerisi (ya

---

¹⁸ <http://www.sendika.org/>

da demokratik yerel yönetim), insanların bir noktayla ilişkili olduğu varsayımı karşısında, onların üç-dört noktada birden yaşıyor olmalarına işaret eder (Tekeli, 1999). Tekeli'nin (1999) belirttiği gibi, araçsal nitelikteki temsili demokrasinin aksine bu yeni demokrasi pratiğiyle, “oydaşmanın olduğu alanda artık herkes kamu öznesidir” (Tekeli, 1999: 219). Buna göre, bu pratikle insanlar karşılıklı öğrenerek, tartışarak, birbirlerinin sorunlarını anlayarak herkes için anlamlı kararlar ortaya çıkarabilirler (Tekeli, 1999). Örneğin, “özgürlük”, “demokrasi” ve “adalet” için parklarda olduklarını söyleyen forumdaki insanlar, sorunlarını birbirlerine anlatarak çözüm üretmekte, ortaya konulan fikirleri oylayarak kabul etmekte, itiraz edilen öneriler ise forum tarafından reddedilmektedir. İnternet forumlarına göre, mahalleliler çevreyle ilgili kararlar –HES’ler ya da örneğin Ankara’da Atatürk Orman çiftliğinin yıkımı gibi- ve ulaşım sorunlarından -örneğin bisiklet yolunun olmayışı gibi- eğitim ve sağlığa kadar kendilerini ilgilendiren konular için çalışma grupları oluşturmayı önermektedirler¹⁹. Denilebilir ki, mahalle taleplerinin bir defterde toplanması, imece usulüyle mahalle dayanışması, ihtiyaçları karşılamak üzere fon oluşturulması gibi önerilerle yerel meclislerin nasıl çalışabileceğini gösterdiler. Yine internet forumlarının aktardığına göre, çalışma grupları yerel seçimlerde kentlerine nasıl katkı sağlayabileceklerini düşünerek, ütopyik bir şekilde, partilerle temsilin değil de halkın kendi kendisini sosyal ve ekonomik politikalara doğrudan katılarak yönettiği, gündeme ve yasalara dair söz sahibi olduğu, bir yönetim şeklinin olabirliğini

¹⁹ <http://www.sendika.org/2013/07/ankarali-dogrudan-demokrasi-icin-parklarda-sokaklarda-meydanlarda/>

tartıştılar²⁰. Forumlardan çıkan sonuç itibariyle siyasi literatürde katılımcı demokrasi olarak tanımlayabileceğimiz bu yönetim şekliyle mahalle örgütlülüklerini yaygınlaştıran yerel halk, yerel seçim sürecinde geniş katılımlı forumlar düzenleyerek forumlardan temsilci seçmek ve diğer forumlardaki temsilcilerle birleşerek mahalle meclisi oluşturup delege belirlemeyi tartışıyor²¹. Örneğin bu şekilde bir “Ankara Meclisi” oluşturarak yerel seçimlerde “halkın ortak adayları” çıkartılmak isteniyor. Vera-Zavala’ya göre, katılımcı demokrasinin özünü, kararlara katılma ve birlikte belirleme hakkı oluşturur. Buna göre, katılımcı demokrasiyle vatandaşlar kendi kentleri, mahalleleri, vergi paraları ve kamusal bütçeleri konusunda ortaklaşa karar alırlar ve iktidar sahibi olurlar. Vera-Zavala (2006), katılımcı demokrasinin yalnızca seçim gününde insanlara belirleme hakkı tanıyan geleneksel temsili parlamenter demokrasiden daha ileri olduğu görüşündedir (Vera-Zavala, 2006: 18-19). Vera-Zavala’nın (2006) belirttiği gibi, bir denge unsuru olarak katılımcı demokrasinin iki temel özelliğinden ilki, daha çok sayıda insanın katılma olanağına kavuşması; ikincisi ise, politik kültürü değiştirip dönüşüme uğratarak, etkin olan kişilerin dışında kalan insanlara da sesini duyurma imkânı vermesidir (Vera-Zavala, 2006: 20). Bu anlamda “yerel yönetim çalışma grubu kuralım, yerel seçimlerde adaylarımızı belirleyelim” (Sendika.org, 30 Haziran 2013) diyen forumlardaki insanların mahallelerindeki sorunlara karşı ortak hareket etme zemininin Kürt sorununa dönük literatürün işaret ettiği bağlamda kurumsallaşmış demokrasi modeli

²⁰ <http://www.sendika.org/2013/08/ankarali-dogrudan-demokrasi-icin-parklarda-sokaklarda-meydanlarda/>

²¹ <http://www.sendika.org/2013/08/ankara-forumlari-bayram-sonrasi-yeniden-bir-araya-geliyor-gun-gun/>

olarak ifade edilen demokratik özerklik önerisiyle örtüştüğünü düşünüyorum. Şöyle ki, park meclisleri kurmak ve tüm park meclislerini bir araya getirmek ve her bölgeden bağımsız aday çıkararak halk meclisi kurmak, milletvekilleri ve belediye başkan adaylarını belirleyebilmek ve onlara doğrudan halkın taleplerini sunmak önerisi genellikle Kürt sorunu etrafında yoğunlaşan özerklik temasıyla ilgili gibi durmaktadır. Dolayısıyla bu noktaya ilişkin olarak Gezi parkıyla yeniden tartışma konusu olan “Türkiye’nin idare modeli”, soruna dönük literatüre göre, “AKP’den kaynaklı bir parti sorunu” ya da “Erdoğan’ın kişiliğinden kaynaklı bir otoriterlik sorunu” olmayıp “merkezin güçlülüğünden kaynaklı bir sistem sorunudur”. Gezi parkı eylemlerinin durumuyla alakalı olarak bu argümana dikkat çeken BDP eşbaşkanı Selahattin Demirtaş ise, Türkiye’ye demokrasinin “demokratik özerklikle” geleceğini ileri sürerek (Sol Haber Portalı, 27 Haziran 2013) konuyla ilgili şöyle konuşmuştur:

Dil, kimlik, kültür, yaşam tarzımız, inancımız garanti altına alınsın’ diyorsak bunu en başta yönetim modelini değiştirerek gerçekleştirebiliriz. Yönetim modeli bu şekilde kaldığı sürece, Türkiye’de bu sistem, asla hiç kimseye demokrasi sunamaz. Başa gelen başbakanın karakteri, kişiliğiyle ilgili bir mesele değil. Ben de başbakan olsam, bu modelle, bu sistemle Türkiye’ye demokrasi getiremeyiz. 90 yıllık Cumhuriyet tarihinin en temel problemi budur. Türkiye tek başına Ankara’dan yönetilemez. Her il, her bölge kendi durumu, yaşamıyla, kimliği, kültürü, inancıyla ilgili karar alma, yasa yapma,

uygulama hakkına, yetkisine sahip olmalıdır. ‘Eyalet sistemi’, ‘özerk bölgeler’ diyebilirsiniz, ismi çok önemli değil. Biz parti olarak bu çözüm sürecinde, bu modelimizi anlatmaya devam edeceğiz. Bu model Türkiye’de hayata geçerse, hepimiz çok daha rahat edeceğiz.

Bu noktalardan hareketle denilebilir ki, ülkenin dört bir yanında binlerce insanın katıldığı forumlar Türkiye halklarının demokratik özerkliğe ne kadar ihtiyaç duyduğunu göstermekle birlikte uygulanabilirliğine ilham da vermektedir. Bulaç (1999), Çitçi (1999) ve Tekeli (1999) gibi birçok yazara göre, günümüz devlet-birey ilişki modellerinin ulaştığı noktada demokrasi, bu haliyle, toplumsal gelişmenin önünü açamamakta ve bireylerin kendilerini ifade edebilmelerine yardımcı olamamaktadır. Söz konusu yazarlara göre, demokrasi kendi içinde değişim gerektirmekte, birey-devlet ilişkisi insanın özgürleşmesi ve kendini gerçekleştirebilmesi yönünde ilerlemelidir. Donnan ve Wilson (2002: 265) ise, şimdilerde ulus-devlet üzerine geliştirilen yeni perspektiflerden, ulus-devlet tanımının işlevi ve biçimlerinin değişime uğraması ve genişlemesinden söz etmektedirler. Buna göre, bir kurum olarak devlet ile bünyesindeki bütün ülke içi sosyal gruplar ve bölgeleri arasında diyalektik bir ilişki vardır. Siyasal antropoloji bugün ulus-devletin krizini açığa çıkararak devletin yerel düzeydeki memurları ile merkezi düzeyde politikalarını formüle edenler arasındaki uyumsuzluğu ve çelişkileri gözler önüne serer (Donnan ve Wilson, 2002: 266). Örneğin Ekinci (1997), Ergil (2009) ve Kutlay (1997) gibi birçok yazarın dâhil olduğu Kürt sorununa dönük

literatürün öne çıkardığı demokrasi kavramına göre, bireylerin talepleri görevlerinden üstün gelmelidir. Bu bağlamda, devletle birey ilişkisine yeni bir boyut kazandıracak demokrasi modeliyle vatandaşların üstünlüğüne dayalı yeni bir içerikte sürekli gelişen yönetim şekli öne sürülür. Buna göre, taleplere dayalı gelişen yeni demokrasi konseptinde bireyler kendilerini istedikleri gibi ifade edebilir, vatandaşlığa dayalı tüm haklarını özgürce kullanabilir ve dahası yeni talepler geliştirebilir. Söz konusu yazarların paylaştığı fikir, bir ulus-devlet olarak Türkiye'nin kültürel çoğulculuğu esas almadan merkezin belirleyiciliğinde farklı talepler için gerekli koşulları hazırlamadığıdır. Aynı literatüre göre, Türkiye'deki yönetim anlayışına karşın farklı taleplerin haklarını kullanmasının yasal güvencesi devlete yüklenmiş bir görev olarak düşünülür. Bu düşünceye ek olarak, Türkiye'nin evrensel devlet yönetme sanatının dışında kalarak otoriter tekelci bir demokrasi ile yönetildiği öne sürülür. Bu doğrultuda, devletin kurumlarının her türlü demokratik değişime ve gelişime kapalı olduğu iddia edilir. Bu iddiaya göre denilebilir ki, çok kültürlülük devlet yönetimine yansımamakta, farklı düşünceler yerel ve merkez politikalarda uygulanmamaktadır. Örneğin internet forumlarına göre de, ülkenin genelini ya da yerelin özelini ilgilendiren kararlarda vatandaşların fikirlerine kulak asılmamakta, insana dayalı yöntemler reddedilerek merkezin dediği olmaktadır²². Başkaya'ya (2011b) göre ise, demokrasilerde olması gereken modelde farklı kimliklerin, farklı fikirlerin vatandaşlığa dayalı haklarını özgürce kullanıp yönetimde doğrudan söz sahibi olmaları gerekir. Baran'a (2003) göre ise, Türkiye'nin en büyük açmazı bünyesinde

---

²² <http://www.sendika.org/>

barındırdığı kültürel çoğulculuğa rağmen demokratik özerk yapılara işlerlik kazandırılmamasıdır. O'na göre, Türkiye'nin tüm toplumsal kesimlerini rahatlatacak demokrasi şeklinin kurulması ve ivme kazanması Kürt sorununun çözümünden geçmektedir. Bana göre ise, yereli öne çıkaran demokratik özerklik modeli devlet-birey ilişkisinde yeni bir aşama kaydedecek gibi gözükmektedir. Dolayısıyla vatandaşların doğrudan katılımını sağlayan yerinden yönetim demokrasi modelinin hem Gezi Parkı eylemlerinin çıkış noktasına dayanak oluşturduğunu hem de özerklik tartışmalarına yeni bir boyut kazandırdığını düşünüyorum. Örneğin, tüm ülkeye yayılan eylemler ve forumların internet üzerinden aktardığına göre, temel ihtiyaç konumuna gelen âdem-i merkeziyetçi bir demokrasi modeli yereli gerçek anlamıyla güçlendirecek ve merkezin statükosuna son verecektir²³. Hemen bu noktada belirtmek gerekir ki, bana göre, Türkiye'de gerçek demokrasi kurmadaki güçlüğü'nün asıl nedeni, demokrasi isteyen kesimlerin genellikle Kürtlerden kopuk hareket etmeleri hatta bazen karşıt tutumlarıdır. Bu anlamda demokrasiyi kazanmanın ancak Kürtleri de kapsayacak biçimde bir bütün halinde mümkün olduğunu belirtmek gerekir. Önemli olduğunu düşündüğüm bu konuya bir biçimde dokunan Baran (2003: 275), Kürtlerin yerel yönetimler bazında talep ettiği demokratikleşme ve yerel yönetimlerin demokratik tarzda geliştirilmesi sorununun büyük oranda Türkiye'nin geneli için de geçerli olduğunu ifade eder. Bu noktadan bakınca, Türkiye'de demokrasi talep eden farklı kesimlerin genellikle Kürtlerle ortak bir mücadele anlayışı oluşturmaması demokratik kurumların yerleşmesini ertelemiş olabilir. Bilindiği

---

²³<http://www.sendika.org/>

gibi, özerklik talebi genellikle “ayrılıkçı” bir eylem olarak görülür ve çoğulcu demokrasi mücadelesi ise çoğu kez “vatana hıyanet” sayılır. Oysa Türkali'nin (2005: 6) belirttiği gibi, “Artık iyice bellidir ki, bu ülkede Kürt sorunu çözülmeden demokrasi sorunu çözülemez. Ola ki demokrasi sorunu çözülmeden de Kürt sorunu çözülmeyecektir”.

5. ANAYASA

Farklı siyasi düşüncelerin eşit olarak yer bulduğu, toplumun çeşitliliğinin bütün gerçekliğiyle kapsandığı demokratik, adil ve özgürlükçü irade beyanının yasal güvencesinin anayasalar olduğunu söylemek yanlış olmaz. Kürtlerin vatandaşlık bağlamındaki siyasal, sosyal ve kültürel haklarının anayasa tarafından yasal olarak güvence altına alınma konusu Kürt sorununun çözümünde siyasi mesele olmayı sürdürmektedir. Mithat Sancar, kültürel haklar alanında bugüne kadar yapılan değişikliklerin güvencesi olmadığını ifade ederken, başka bir hükümetin pekâlâ kanunlarda yapacağı değişikliklerle bu hakları geri alabileceğini, dolayısıyla anayasal güvence konusunun, dahası, anadilin eğitimde kullanılması; özel radyo ve televizyonlarda sınırsız yayın yapılması; kendi kimliğiyle temsil imkânı; yerel yönetimlerin bir tür özerklik modeli doğrultusunda güçlendirilmesi ve ülke düzeyinde kimlik temelli genel siyaset yapma yolunun açılması için anayasal ve yasal düzenlemelere ihtiyaç olduğunu, bunların anayasal güvenceye kavuşturulmasını belirtir (Sevimay, 2009: 102). Sorunun nihai çözümünde demokratik hak ve özgürlükleri yasal statüye kavuşturacak yeni sivil bir anayasanın yapımı Kürtler tarafından dile getirilen temel taleplerden biridir. Yeni anayasanın pek çok başlığı olduğu tarafımda bilinmekle birlikte Kürt sorununu doğrudan ilgilendiren üç temel konuyu belirtmek yerinde olur. Birincisi Kürtlerin kimlik talebiyle doğrudan bağlantılı olarak anayasada vatandaşlık tanımının nasıl yapılması meselesidir. Diğer iki konu ise anadilde eğitim hakkının tanınmasıyla yerelleşme olgusuna ilişkin olan özerklik yasasıdır.

Parla'ya göre, kişi ve toplulukların hak ve özgürlüklerini çok fazla kısıtlayan 1982 Anayasası, “devlet-yurttaş ilişkisini önemli ölçüde faşizan korporatist bir anlayışla düzenlenmiştir” (Parla, 2007: 45). Yazıcı'ya (2009: 65) göre ise, 1982 Anayasası, “anayasacılık kavramının gerektirdiği gibi bireyi devletin üstün otoritesi karşısında korumaya odaklanan bir ruhla hazırlanmamıştır”. Devletin resmi ideolojisinin taşıyıcısı 1982 Anayasası, özellikle de Kürt sorunu olarak ifade edilen toplumsal durumu besleyerek çözümün önünde önemli bir engel olarak öne çıkar. Kürtleri diliyle, kültürüyle kimliksel olarak tanımayı reddeden, Aktan'ın (2012: 12) ifadesiyle, “Kürt olmayı tanımlayan ve belirleyen” Kürtçe'ye yaşam alanı tanımayan 82 Anayasası, alanda dinlediğim anlatıların da işaret ettiği üzere, Kürtler tarafından kaçınılmaz olarak eleştiriyle karşılanmaktadır. Alanda ulaştığım Kürtler tek bir ağızdan “ilkın Darbe Anayasası'ndan kurtulmak gerektiği” vurgusu yaptılar. Görüşme yapılan kişilerin anayasa konusunda görülmemiş emsalde ortak tutumlarının sebebi kanımca Parla'nın (2007: 33) belirttiği gibi hem 1961 hem de 1982 anayasalarını yapan kurucu iktidarın içinde milletin ya çok az oluşu ya da hiç olmayışıdır. “Milletin ayrılmaz parçası' silahlı kuvvetlerin parçaları (cuntalar), yani 'parçanın parçaları', 'bütün'e (mille) anayasalar dikte etmişlerdir”.

5.1. Vatandaşlık Tanımı

Kürtlerin kimlik talebiyle doğrudan bağlantılı olan vatandaşlık tanımı, anayasanın vatandaşlık maddesindeki “Türk devletine vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkes Türk'tür” hükmünün etnik aidiyete vurgu yapan mevcut düzenlemesiyle, soruna dönük literatüre göre, bir sorun olarak ele alınıp hak

eksenli bir yaklaşımla çözülmelidir. Uygun (2012) ve Kurban ve Ensaroğlu (2010)'un paylaştığı fikir: "Türk etnik kimliğine mensup olmayan vatandaşlar açısından en sorunlu madde olan 66. madde, etnik temelli vatandaşlığa işaret ediyor olup Türk olmayan vatandaşlara karşı dışlayıcıdır". Kurban ve Ensaroğlu'na (2010) göre, ilk olarak 66. maddenin "Türk vatandaşlığı" şeklindeki başlığı, "Türkiye Cumhuriyeti Vatandaşlığı" olarak değiştirilmelidir. Maddenin kendisine dair ise çeşitli öneriler mevcuttur. Örneğin, Kurban ve Ensaroğlu (2010: 26)'nun 66. madde için sundukları dört alternatifli önerilerinden *BDP Karşılaştırmalı Anayasa Paketi Taslağı*'ni referans gösterdikleri bir tanesine göre madde şöyle değiştirilmelidir:

Türkiye Cumhuriyetine vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkes din, mezhep, ırk, etnik köken, cinsiyet, kültür ve benzeri hiçbir fark gözetilmeksizin Türkiye Cumhuriyeti vatandaşıdır. Hiç kimse kendi isteği dışında Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığından çıkartılamaz.

Uygun'a (2012: 23) göre ise, bu sorun, kimin Türk olup olmadığıyla değil, kimin yurttaş olduğu ve yurttaşlığın nasıl kazanılıp kaybedileceği belirtilerek çözülebilir. Uygun'un yurttaşlığı esas alarak önerdiği vatandaşlık tanımının anayasal düzenlemesi şöyledir:

Yurttaş bir babanın veya ananın çocuğu Türkiye Cumhuriyeti yurttaşdır. Yurttaşlığın kazanılacağı diğer haller kanunda gösterilir. Hiç kimse rızası hilafına

yurttaşlık hakkından mahrum bırakılamaz (Uygun, 2012: 24).

Erdoğan ve Yazıcı'ya (2011: 12) göre de yeni anayasa, yurttaşlığı tanımlamaksızın, Türkiye Cumhuriyeti yurttaşlığının temel bir hak olduğunu belirtmekle yetinmeli, ancak ayrımcılık ihtimali göz önünde bulundurularak, yurttaşlığın, etnik köken, dil ve inanç farkı gözetilmeksizin kanunların öngördüğü usullere kazanılıp kaybedilecek bir hak olduğunu vurgulamalıdır. Bu doğrultuda, TESEV (2012: 58) araştırması bulgularının yorumlarına göre yüzde 44'lük gibi yüksek sayılabilecek oranda bir kesim anayasada ya hiçbir etnik kimliğe yer verilmemesini ya da olacaksa bütün etnik kimliklerin yer almasını istemektedir. Aynı araştırmaya göre, Kürtlerin yüzde 72'si tüm kimlikler yer almalı derken; hiçbir kimlik yer almasın diyenlerin sayısı da Türkiye ortalamasının 4 puan üstündedir (TESEV, 2012: 57). Benzer şekilde, benim çalışmamda edindiğim bulgulara göre ise, alanda ulaştığım Kürtlerin ekseriyeti tüm kimliklerin anayasada yer almasını isterken; "kimliklere atıfta bulunulmasın" diyenler de mevcuttur. Hemen burada belirtmek gerekir ki, Anayasa'nın 66. maddesi bağlamında yapılacak değişiklikle bu maddede Türk etnik kimliğine yapılan vurgunun giderilmesi, Kurban ve Ensaroğlu (2010: 21)'nin işaret ettikleri gibi, mevzuatın bütünü için geçerlidir. Bilindiği üzere, "Türk", "Türk evladı", "Türklük", "Türk soyu", "Türk soylu", "Türk ırkı", "soydaş" gibi ifadeler mevzuatın genelinde hayli fazla kullanılmaktadır. Metin boyunca "Türk vatani ve milleti", "yüce Türk devleti", "Türk milleti", "Türk toplumu", "her Türk", "Türk vatandaşı", "Türk dili", "Türk kültürü", "Türk tarihi" ifadelerinin gösterdiği gibi, Anayasa'nın bütününde Türk etnik kimliğine vurgu

hâkimdir. Kurban ve Ensaroğlu (2010: 22), bu dilin, farklı etnik gruplardan oluşan Türkiye toplumunun çoğulcu yapısıyla bağdaşmadığını ifade ederek yeni anayasada herhangi bir etnik kimliğe bu ve benzeri göndermelerin yapılmaması gerektiğini belirtirler. “Türk milleti” yerine, pek çok kişinin üzerinde birleştiği ve alandaki Kürtlerin de dile getirdiği, “Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları” ifadesi kullanılabilir. Bu noktada örnek teşkil etmesi anlamında, Türkiye’nin anayasalarına göre daha demokratik olduğu bizzat anayasa hukukçuları tarafından kabul edilen 1921 Anayasası’ndan bahsetmek gerekir. 1921 Anayasası’nın 3.maddesi “Türk Devleti”nden değil, “Türkiye Devleti”nden bahsetmektedir. Bu madde şu şekildedir: “Türkiye Devleti, Büyük Millet Meclisi tarafından idare olunur ve hükümeti ‘Büyük Millet Meclisi Türkiye Hükümeti’ unvanını taşır” (Yayman, 2011: 42).

5.2. Anadilde Eğitimin Yasal Düzenlemesi

Anadilde eğitimle ilgili yasal düzenlemede ilk yapılması gereken Uygun’a (2012: 23) göre, Türkçe’den başka anadillerin öğretilmesini yasaklayan anayasanın 42/son maddesinin yürürlükten kaldırılmasıdır. Uygun (2012), yeni anayasada, eğitimde ve öğretimde Türkçe’den başka anadillerin kullanımının yasal güvence altına alınması görüşündedir. Buna göre, kamu hizmetlerinin yerine getirilmesinde, bilhassa yerel yönetimler, Türkçe’den farklı anadillerde hizmet vermelidir. Bu konuda anayasanın kamu yönetimini düzenlediği kısmında Uygun’un önerisi, “kamu hizmetlerinin sunumunda resmi dilin dışındaki dillerin kullanımı yasayla düzenlenir” şeklinde bir hüküm konulmasıdır. Uygun’un anadilin kamu hizmetlerinin sunumunda ve eğitimde kullanımında önerdiği anayasal düzenleme, kültürel

haklar bölümünde yer alıyor olup, “Anadili resmi dilden farklı olan yurttaşların dil hakları yasayla güvence altına alınır” şeklindedir (Uygun, 2012: 23). Kurban ve Ensaroğlu'nun bazı hukukçulara dayandırdıkları önerisine göre ise, dile ilişkin hükümlerin ayrı bir madde altında, örneğin, anayasanın 3. maddesinde düzenlenmesi daha anlamlıdır. Buna göre, Türkiye toplumunun farklı kültür ve etnik grupları barındıran çoğulcu yapısı düşünüldüğünde Türkçe “devletin dili” yerine “devletin resmi dili” olarak tanımlanmalıdır. Kurban ve Ensaroğlu'na göre, bütün anadillerin kullanılması, geliştirilmesi ve korunması hakları anayasal güvence altına 3. maddede şu şekilde alınmalıdır:

(1) Türkiye Cumhuriyeti'nin resmi dili Türkçedir. (2) Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının anadillerini kullanma, koruma ve geliştirme hakları bu Anayasa ile güvence altına alınmaktadır. Devlet, Türkçe dışındaki anadillerin eğitim ve öğretimde, kamu hizmetlerine erişimde ve toplumsal hayatın her alanında kullanılması için gerekli kaynakları sağlamakla yükümlüdür (Kurban ve Ensaroğlu, 2010: 24).

Uygun (2012), bütün öğrencilere fırsat eşitliği sağlanması adına eğitim hakkını düzenlemesi gereken Anayasa'nın 42. maddesinin, Kürtlerin esaslı bir talebi olarak anadilde eğitimi yasaklayan ifadelerden arındırılması fikrindedir. Kurban ve Ensaroğlu'nun (2010: 26) bu maddeye önerdikleri yeni düzenlemeyle anadilde eğitim hakkı anayasal güvence altına şöyle alınabilir:

(1) Kimse, eğitim ve öğrenim hakkından yoksun bırakılamaz. (2) Herkes anadilde eğitim hakkına sahiptir. (3) Eğitim ve öğretim, çağdaş bilim ve eğitim esaslarına göre, Devletin gözetim ve denetimi altında yapılır. Bu esaslara aykırı eğitim ve öğretim yerleri açılmaz. (4) Temel eğitim 12 yıl olup herkes için zorunludur. Devlet, yükseköğretim de dâhil olmak üzere herkese bedelsiz öğretim hizmeti sunmakla yükümlüdür.

İlham vermesi adına örnek gösterilecek olursa, Türkiye isminden farklı olarak "İspanya", bir ulusun değil bir coğrafyanın adıdır ve İspanyol ırkı veya etnisitesi diye bir olgu yoktur (Ergil, 2009: 166). Bu minvalde dil konusu İspanyol Anayasası'nın üçüncü maddesinde fıkralar halinde şöyle düzenlenir:

(1) Kastilyaca, devletin resmi dilidir. Bütün İspanyolların bu dili bilme görevi ve kullanma hakkı vardır. (2) Diğer İspanyol dilleri de kullanıldıkları Özerk topluluklarda yasal statüleri gereği resmi olacaklardır. (3) Farklı dillerin çeşitliliğinin sunduğu zenginlik, İspanya'nın özellikle saygı duyulacak ve korunacak kültürel mirasıdır (Ergil, 2009: 166).

5.3. Yerelleşme Olgusuna İlişkin Özerklik Yasası

Kürt sorununun çözümünde tamamlayıcı nitelikte olması gereken yeni Anayasa'da ülke bazında yönetim düzeninin nasıl olacağı konusunun yasal

olarak güvence altına alınması, özerklik başlığı altında da değinildiği gibi, önemli bir husus olarak öne çıkmaktadır. Uygun (2012: 14)'a göre, anayasada yapılması gereken ilk değişiklik kamu yönetiminin hangi ilkeye göre örgütleneceği konusunda olmalı; “merkeziyetçilik” yerine “yerinden yönetim” ilkesi anayasanın temel maddeleri arasında güvence altına alınmalıdır. Buna göre anayasanın ilk üç maddesi şöyle düzenlenmelidir:

(1) Türkiye Devleti bir cumhuriyettir. (2) Yurttaşların ortak varlığı olan Türkiye Cumhuriyeti insan haklarına dayanan, çoğulcu, demokratik, laik ve sosyal bir hukuk devletidir. (3) Türkiye Cumhuriyeti bir bütündür. Örgütlenmesi yerinden yönetim esasına dayanır (Uygun, 2012: 14).

Aynı şekilde BDP'nin *Kısmi Anayasa Taslağı'nda* ise bu madde, 1. maddenin 3. fıkrasında “Devletin idari yapısı âdemi merkezi sistem esasına göre düzenlenir. Devletin toprak bütünlüğüne dokunulamaz” şeklinde düzenlenmektedir²⁴. Önemli diğer bir nokta yerinden yönetim birimlerinin devlet örgütü içindeki öneminin vurgulanmasıdır. Uygun'a göre, yönetim birimlerinin yetki, görev ve sorumluluklarının belirlenmesinde, kamu hizmetlerini en iyi ve verimli şekilde yerine getirebilecek halka en yakın yönetim biriminin yetkilendirilmesi esası anayasal bir ilke olarak benimsenmelidir (Uygun, 2012: 16). Örneğin, yerinden yönetimi önceleyen ve

²⁴ <http://t24.com.tr/haber/dort-partinin-kismi-anayasa-taslaklarinin-tam-metni/227180>

güçlü yerel yönetimlere dayanan düzenlemesiyle 1921 Anayasası'nın 11.maddesinde il idaresinin nasıl olacağı şu şekilde ifade edilmekteydi:

İl yönetimi, yerel işlerde manevi kişilik sahibidir ve özerktir. Dış ve iç siyaset, dinsel, adli ve askeri işler, uluslararası ekonomik ilişkiler ve birçok ili ilgilendiren işler dışında hükümetin önerisi üzerine Büyük Millet Meclisi'nce çıkarılacak yasalar gereğince evkaf, medreseler, eğitim, sağlık, ekonomi, tarım, bayındırlık, sosyal yardım işlerini düzenlemek il kurullarının yetkisindedir (Yayman, 2011: 43).

Yukarıdaki ifadelerden anlaşılacağı üzere 1921 Anayasası'nda demokratik özerkliğe varan geniş bir idari özerkliğin düzenlendiğini söylemek yanlış olmaz. Bir başka örnek olarak, 1977 tarihli İspanyol Anayasası'nın ikinci maddesi, İspanyol Ulusu'nu oluşturan milliyetlerin ve bölgelerin özerklik hakkını garanti ederken 143. maddenin birinci fıkrası, özerk yönetimlerin nasıl oluşacağını şöyle hükme bağlar:

Ortak tarihi, kültürel ve ekonomik özellikleri olan komşu iller (bölgeler), adalar ve tarihi bölge statüsüne sahip iller, bu başlık altında (Anayasa'nın 'Özerk Topluluklar'a İlişkin' başlığını taşıyan Üçüncü Bölümü'nde) yer alan hükümlere ve kendi özel (yasal) Statüleri'ne uygun olarak öz-yönetim uygulamasına geçebilir ve Özerk Topluluklar kurabilirler (Ergil, 2009: 167).

Uygun'a göre, bölgesel yönetimlerin kuruluşu için kanunkoyucuyu yetkilendirecek genel bir hüküm de anayasada yer almalıdır. Bu konuda anayasal düzenleme için Uygun (2012: 19) bir öneriyi şöyle getiriyor:

(1) Bölge yönetimi Bölge Meclisi, Başkan ve Yürütme Kurulundan oluşur. (2) Bölge yönetiminin kuruluşu, yetki ve sorumlulukları ile tek ilden oluşan bölgelerin durumu kanunla düzenlenir. (3) Temel ilkeleri yasa ile düzenlenen konularda bölgesel yönetmelik çıkarılabilir. Bölgedeki diğer yerinden yönetim birimlerinin işlem ve kararları bölgesel yönetmeliklere aykırı olamaz.

Özerklik başlığı altında değinildiği gibi, yerinden yönetim birimlerinin mali özerkliği de anayasa ve kanunlarda gösterilen sorumluluklarıyla doğru orantılı olarak belirlenip Uygun'un vurguladığı üzere anayasal güvence altına alınmalıdır (Uygun, 2012: 16).

6. EKONOMİK YATIRIM

Yerel yönetimler düzleminde diğer bölgelere oranla siyaseten görece güçsüz olan Türkiye Kürdistan'ı²⁵ ekonomik sisteme yalnızca kısmen entegre olmuştur. Sanayileşme ve ulaşım yolları gibi alt yapı eksikliği, genel anlamda Kürdistan'ın dünyanın ekonomik, kültürel ve bilimsel gelişmelerinden izole olmasına neden olmuştur. Endüstriyel olmayan bir üretimle ve güçlendirilmemiş yerel yönetimlerle ekonomik sistem bölgenin aleyhinedir. Bruinessen'in (1992) işaret ettiği gibi 19. yüzyıldan bu yana ilerleyen uluslararası iletişim olanakları dünya pazarının Kürdistan'a ulaşmasını kolaylaştırmış ve yabancı mallar yerli malların yerini almıştır. Kürdistan kasabalarında kimi zanaatlar kaybolurken kimileri de görece modern işleyişe sahip endüstrilere dönüşmüştür. Ancak bu endüstriler, altyapı eksikliği, yüksek ulaşım maliyeti ve diğer nedenlerle Türkiye'nin batısıyla rekabette zorlanmıştır. 1800'lerin başında, ufak makinelerden tekstil ürünlerine, sabun, bisküvi, şekerleme gibi gıda ürünlerine kadar pek çok ihtiyaç yabancı ülkelerden ya da büyük şehirlerden getirtiliyordu (Bruinessen, 1992: 39). Bruinessen'e göre bu özellikler, "gelişmeden çok, geri kalma sürecini adlandırmayı hak eden özelliklerdir". Bu noktada Bruinessen (1992: 40), "endüstriyel gelişme engellenmiştir. Kürdistan, iç içe olduğu devletlere ve bunlar aracılığıyla da dünyanın endüstriyel merkezlerine güçlü bir şekilde bağımlılaşmıştır" savını ileri sürer. Kürdistan'da istihdam yaratacak

²⁵ Türkiye Kürdistan'ı terimi coğrafi bölgenin adı olarak tercihen kullanılmaktadır. Türkiye sınırları içinde yasal olarak bu isimle tanınmış bir bölgenin var olmadığı tarafımda bilinmektedir. Kürdistan'ın en büyük parçası kuzeye ve batıya düşen kesimin, toprak ve nüfus olarak, yaklaşık yarısı Türkiye sınırları içindedir ve resmi dilde 'Doğu ve Güneydoğu' bölgeleri olarak adlandırılan yerlerdir. Türkiye'nin idari paylaşımında yirmi bir kadar ili, yüzölçümü olarak ise üçte birine yakın bir alanı kapsar (Burkay, 1997: 9).

endüstriyel kapasitenin yokluğu insanların sanayi merkezlerine gidip oraların kalkınmasına katkıda bulunmasına neden olmuştur. Aynı şekilde Kürt sermayesi de paralarını toprağa, tarım makinelerine, ticarete ya da sanayiye yatırmak için merkeze kaydırmıştır. Bruinessen'in (1992: 41) kendi ifadesiyle, "yani, hem Kürt proletarya hem de Kürt sermayesi var fakat ikisi de Kürdistan'ın dışında".

6.1. Bir Kolonyal Düşünce Sistemi Olarak Kalkınma Söylemi

Teknik açıdan bakıldığında Türkiye'deki siyasi meseleler ekonomik yatırımların niteliği ve devamlılığı üzerinde büyük oranda etkilidir. Her ne kadar siyasi söylemde Türkiye Kürdistan'ının ekonomik sisteme diğer bölgelerle aynı şekilde katılmaya zorlandığı söylene de bölgeler arasındaki dengesizlik gözle görünür oranda belirgindir. Bruinessen'e göre bu durum, Türkiye'nin politikalarının iktisadi ilerlemenin Kürtlerin taleplerini alevlendireceği korkusuyla doğu illerinde gelişmeyi kasten engellemesinin doğal sonucudur (Bruinessen, 2005: 338). Bölgede var olan olanakların bilinçli olarak kullanılmaması, diğer bölgelerde toplumsal ve ekonomik örgütlülük açısından farklı metotların uygulanması, bugün yaşanan ekonomik açmazın baş mimarı olmaktadır. Bu duruma ilişkin olarak Değirmenci'ye (2009: 49) konuşan Fikret Başkaya, bölgenin her açıdan eşine az rastlanır bir zenginliğe sahip olduğunu belirterek, "demek ki sorun başka şeylerle ilgili..." der. Bilindiği gibi, kolonizasyon hareketi belli bir plan dâhilinde somut bir amaç için yapılır. Başkaya (2001), Beşikçi (1991) ve Yıldız (2006) gibi yazarların ortak olarak işaret ettikleri üzere, II. Mahmut'un merkezileşme politikasından beri süregelen yayılcılık ve işgal Cumhuriyetin asimilasyon

uygulamalarıyla devam ederek bölgenin koloni olarak elde tutulmasını sağlamıştır. Kolonizasyon hareketlerinin doğal karakteri olarak sömürgecilik, eylemleriyle, genellikle gücünü bölgenin aleyhine kullanarak taraf olur (Yıldız, 2006). Bu anlamda bölgede sistemli ve devamlı bir iskân ve kolonizasyon hareketi olduğunu söylemek abartı sayılmaz. Hemen bu noktada belirtmek gerekir ki, kolonizasyon hareketiyle siyasi yapının denetimi altında olan bölge, sosyo-ekonomik bakımdan disiplin altına sokularak devletin inisiyatifine bırakılmıştır.

Yıldız (2006: 24), sömürge ve sömürgeci ilişkisinin göreceli bir kavram olduğunu dile getirir. Kürdistan üzerinde izlenen uygulamalardaki sömürgecilik eğilimlerini görmek akademik ve diğer çalışmalarda araştırmacıların ideolojik ya da kişisel korkulardan kaynaklı tercihlerine göre istenmeyen bir durumdur. Resmi tarihe göre de bölgedeki uygulamaların sonuçları sömürgecilikle bağdaştırılamaz. Türkiye’de Başkaya (2001), Beşikçi (1991) ve Kâhya (2008), bölge üzerindeki sömürgeci eğilimlerin varlığına işaret eden yazarlardan bazılarıdır. Kolonizasyon hareketinde “doğru önlemlerden” biri olarak yapılması gereken ilk eylem, ülkenin bir iki kilit bölgesine göçmen yerleştirmektir (Yıldız, 2006: 26). Nitekim 24 Eylül 1925’te Bakanlar Kurulu kararıyla hazırlanan Şark Islahat Planı’nda, Van şehri ile Midyat arasındaki hattın Ermenilerden kalan arazilerine Türk muhacirleri yerleştirilmesi kararlaştırılmıştır. Plana göre:

Yugoslavya’dan gelmekte olan Türk ve Arnavutlar ile İran ve Kafkasya’dan gelecek teşkil edeceği, muhacirin, evveleminde Elaziz-Ergani-Diyarbakir, Elaziz-Palu-Kiğı,

Palu-Muş arasındaki Murat Vadisi, Bingöl Dağı'nın Şark ve cenubu ve Hınıs, Murat vadileri, Muş Ovası, Van Gölü havzası, Diyarbakir-Garzan-Bitlis hatlarında iskân edilecek (Akçura, 2008: 44-45).

Türkey'in (2009: 106) belirttiği gibi, sömürgecilik pratiği yalnızca iktisadi bir içeriğe sahip değildir. Sömürgeleştirilen coğrafyalarda yaşayan toplumlar eşzamanda kültürel bir dönüşüme de zorlanırlar. Bu bağlamda Türkiye Kürdistan'ının Türkiye'nin diğer coğrafi bölgelerinden geri kaldığını ya da az geliştiğini söylemek antropolojik anlamda kolonyal düşünce sisteminin bir parçası olarak değerlendirilebilir. Türkiye örneğinde kolonyal düşünce sisteminin aşiret ilişkilerini sorumlu tutarak Kürtlere medeni olmayan, “yerli”, “barbar” insanlar portresi çizmesi, Kürtler nezdinde dahi haklı bir gerekçe olarak içselleştirilmesi, Kürdistan'ın -tarıma dayalı gelişen (Hassanpour, 2005: 29)- ekonomik sisteminin başarıyla çökertilmesini sağlamıştır. Hassanpour (2005)'in değindiği gibi, aşiret sisteminin bir sorun olarak görülmeye başlanması bölgenin ekonomik işleyişini yavaşlatarak zarara uğratmıştır. Saha araştırmasında görüşme yaptığım kişilerden yetmiş iki yaşındaki emekli bir esnafın Kürt sorununu “Doğu'daki aşiret ilişkilerine” bağlaması bahsi geçen içselleştirmenin başarısını ortaya koyar. Bu aşamada zihinsel manipülasyonlardan bahsetmek gerekir. Başkaya (2002: 11) halkların bilincinin sömürgeleşmesinin, insanın kendine ve kendi gerçekliğine yabancılaşması demek olduğunu ve her dönem insanların bilincini çarpıtıp sömürgeleştiren kavramların ortaya atıldığını ileri sürer. Türkiye'de üretilen ve yaygın olarak benimsenen algıya göre, Kürtlerin yaşadığı bölgeler ve gün

içerinde kurdukları iletişim ağları ülkenin geri kalanına göre “çağdaş uygarlık seviyesinden” hayli uzak, gerici ve irrasyoneldir. Bir toplumun kültüründen, tarihinden ayrılmaz olan unsurların gericilikle, akıl dışılıkla itham edilmesi sömürgecilik sürecinin bir parçasıdır. Batı'nın geçerli kalkınma paradigmasına ciddi eleştiriler yönelten Partant (2002: 48), kalkınma ve azgelişmişlik kavramlarının nasıl ortaya çıktığını şöyle ifade eder:

Bugün bu ülkelerin ekonomik ve teknik planda geri oldukları, bu geriliğin de sosyal ve kültürel bir geriliğe neden olduğu kabul ediliyor. Aradaki farkı kapatmak için, bugünkü sanayileşmiş ülkelerin gelişmişlik düzeyine ulaşmaya kadar (onlar da yerlerinde durmuyorlar) ekonomik ve teknik planda ilerlemeleri gerekiyor. Böylece gelişmiş ülkeler yeni bir misyon keşfetmiş durumdadır: “kalkınma yolunda” ilerlemeleri için azgelişmiş olanlara yardım etmek (!). Bugün resmi terminolojinin de üzerinde yerini aldığı bu yol, birkaç yüz yıldan beri insanlığın geri kalan kısmına, Batılıların gösterdiği çıkmaz yoldan başka bir şey değildir.

Algı yönetimleri, kendi içinde hiçbir tutarlılığı olmayan söylemleri toplumsal bilince birer gerçeklik olarak yerleştirir. Bu şekilde çoğunlukla zorla kısmen gönüllü olarak Kürtlerin “çağdaş uygarlık seviyesini” yakalamalarının gerekli olduğu ve bu amaca ulaşmaları için öncelikli olarak dillerinden, kültürlerinden ve tarihlerinden uzaklaşmaları gerektiği dile getirilir. 1945 yılında Amerikan Başkanı Truman'ın geri kalmışlık durumunu “her şeyden

önce Amerikan kalkınmışlık seviyesine (veya hayat tarzına-american way of life) göre bir geride kalmayı” (Ünsaldı, 2011: 20) ifade etmesinin bir benzeri olarak Türk ulus devletinin egemen güçleri bölgeyi geri kalmışlık kavramıyla tanıştırlar. Kürt sorununun kimlik boyutunu ve kültürel taleplerini görmezden gelen bu yaklaşım bölge için programladığı “geri kalmışlık” politikasıyla Kürtlerin eşitlik ve özgürlük taleplerini bir süre için görmezden gelir. Bölgenin normalleşmesini kalkınmaya bağlayan sosyal ve ekonomik öncelikli politikalarla ilgili araştırmaların bolluğu göze çarpar. Bunlar arasında en sağduyulu olanları dahi, örneğin TESEV (2006) araştırması gibi, kalkınmacı retoriğin ürünleridir. Hiç kuşkusuz söz konusu araştırmaların öne sürdüğü gelişme kavramını (ya da kalkınma) gerek insanlık açısından gerek bireysel açıdan ele aldığımızda toplumsal yaşam içinde özgürleşme sürecine ilişkin olarak toplumun ya da bireyin daha donanımlı hale gelmesi ve düşünsel yetilerini geliştirerek özgürleştirilmesi anlamına gelir. Gelişme bu anlamda kulağa hoş gelen bu amaçlara ulaşmada bir araçtır. Ancak ekonomik gelişme süreci -ekonomik yaşamın gelişmesi ve teknolojik gelişme- büyük bir dönüşüme işaret ederek kapitalist gelişmenin dinamiklerini daha belirgin olarak ortaya çıkarmıştır. Bunun sonucunda gelişme, araç olmaktan çıkarak amaç haline gelmiş (“gelişme için gelişme”) ve ekonomik kaynaklar hızla ve sadece “kar-üretkenlik-verimlilik” adına kullanılmış, üretim ve tüketim toplumda eşitsiz süreçler olarak örgütlenmiştir (Ercan, 1996: 14-15). Türkay’ın (2009: 22) ifade ettiği gibi, “klasik kuram çerçevesinde kapitalist ilişkilerle tanımlanan gelişme, tarihsel bir kategori olarak değil, doğal,

kendiliğinden ve evrensel bir kategori olarak kabul edilmektedir”. Bu kabul sömürgecilik konusunu ortaya çıkarır:

Genel olarak klasik iktisatçılar, batılı olmayan toplumları ve bu toplumların sömürgeleştirilmelerini Avrupa merkezli bir bakış açısıyla ele almışlardır. Bu ele alış biçiminde, sömürgecilik bir taraftan Batı'nın uygarlaştırıcı misyonunun pratiği olarak kabul edilirken, diğer taraftan insanlığın toplumsal evriminde henüz erken ve ilkel aşamada bulunan toplumları, daha ileri aşamaya doğru harekete geçirici, teşvik edici tek yol olarak haklılaştırmaya yöneliktir. Dolayısıyla sömürgeciliğin söz konusu toplumlar üzerinde olumlu bir etkisinden söz edilebilir, bu toplumların içinde buldukları gerilik durumu sömürgeleşmiş olmalarından değil, kendilerinin gelişmeye karşı dirençli iç yapılarından kaynaklanmaktadır (Türkay, 2009: 23).

Bu noktada devletin meşrulaştırmak ve kabullendirmek istediği Kürt meselesinin bir geri kalmışlık sorunu olduğu savının “ideolojik bir kurgu” olduğunu belirtmek yerinde olacaktır. Türkiye’de ve dünyada kalkınma sorununa eleştirel bir bakış açısı aralayan Amin (1993), Başkaya (2000), Ercan (1996), Partant (2002), Türkay (2009) ve Ünsaldı (2011) gibi pek çok araştırmacı vardır. Başkaya’ya (2011a: 7) göre kalkınma kavramı, kolonyalizmin klasik sürümünün sahnedan çekilmekte olduğu bir zamanda imal edilmiş ideolojik bir kurgudur. Amin de aynı noktaya işaret ederek

toplumlardaki iç etkenlerin öne sürülmesinin bir ideolojiyi gizlemek için yapıldığını iddia eder (Amin, 1993; Amin, 1997). Kolonyalizm kelimesini ağza almamak için gündeme getirilmiş olan kalkınma kavramı, eski olanın adeta yeni bir şeymiş gibi sunulmasıdır (Başkaya, 2011b: 75). Kürt sorununu yalnızca ekonomik nedenlere indirgeyerek merkeze koymanın bir zorlama olduğunu söylemek yanlış olmaz. Böyle bir zorlama geçerli egemenlik ilişkilerini meşrulaştırmanın bir yolu olarak “meta yönelimli bir kalkınmayı” (Başkaya, 2000; Ünsaldı, 2011) devreye sokar. Ünsaldı’ya göre, Türkiye’de geçerli kalkınma algısı, antropolojik anlamda inançlar seti olarak bir hayalin ‘nasıl’ına kilitlemiş durumdadır (Ünsaldı, 2011). Ünsaldı’nın (2011) Türkiye üzerinden söylediklerini uyarlayarak şöyle değiştirmek mümkün; Batı’nın Türkiye’ye, Türkiye’nin de Kürdistan’a dayattığı kalkınma kavramına inanan devlet aklı, Kürt sorununun çözümünün kalkınmadan geçtiğine, çünkü kalkınmış bir Kürdistan’ın ülkenin ‘batı’sı’ gibi olabileceğine, bunun için de ekonomik yatırımların yeterli olabileceğine kanaat getirmiştir. Ekonomik yatırımla Kürt sorununun çözümünün mümkün olduğuna inanmış geçmiş hükümetlerin uyguladığı reçetelerin yeterli olmadığı bugün geçerlik kazanmıştır. Zira kalkınma denilen, ekonomik büyümedir (Başkaya, 2011a: 9) ve ekonomik büyümenin Kürt sorununu tüm katmanlarıyla çözmesi mümkün değildir. “Ekonomik büyüme sermayenin büyümesi, sermayenin her seferinde genişletilmiş ölçekte yeniden üretilmesidir” (Başkaya, 2011a: 9). “Sermayenin genişletilmiş ölçekte yeniden üretilmesi” ile kastedilen şey kutuplaştırıcı bir sürece işaret ederek, bir kutupta zenginliği karşı kutupta yoksulluğu (Başkaya, 2011b: 113) dramatik bir artışla üretmektir.

6.2. Çözümün Şafağında Ekonomik Bağımsızlık Modeli

Önceliği sermayeye hizmet olan ekonomik bazlı çözüm önerileri Kürtlerin demokrasi, eşitlik ve özgürlük taleplerini karşılamaktan uzak gözükmemektedir. Şüphesiz ki sermayeyi gözetten yatırım politikalarıyla Kürt sorununun çözümünün mümkün olmadığını söylemek Kürtlerin yatırım talep etmediği anlamına da gelmemektedir. Kürt sorununun ekonomik faktörlere hapsedilmesindeki yanlışlığı dile getiren bu çalışma yatırımın elzemliğini tartışma dışına itmez. Vurgulanmak istenen, hükümetlerin ekonomik açılımlarında yalnızca sermaye bazlı yatırımı esas alarak Kürt sorununun 'hallini' istemelerindeki yanlışlıktır. Günümüzde bir ülkenin dış sömürüye maruz kalması için sömürgeci bir güç tarafından işgal edilmesi ve hâkimiyet altına alınması gerekmemekte, François Partant'ın belirttiği gibi bu işi ekonomik rekabet, dış ticaret ve yatırımlar daha etkin olarak gerçekleştirmektedir (Başkaya, 2002: 12). Şu soruyu sormanın önemli olduğu kanısındayım: Örneğin, Ciner grubunun Doğu'da yatırım yapması²⁶ Türkiye Kürdistan'ının sorunlarını ne kadar çözebilir ve Kürt sorununun çözümüne nasıl katkı sağlayabilir? (Sağlar mı?).

Buraya kadar aktarılanlarla bağlantılı olan bir başka sorun, Kürt meselesinin ortaya çıkmasını ekonomik sıkıntılarla, gençlerin dağa çıkmasını da işsizlikle açıklamaktan kaynaklanıyor. Eğer bu açıklama gerçekten geçerli olsaydı, onca acıların yaşanmasına gerek kalmadan büyük ekonomik yatırım

²⁶ 9 Mart 2013 tarihli haberde Ciner Grubu'nun yapımını üstlendiği Şırnak Silopi Termik Santrali'nin açılışının Kürt sorununun ekonomik açılımı olarak sunulmasına bkz. <http://www.bloomberght.com/haberler/haber/1316929-ciner-grubundan-800-milyon-dolarlik-yatirim>

projeleriyle Kürt sorununu çözmek mümkün olabilirdi. Bölgenin ekonomik az gelişmişliği ve yüksek nüfus artış hızının hem ekonomik hem sosyal anlamda yoksulluk ve yoksunluk gibi büyük sorunlara yol açtığı doğrudur. Bununla birlikte ekonomik etken, Kürt sorununu ortaya çıkaran faktörlerden yalnızca bir tanesidir ve sorun esasen büyük ölçüde politik bir durumun sonucudur. Matur'un (2011: 62) konuştuğu kişilerden birinin, "neden herkesin bir kimliği var, bizim yok? Benim dağa çıkışımdaki en temel neden budur" ifadesi Kürt kimliğinin peşine düşüşün ekonomik faktörlerle basitleştirilemeyeceğine dönüktür. Beşikçi (1970), ilk basımı 1969 yılında yayınlanan "*Doğu Anadolu'nun Düzeni: Sosyo-Ekonomik Ve Etnik Temeller*" isimli kitabında, "Doğu Sorunu"nu yalnız ekonomik açıdan "ilerilik" ve "gerilik" sorunu olarak ele almanın yanlışlığına vurgu yapar. Beşikçi'ye göre, "Doğu Sorunu"nun aynı zamanda etnik bir sorun olduğunu gözden kaçırmamak gerekir (Beşikçi, 1970: 15). Ekonomik yatırım taleplerini yadsımsızın günümüzde insanlığın ve Kürtlerin birincil taleplerinin siyasal ve kültürel haklar ile sermayeyi gözetken getirim sistemine karşıt konumda ekonomik bağımsızlık olduğu rahatlıkla ifade edilebilir. Egemen söylemin üniversitelerle, medyayla, aydınlarla "ideolojik bulanıklık yaratarak" insanları inandırmaya çalıştığı gibi Kürt sorununun yalnız ekonomik mahiyette bir sorun olmadığı şimdilerde birçok araştırmacı tarafından ileri sürülmektedir.

Türkiye Kürdistan'ının diğer bölgelerle arasında milli gelirin eşitsiz dağılımından kaynaklı bölgesel eşitsizlik sorunu olduğuna değinmemek doğru olmaz. Bölge halkı büyük maddi ve manevi sıkıntılar ve yokluklar çekmektedir. Dolaylı olarak Kürt siyasi hareketine göre, Kürt sorununun

çözülmesi sürecinde en acil görevlerden biri ekonomik sıkıntıların ve yokluğun giderilmesidir. Kaynak sorunu üzerine düşünen araştırmacılardan Partant (2002)'nin önerisi ise yeniden düzenlemeye gitmektir. Bu yaklaşımı soruna formüle edersek, bölgesel eşitsizlik sorununun çözümünü Kürt sorununun çözümüne doğrudan bağlantı kurmaksızın bölgeye kaynak aktarımında yeniden düzenlemeye gitmek gerekmektedir. Hemen bu noktada belirtmek gerekir ki, Partant (2002)'nin denklemine göre, Kürt toplumu kendine özgü sosyo-politik örgütleriyle, yaşadığı ortama uygun şekilde geliştirilen tekniklerle kaynak kullanımına gitmelidir. Partant'a göre, bölgesel özerklik planıyla bölgesel bir topluluk, sadece kendi öz kaynaklarına dayanıp kendi pazarına güvenerek üretim yapıp, hangi koşullarda çalışıp yaşayabileceğini belirleyebilir (Partant, 2002: 165-166). Bu doğrultuda Partant'a göre yapılması gereken, "kalkınma' planı değil de, yaşamı sürdürme planı olmalıdır". Yine belirtmek gerekir ki fakirleşmiş bir bölgede ekonomik faaliyetlerin canlandırılması, gerçek bir ekonomik demokrasi ortamında düşünülebilir (Partant, 2002: 167). Ekonomik demokrasiyle kastedilen, Partant'ın işaret ettiği üzere karar verenlerle işi yapanlar arasındaki ayrımı ortadan kaldıran ekonomik ve sosyal özerklidir. Ulusal üretimi yörenin özgül koşullarına yeniden uyumlu kılma konusunu Korsikalılar ve Şevenollar üzerinde örneklendiren Partant (2002: 190-191), kestaneliklerini yeniden canlandırırlarsa eskiden olduğu gibi mobilya ve aletler üretebileceklerini, halklarını da kestane satın almaya davet ederek kendi üretimlerini tüketebileceklerini ve böylece bir özerklik deneyine ortam hazırlanabileceğini yazar. Alanda görüşme yaptığım Konya Kürtleri de kendi

deneyimlerinden yola çıkarak mühim olanın “ekonomik bağımsızlık” olduğunu öne sürdüler. Devlet teşviklerinin bir yere kadar sürdürülebilir olduğunu, esas itibariyle yapılması gerekenin, kendi öz kaynaklarıyla, bağımsız sosyo-ekonomik varlığa ve kendi toplumsal üretimlerine sahiplik olduğunu ifade ederlerken, ancak bu şekilde kalkınma koşullarının oluşturulacağını öne sürdüler. Partant’a (2002: 51-52) göre ise:

Nasıl bir çocuk yetişkin elbisesini giyerek değil, büyüyerek yetişkin insan oluyorsa, bir toplum da kendi sahip olduğundan hareketle, çevresindeki kaynaklardan –ki bunlar gezegenin bir yerinden diğerine değişiyor-yararlanarak kalkınabilir.

Sonuç olarak devlet, özellikle sermayecileri memnun eden, ekonomik yatırımlarla ‘kalkınmış’ Kürdistan’ı vaat ederek Kürt sorununun üstesinden nasıl gelmek istendiğini gösterir. Örneğin, 2008 yılında başbakan Erdoğan’ın Gap Eylem Planı çerçevesinde yapılan toplantılara yalnız iş dünyasından ve meslek kuruluşlarından temsilciler davet etmesi hükümetin bölgenin kalkınma sorununa nasıl yaklaştığını gösterir. Nitekim TESEV (2008: 20-21) raporunda da bir biçimde eleştirilen bu durum şöyle ifade edilir:

Başbakan Recep Tayyip Erdoğan’ın 27 Mayıs 2008’de Diyarbakır’da açıkladığı GAP Eylem Planı’nın hazırlanış sürecinde yapılan toplantılara ağırlıklı olarak iş dünyası ve meslek kuruluşları temsilcilerinin davet edilmiş olması ve sendikalar, yoksullukla mücadele eden

örgütler, kadın kuruluşları ve insan hakları örgütleri temsilcilerinin sürecin dışında bırakılmış olması, bölge halkı açısından planın inandırıcılığını ve güvenilirliğini baştan zedelemiştir. Sonuç olarak ortaya çıkan metin de, ağırlıklı olarak bölgedeki işveren temsilcilerinin görüşlerini yansıtmakta, GAP konusunda söz sahibi olması gereken birçok başka kesimin seslerinin duyulmamasına yol açmaktadır.

Kürt sorununun çözümü tartışılırken Türkiye Kürdistan'ının nasıl bir ekonomik sisteme sahip olması gerektiği noktasında kimileri -Kürt hareketi de kısmen dâhil- sermayeyi bölgeye yatırım yapmaya davet etmektedir. Kapitalistleşmenin başatlık kazanmadığı 'Doğu-Güneydoğu' Anadolu'da neoliberalizme göz kırılması gerçekten gerekmede midir? Bugüne kadar gelişmemiş kapitalizmi sorun olarak değerlendirip bölgenin kapitalist ilişkilere açılması tek geçerli yol mudur? Türkiye'nin yaklaşık bir buçuk asırdır kapitalizmle bütünleşme çabalarının sonuçları düşünüldüğünde bölge için farklı bir sistemin varlığı mümkün müdür? Çözüme doğru gidilirken Irak Kürdistan'ının ekonomide seyrettiği yol mu takip edilmeli yoksa yeni bir alternatif mi tartışılmalıdır? Bu ve benzeri soruları Kürt sorununun ekonomi başlığına akıl yürüten herkesin ciddiyetle sorması gerektiğini düşünüyorum. Çünkü kapitalist gelişme tecrübelerinin gösterdiği üzere Kürdistan'da getirim temelli üretim ve zenginliğin artması, zenginlerin zenginliğini artırmaya devam ederken yoksulluğu ve eşitsizliği de artıracaktır. Amin'in (1999) ileri

sürdüğü gibi, kapitalist üretim tarzı bir toplumun bunalımını çözüm bulmak için değil, genellikle kendi çıkarları için yöneltmek ister. “Türkiye Kürdistan’ı için küreselleşme ve kapitalizme bütünleşme kaçınılmaz mıdır?” şeklinde sorulacak bir soruya Amin (1999), birçok farklı dünya düzeninin bulunmasının olasılığını ve buna ilişkin alternatifleri düşünmekten alıkoymaması gerektiğini önerir. Sermayeden kurtulmanın olanaksızlığı göz önüne alındığında sistem karşısında demokratik özerklik uygun bir düzen yaratabilir mi?

7. ALAN BULGULARI

Konya'nın Selçuklu İlçesi'nin Fatih, Işıklar, Özalkent, Mehmet Akif ve Kılıçarslan mahalleleri şehrin batı tarafında yer alır. Bu beş mahalleye doğudan girişte Fatih ve Işıklar Mahalleleri önce gelir. Sırt sırta olan bu iki mahalleyi doğudan batıya doğru ismi Malas olan dar bir cadde ayırır. Işıklar mahallesinin güneyinde ise Kılıçarslan Mahallesi bulunmaktadır. Sille yolu caddesi de bu iki mahalleyi doğudan batıya doğru birbirinden ayırır. Malas ve Sille yolu caddelerinin bitiminde Beyşehir-Isparta çevreyolu başlar. Çevreyolunun öbür tarafında hemen Malas caddesinin bitiminde Özalkent Mahallesi yer almaktadır. Sille yolu caddesinin çevreyoluyla kesilmesinin batı tarafında ise Mehmet Akif Mahallesi bulunmaktadır. Mehmet Akif ile Özalkent de tıpkı Fatih ve Işıklar gibi sırt sırta yerleşim birimi olarak yer almaktadırlar. Kürtler Konya'nın her semtinde yaşamakla birlikte ağırlıklı olarak adı geçen bu beş mahallede ikamet etmektedirler. Diğer bir deyişle, Kürtler bu beş mahallede diğer semtlerde olduklarının çok üstünde görünürdüler. Dolayısıyla mekânsal etnik kümelenmeye dair kısmi bir eğilimin varlığından bahsedilebilir. Buna ilaveten, Türklerle iç içe yaşamaktadırlar. Kürtler ve Türkler sosyal ve ekonomik ilişkilerin oluşturduğu karmaşık ağlarla birbirlerine bağlanmışlardır. Bir günün ilişkiler ağında faaliyetlerini Türklerle bir arada gerçekleştirirler. Denilebilir ki, günlük hayatta insanların ilişki kurdukları her ortamda Kürtler ile Türklerin karşılaşmaları bölge için sıradan bir durumdur. Kürt kasaptan etler alınırken, Türk bakkaldan ekmekler tedarik edilerek gün içerisindeki ihtiyaçlar giderilir. Görünen o dur ki, Konya Kürtleri Türklerle, coğrafi bölge olarak Kürdistan'daki Kürtlerle kurduklarından daha fazla ve

daha kolay ilişki kurmaktadırlar. Her ne kadar Türklerle güçlü bir ilişki örüntüsüne sahip olsalar da, Konya Kürtleri coğrafi anlamda 'uzak' Kürtlere kendilerini daha yakın hissettiklerini ifade ederler. Bu durum Anderson'un (1995) *hayali cemaatlerini* akla getirir. Sınırlılık içkin olacak şekilde hayal edilmiş bir cemaat olarak Kürtler her birinin zihninde toplamlarının hayalini yaşatmaya devam ederler. Birbirlerinden uzakta yaşamalarına rağmen Konya Kürtleri özelinde Orta Anadolu Kürtleri ve coğrafi bölge olarak Kürdistan Kürtleri bu ortak etnik kimliği devam ettirmede zorluk çekmezler.

Cihanbeyli ve Kulu'nun merkez ya da köylerinde evleri ve arazileri olan bu insanlar genel olarak iki sebepten ötürü aynı zamanda Konya merkezde de yaşamayı tercih ederler. İlk sebep, eğitim maksatlı olup çocuklarını okutmak ve bir meslek sahibi yapmak olup; ikinci sebep ise ticarettir. Görüştüğüm kişilerin bir kısmı bu şekilde ticari ilişkilerin içinde olup esnafılıkta tutunmuşlardır. Köyleriyle ilişkilerini kesmeyen bölge Kürtleri bir yandan Konya merkezin olanaklarından yararlanmakta diğer yandan köyle ilişkilerini özellikle çiftçilik üzerinden yoğun olarak devam ettirmektedirler. Fatih, Işıklar, Özalkent, Mehmet Akif ve Kılıçarslan mahallerinin Kürtler tarafından ikametgâh olarak seçiminin cazip bulunmasında hemşericilik ve akraba ilişkilerinin oynadığı rolün büyük etkisi vardır. Buralardaki evlerin satın alma ve kiralama bedelleri diğer semtlere oranla daha uygun olmasına rağmen Kürtlerin bu mahallelere yerleşim isteği parasal kaygılardan değil, manevi tercihlerden kaynaklanır. Köydeki gelenek ve göreneklerini, yaşam tarzlarını söz konusu mahallelerde daha rahat devam ettirirler. Örneğin, ev ziyaretleri,

taziyeler, kız alıp vermeler, çay ocağı sohbetleri gibi alışageldikleri sosyal ilişkilerini kurarlar.

Genel olarak maddi durumları iyi olan bu insanların oturdukları ev çoğunlukla kendilerindir. Şehre gelir gelmez kiralık ev bakmayı hiç düşünmeden ev satın alırlar. Hatta birçoğu yıllar içerisinde satın aldığı ev sayısını çoğaltır. Kiracı olan Kürtler büyük oranda 'Doğu ve Güneydoğu' illerinden göç etmiş olanlardır. Konya Kürtleri kendi aralarında 'Doğu ve Güneydoğu'dan göç yoluyla gelmiş bulunan Kürtler için 'muhacir' kelimesini kullanırlar. 'Muhacir' tanımı yalnızca Konya Kürtlerine ait olmayıp genel olarak Orta Anadolu Kürtlerinin 'Doğu ve Güneydoğu'dan gelmiş Kürtler için kullandıkları bir tanımdır. Alakom (2007: 44), bu konuyla ilgili olarak 500 yıl boyunca Kürtlerin Orta Anadolu'ya iyiden iyiye alıştığını ve en sonunda da topraklarına yeni gelen bazı diğer Kürtlere 'muhacir' demeye başladığını ifade eder. Muhacir tanımı sınıfsal bir içeriğe sahiptir. Özellikle köy içinde daha görünür olan 'muhacirlerin' genel olarak maddi durumları iyi değildir. 'Muhacirler' köylerde yaygın bir biçimde işçi olarak çalışırlar. Konya merkezde Kürtlerle 'muhacirler' arasındaki işçi-işveren ilişkisine çok fazla rastlanmamakla birlikte yaşam şartları arasındaki fark belirgindir. Bu ikili arasındaki ilişki köyde muazzam sıklıkta iken merkezde Kürtlerin 'muhacirlerle' kurduğu ilişki ağı gevşektir. Konya Kürtlerinin işveren konumunda olmasının kaynağı uzun yıllardır Türkiye'nin ekonomik sistemiyle kurdukları güçlü bağdan ileri gelir. Sistemle uyum sürecini başarıyla tamamlamış Konya Kürtleri, sermaye güçlerine ulaşmada ve kendi

sermayelerini oluşturmada zorlanmazlar. Bu durum kendilerini ve yaşadıkları toprakları görece refaha ulaştırmıştır.

Genel olarak bariz ekonomik sorunları olmayan Konya Kürtleri, Kürt sorununun ortaya çıkışının ekonomik nedenlere indirgenemeyeceğine önemli bir örnek teşkil ederler. Kürt sorunu söz konusu olduğunda sınıfsal farklar önemini yitirir. Gelir düzeyi, eğitim ve meslek gibi istatistiksel her grupta sorunla yakından ilgili Konya Kürtleri, Kürt sorununun temelinde Kürt kimliğinin ret ve inkârının yattığı görüşünde hem fikirdirler. Konya Kürtleri her ne kadar başarılı işadamları, ünlü tacirler ya da tıp, hukuk gibi farklı mesleki dallarda şöhret kazanmış olsalar da devletle ve Türklerle girdikleri ticari ve sosyal ilişkiler onların kimliksel aidiyetlerini öne çıkarmalarına mani olmaz. Bölgenin Kürtleri ekonomik sisteme entegre olmalarına rağmen kimliklerine sık vurgu yaparlar. Ticaret alanında, eğitim hayatında, evlilik gibi özel durumlarda Türklerle incelikli bilgi akışına ve oldukça rasyonel bir biçimde karşılıklı işbirliğine geçmelerine paralel olarak geleneklerini de sürdürmektedirler. İncelikli bilgi akışı ve karşılıklı işbirliği, onları kimliklerinden, dillerinden ve kültürlerinden uzaklaşma yönünde tehdit etmez. Bu durum Barth'ın (2001a) belirttiği etnik gruplar arasındaki sınırların korunması süreciyle bağlantılı olarak düşünülebilir. Konya Kürtleri, Kürt kimliğinin bilincinde ve bu konuda anlatılarıyla bir savunma içindedirler. Devletin Kürt politikasına meydan okuyan anlatılar Kürtlerin insan hakları bağlamındaki temel taleplerine vurgu yapar. Kürt sorununa duyarlı Konya Kürtleri, kimliksel, dilsel, kültürel ve yönetsel haklarının tanınmasını ve yasal güvence altına alınmasını talep ederler. Alanda ulaşılan Kürtler, Kürt

sorununun çözümünün kimlik, dil ve kültür ile özerklik taleplerinin karşılanmasından geçtiğini dile getirdiler. Sorunun ortaya çıkışında ekonomik faktörlerin nedenlerden yalnızca biri olabileceğini belirttiler.

Kimlik, dil ve kültür ile özerklik talepleri gündelik hayat içerisinde hem rutin olanı hem de siyasal olanı barındırır. Siyasetin günlüğünde olan biten her şey gündelik ilişkiler ağında günlük pratiklerin deneyimlenmesine nüfuz eder. Kürt sorunu diye tanımlanan toplumsal durum farklı bölgelerde yerleşik düzenlerini devam ettiren Kürt halkının gün içinde yapıp ettiklerinden ayrılmaz bir parçadır. Örneğin, siyasi partilerin Salı günleri yaptıkları grup toplantılarının yerele yansıması, bir Kürt'ün sermayesini yatıracığı milliyetçi ya da ulusalcı ağırlığı olan bir holdingle yaptığı anlaşmayı feshetmesine neden olabilir. Bu anlamda Kürt sorunu Kürtlerin günlük rutinlerinin dışında kalmadan gündelik ilişkiler ağı içerisinde görünürdür. Gündelik hayatın ritmine işaret eden okul sıralarından devlet dairelerine, minibüslerden restaurantlara, Konya Kürtleri her nerede olursa olsunlar siyasal ve kültürel taleplere duyarlıdırlar. Günlük iletişim ağları kurulurken bir Türk'ün bir pratikten bir sonrakine geçişte farkına varmadan kapıldığı basit rutinler, bir Kürt için ayırt edici rutinler olup farklı algıları beraberinde getirir. Örneğin, çocuğunu okuldan alırken gününün nasıl geçtiğini Kürtçe birkaç kelimeyle soran bir veli güvenlik görevlisinin sözlü saldırısına uğrayabilir. Bu bağlamda Konya Kürtlerinin açısından bakıldığında gündelik hayatın rutin işleri, devletin Kürt politikaları tarafından şekillendirilmekte, devlet söylemi bir şekilde bütün koşullar üzerinde belirleyici ve düzenleyici durumdadır. Bir Kürt, doğumundan ölümüne dek, dilinden eğitimine, kimliğinden güvenliğine kadar devletin Kürt

politikası tarafından belirlenmekte, yönlendirilmekte ve yönetilmektedir. Alanda ulaşılan Kürtlerin yaşamları, insan olmanın getirdiği en temel ve en basit ihtiyaçları, devletin geliştirdiği politikalar ve araçlarının denetimi altındadır. İlkokulda çocukların öğretmen ve dil problemleri, kamuda özellikle Kürtçeden başka hiçbir dil bilmeyen yaşlı kadınların yaşadığı sıkıntılar, çeşitli durumlarda kimliklerini saklamak zorunda kalan kişilerin hayatları boyunca üzerlerinden atamadıkları travmalar gibi pek çok konu devletin Kürt politikalarının yarattığı sonuçlardır.

Kürtlerin yaşam tarzı üzerinde belirleyici olan etkenlerin ancak alanda çalışılan insanların kendi hikâyelerini anlattıkları etnografik anlatılarla izinin sürüleceğini deneyimlemek eşsizdi. Bilindiği gibi, etnograflar alanda temasa geçtikleri kişilerle ilişkilerini geliştirerek onların değişen zaman ve mekânlarda kendilerine biçilen ya da biçtikleri çoklu rolleri inceleme fırsatı bulurlar. Bu anlamda alan çalışması yapan bir araştırmacı olarak ilk izlenimim temas kurmaya çalıştığım kişilerin bana dönük güvensizlik duygularının varlığı oldu. Büyük olasılıkla benim samimiyetimi kendilerince test etmiş olmalı ki ilerleyen günlerde bana evlerinin kapılarını açmaktan geri durmadılar. Alana çıktığım ilk günlerde konuştuğum Kürtlerdeki tedirginliğin günler geçtikçe yerini rahatlamaya bırakması beni oldukça etkiledi. Orta Anadolu Kürtleri, ‘Doğu ve Güneydoğu’da yaşayan Kürtlere kıyasla çabuk “açılmıyor” ve rahat konuşamıyorlardı. Elimde kamera ya da kalem-kâğıt olmasından hoşlanmıyorlar, kuşkulu gözlerle bakıyorlardı. Kamera açık değilse ya da masada kalem-kâğıt yoksa yüzlerine tebessüm konuyor, rahatlıyorlardı. Bunun nedeni anlatılarının “aleyhlerinde” kullanılacağı korkusu olabilirdi.

Adeta kerpetenle ağızlarından laf almaya çalıştığım insanlar zaman ilerledikçe beni şaşırtacak derecede tutum değişikliğine gittiler. İlk günlerde kendini saklayan tutum yerini samimiyete ve güvene bırakarak bana geçmişlerini, şimdilerini, geleceklerini, özlemlerini ve umutlarını anlatmaya koyuldular. Anlattıkları her hikâye, ifade ettikleri her söz beni, Orta Anadolu Kürtlerinin “asimile oldukları”, “sistemle bütünleştikleri”, “düzene dair hiçbir sorun taşımadıkları” yargıları karşısında yeniden düşünmeye sevk etti. Uzun yıllardır bu bölge Kürtlerinin nerdeyse Kürt sayılmadıkları yargılar silsilesinin sebebi muhtemel ki bahsettiğim kendini saklayan ve kolay açılmayan tutumdan kaynaklanıyor. Bu tutumun bir nedeni Kürdistan’daki Kürtlerin “biz bize” oluşuna karşın Orta Anadolu Kürtlerinin Türklerle daha içli dışlı olması, maddi-manevi alışveriş içerisinde bulunması ve dolayısıyla olası bir yanlış anlamamanın yol açacağı keşmekeş olabilir. Bu bağlamda Kürdistan’daki Kürtler, sayıca kalabalık olmaktan kaynaklı olarak kendilerini daha güvende hissetmekte hatta halk deyişiyle “arkalarını sağlam” görmekte olmalı ki Kürt sorunu karşısında düşüncelerini görece özgür ve rahat bir şekilde dile getirmektedirler. Bu minvalde soru yönelttiğim bir görüşmecim şu yorumda bulundu:

H/K: Orta Anadolu Kürtleri kimliklerini kaybetmeden, “asimile olmadan”, sistemle bir şekilde entegre oldular. Bu entegrasyon Kürtlüklerinden bir şey kaybettirmedi. Asimile hiçbir zaman olmadıkları gibi kimliklerinden hep övündüler. Ama şiddet görmedikleri için şiddetle cevap vermediler. Bu bölgenin Kürdü devlet terörüne maruz

kalmadı. Demografik yapıdan ötürü Orta Anadolu Kürdü Türklerle biraz daha uyum içinde oldu. Ama Doğu'da Kürt nüfusu kat kat fazla. Devlet yıllar boyu bilinçli olarak oraya yüklendi. Doğu Anadolu Kürdü beyaz Renault'u da gördü bir sabah köyünün bütün erkeklerinin kurşuna dizilmesini de. Doğal olarak sesi daha sert çıktı.

Bu yorumda görüldüğü üzere Orta Anadolu Kürtleri ekonomik sisteme uyum sağlamalarını sıklıkla "asimilasyona maruz kalmadan" cümlesiyle birlikte açıklarlar. Bölge Kürtlerinin ağzına pelesenk olmuş "asimilasyona maruz kalmamak" cümlesi, "kimliğinden hep övünmek", "dilini unutmamak" ya da "Kürtlüğünü kaybetmemek" şeklindeki ifadelerle kullanılır. Denilebilir ki, hemen her konuda "asimile olmadık" tabirinin kullanılması seslerinin görece sessiz çıkmasının başka bir anlama gelebileceğini düşündükleri için olabilir. Konya Kürtleri devletin ekonomik olanaklarından 'Doğu ve Güneydoğu'da yaşayan Kürtlere göre çok daha ileri düzeyde yararlanmışlardır. Görece şiddete daha az başvurmaları gördükleri şiddetle doğru orantılıdır. Alanda bulunduğum günler boyunca "önce kimlik! Önce kimlik tanınmalı" ve benzeri gibi ifadelere çok sık rastladım. Dolayısıyla seslerinin görece sessiz çıkması kimlik bilinçlerinin ve kimliksel taleplerinin olmadığı anlamına gelmez. Kürt kimliği, dil, kültür ve özerklik gibi temel kavramlar onlara göre, eşit ölçüde Konya Kürtlerinin de öne çıkardığı taleplerdir. Orta Anadolu Kürtlerinin 'Doğu ve Güneydoğu'da yaşayan Kürtlerden en büyük farkları bu talepleri yüksek sesle dile getirmemeleridir. Bu ise, bir tür saklanma haliyle açıklanabilir. Uzun

saatler süren görüşmeler sonrasında dışarıya yansıttıklarıyla içlerinde biriktirdikleri arasındaki açık ara fark hissedilir. Yukarıda alıntıladığım anlatıda görüşmecimin ifade ettiği gibi benim de alanda gördüğüm üzere sistemle bütünleşmelerine karşın kimliklerinden “gurur duyduklarını” belirtirler. Bu övünç durumu kendilerini saklasalar bile kimliklerini saklamama şeklinde görülür. Her biri kendisini ön plana çıkarmasa bile kimliğini hiçbir zaman saklamadığını ifade eder. Anlatılarında kimliklerinden bahsederken “kadim özellikleri” ve “tarihteki konumu” gibi tabirlerin kullanımında söz konusu ‘gururun’ izlerini görmek mümkündür. Buna rağmen yukarıda vurguladığım tedirginlik hali hafife alınamayacak ölçüde görünürdür. Bu bağlamda görüşme yaptığım muhataplarım bu konuyla ilgili olarak şunları söylediler:

A/F: Kürt açılım süreci bizi çok rahatlattı. Eskiden stresteydik. Gelmiş geçmiş hükümetler arasında Kürtlere en çok yakınlık gösteren parti AKP’dir. Biz ne günlerden geçtik. Daha önceki hükümetler hiç değinmedi bu konuya. Umutluyum. Dağ alanları piknik alanları olmuş. Şimdi çok daha rahatız. Dilimizi konuşabiliyoruz. Psikolojik olarak rahatladık.

Bir başka görüşmeci:

A/Ö: Misal biz eskiden kendimizi rahat hissedemiyorduk. Kürtçeyi konuşurken dikkatli davranıyorduk. Konuşamıyorduk. Açılım devlet eliyle bir rahatlık getirdi bize. Korkuyla yaşamıyoruz. Kürtlere

psikolojik olarak yarar sağladı. Ben onu hissediyorum. Parkta konuşuyorsun diyelim herkesin yanında Kürtçe konuşulmazdı. Biz kendimizi moral açısından daha rahat hissetmeye başladık. Yani bize sıkıntı yaratıyordu. Kendi aramızda Kürtçe konuşurken çekinirdik. Artık o korkuyu hissetmiyoruz. İki üç senedir hele öyle.

Yukarıdaki anlatıların ortak yanı 2009 yılında resmi ağızlardan başlatılan Kürt açılım sürecinin Kürtleri “psikolojik olarak rahatlattığı” yönündedir. Genel olarak AKP hükümetinin Kürt politikası Kürtleri eskiye oranla rahatlatmış görünmektedir. Birinci görüşmecimin “dağ alanları piknik alanları olmuş” ifadesi 2013 yılının Ocak ayında “barış görüşmeleri” adıyla başlatılan yeni süreç sonrasında çatışma alanlarının piknik yapmak gibi gündelik hayatın çeşitli evrelerinin gerektirdiği dinlenme ve rahatlama amaçlı alanlar olarak kullanılmasına gönderme yapıyor.

7.1. Kimlik: Dil, Kişilik, Aidiyet

Konya Kürtleri kimliklerini öne sürerek Konya’da yaşayan farklı topluluklardan olduğu kadar Türkiye genelinden de ayrı bir halk olduklarının bilincindedirler. Kürtçe konuşmaları ve kültürel farkları onları diğerlerinden ayrı kılan özellikler olarak kabul edilip kendilerini Kürt olarak tanımlarlar. Günlük hayatta bir toplantıdan bir düğüne kadar kimliklerinin süreklilik arz etmesi, hem Kürtlerle hem de Türklerle kurulan ilişkilerde Kürt kimliğinin önemli olduğu anlamına gelir. Konya Kürtleri ait oldukları kimlik konusuyla çok yakından ilgilidirler. Kürtlerin kim olduğu ve nerede yaşadıkları konusunda somut fikirleri vardır. Bu kimlik bilinci ve birlik duygusu Kürtleri

birbirleriyle birleştiren bir unsur olarak düşünülebilir. Bu unsurun Konya Kürtlerinin asimilasyona karşı şaşkırtıcı bir biçimde dirençli kalmalarını sağladığı söylenebilir. Alanda ulaşılan Kürtler için kimlikleri kişiliklerinin asli unsurlarıdır. Kimliklerini hiçbir zaman gizlemediklerinin altını defalarca çizerler:

K/M: Kürdüm diyorum. Niye gizleyeceğim! Her zaman Kürt'üm. Gizlemedik, ben şahsen gizlemedim.

Bir diğer görüşmeci:

İ/K: Kimliğimizi gizlemiyoruz. Hiç gizlemedik. Konya ilinde yaşadığım sürece hiçbir yerde dilimi saklamadım.

Yukarıda ikinci görüşmecimin kimliğini gizlemediğini anlatırken “hiçbir yerde dilimi saklamadım” ifadesi etnik kimliğin sembollerinden en belirgin olanının anadil olduğunun göstergesidir. Kürt kimliğine ilişkin olarak ayırt edici özelliğin Kürtçe olduğunu anlayabiliriz. Bölgede baskı ve korku yoluyla veya gönüllü asimilasyonun bir sonucu olarak Kürt kimliğini öne çıkarmayan ya da çok az çıkaran Kürtler de bulunmaktadır. Uzun görüşmeler ve saatler sonrasında kişisel deneyimlerin kimlik oluşumundaki sürece yön verdiğine şahit olunur. Bu gibi durumlarda kimlik meseleleri “insan olmakla” açıklanmaya çalışılır. Tıpkı sekiz dokuz yıldır emlak sektöründe iş yaptığını söyleyen öncesinde kamyon şoförü olan altmış yaşlarındaki görüşmecimin ifadelerinde olduğu gibi:

Ş/Ö: İnsan bu dünyaya gelmiştir, yaşayacak, bir müddet sonra gidecektir. Türk Kürt ne fark eder. Benim için

insan olmak her şeyin üstünde. Ama bazısı için öyle değil. Dayatma var. Adam diyor, Kürt bu alışveriş yapma. Ben esnafım kimlikler ön planda olursa olmaz. 80’de çok baskı yaptılar. Çarşıda saklıyorduk kendimizi. Zafer’e (İstanbul- Taksim gibi Konya’nın meydanı) Kürtler çıkamazdı. 30’larda daha da kötüymüş. Babam anlatırdı, onun babası öteberi için köyden Konya’ya geldiklerinde karanlık olmadan dönmeye çalıştıklarını anlatırmış. İnönü zamanları tabi... İstanbul Caddesi’nde (esnafların ağırlıklı olarak bulunduğu bir cadde) karanlığa kalırsan adamı döverlermiş.

Türkiye gibi “milli kültür” ile homojen bir ulus yaratmaya çalışan ve tek bir kültürde tüm kimlikleri birleştiren ülkelerde etnik gruplara varlıklarını sürdürebilmeleri için pek fazla seçenek sunulmaz. Dışlanmak, cezai yaptırımlara uğramak ya da asimile olmaktan başka tercihleri olmayan etnik kimlikler genellikle egemen kültürü benimsemek zorunda kalırlar. Bu noktada korku unsuru kimliliğin oluşumunda ve sürdürülmesinde belirleyici nitelikte önemli bir yere sahiptir. Örneğin, maddi kayıp gibi ya da farklı nedenlere dayalı olarak ‘korkmak’ kimliğin saklanması ya da öne çıkarılmamasına neden olabilir. Korku çeşitli nedenlerden kaynaklanarak bir tür saklanma halini besler. Bu gibi durumlarda farklı etnik kimlikten olan bireyler için kültürel vatandaş deyimi kullanılır. Toplumunu oluşturan farklı etnik grupların yok sayılarak her bireyin egemen kültürü benimsemesini vatandaş olmanın

zorunlu şartı sayan ülkelerde geçerli olan “milli kültüre” atıfta bulunmak için kullanılan kavram kültürel vatandaşlıktır (Ekinci, 1997: 32).

Kürtlerde diğer etnik gruplardan farklı olarak kendi kimliklerini yaratma ve toplumsal alana katılma sürecinin beraberinde getirdiği dil bilme ve etnik kültür içinde yaşama koşulu kimlik oluşumunda belirleyici değildir. Nitekim Kürt kültür ve geleneğinde yetişmeyen, Kürtçe bilmeyen Kürt gençleri Kürt kimliği konusunda oldukça bilinçlidirler. Öyle ki Kürtçe bilen ve Kürt kültürü içinde doğup büyüyen Kürt gençlerine kıyasla kimi durumlarda çok daha fazla milliyetçi reflexler verebilirler. Bu durum kimlik oluşumunda belirleyici unsurların neler olduğunu bir kez daha düşünmemizi sağlar. Anlatıların işaret ettiği gibi, Amerikan televizyon kültürüyle büyüyen 80 sonrası Kürt gençliği, Kürt kimliğine sahip çıkmada gösterdiği aktif katılımı, ciddi anlamda farklı bir kimlik oluşum sürecini beraberinde getirir. Tecrübe edilen Kürt gerçekliğinden beslenen ve bu gerçekliği Kürt kimliği oluşumuna dönüştüren, kendi kimliğini diğer kimliklerden koruma çabası içine giren Kürt gençleri, gündelik hayatın ve sıradan insanın politikasıyla kendinden olan ve olmayan arasında sınırlar çizer. Bir biçimde gündelik hayat pratikleri kimlik oluşum süreçlerine yön verir. Bir günün basit gerçeklikleri karmaşık bir sosyal süreç yaratarak Kürt gençlerinin kendilerini diğerlerinden farklılaştıran sınırlar çizmesini ve bu yolla etnik kökenini sahiplenmesini besler. Bu sahiplenme farkındalık yaratarak kimlik tasarımında gereken değerlerin bulunması ve yerine koyulmasını gerçekleştirir. Kürtlerin kimlik oluşum süreçlerine bakıldığında kişisel deneyimler çoğu zaman ortak tepkileri doğurur. Dil ve kültür gibi belirleyici unsurlar olmaksızın kimlik sahiplenilmesi literatürde pek fazla

karşılaşamayacağım farklı bir durum olarak ilgimi çekti. Yani, nasıl oluyordu da Kürtçe bilmeden, Kürt gelenek ve görenekleriyle büyümeyen Kürt gençleri Kürt kimliğine sahip çıkıyor, dil ve kültür haklarını talep ediyorlardı? Bu sorunun peşinden gitmenin, kimlik oluşum süreçlerine asıl yön veren unsurların neler olabileceği konusunda bilgilendirici olması bakımından değerli olduğunu düşünüyorum. Alanda, bu konuyla son derece ilgili olarak, birbirlerini çocukluklarından beri tanıyan iki üniversite öğrencisiyle aramızda şöyle bir konuşma geçti:

B/I: Bizim evde Kürtçe hiç konuşulmazdı.

T/I: Bizim evde de öyle biliyorsun.

Etnograf: Öyleyse ikinizdeki Kürtçe öğrenme merakı nasıl doğdu?

T/I: Üniversitede başladı. Aslında çok ilginç ben Kürt sorununu üniversitede öğrendim diyebilirim. Benim ailem asimile olmuştur diyemem ama Kürtçülük de yaptıklarını söyleyemem. Ben lisede ya da ilk ve ortaokulda Kürt olmamdan kaynaklı hiçbir sorun yaşamamıştım. O yüzden de sorunun sıcaklığını hissetmemiştim. Ta ki üniversiteye kadar... Üniversitede bölge Kürtlerinden arkadaşlarım oldu. Onların hikâyeleri, yaşadıkları acılar beni uyandırdı. Ben de bir Kürt'tüm ve Kürtçe öğrenmeliyim diye düşündüm. İlk kursu da onlardan aldım (gülüyor).

B/I: Benim merakım T. Kadar geç başlamadı ama aşağı yukarı aynı. Kürtçe bilmediğimden haliyle okul hayatım boyunca hiçbir sorunla karşılaşmadım. Ama bizim mahallede pazar meydanında Newroz kutlamaları yapılırdı. Hoş ailem katılmazdı ama ben de bir merak uyandırırđı. Benim ailem de T.'ninki gibidir. Bizde galiba kimlik çok da önemli değildi. Maddi durumumuz da iyiydi. Steril bir hayat yaşıyorduk. Ahmet Kaya olayı benim dönüm noktam oldu. Ailem Ahmet Kaya'nın yaşadıkları ve vefatı karşısında çok sarsıldı. Benim de Kürtlüğe dair bilinçlenmem başladı. Kürtçe öğrenmek istedim. İlk olarak çevremde bilenlerden öğrenmeye çalıştım ben de. Sonra Kürt tarihiyle ilgilenmeye başladım, bugünlere geldim. Kürt kimliğime sahip çıkıyorum ve bunun için elimden geleni yapıyorum.

T/I: Biz kimliği unutturulmaya çalışılan, kimliğinden utandırılmaya çalışılan, Amerikan kültürü pompalanan bir çocukluk yaşadık ama kimliğimize sahip çıktık. Üstelik bunu anne babalarımızdan çok daha iyi yaptık. Onlar darbeyi yaşamışlardı, korkuyorlardı. Ama biz Kürt hareketinin güçlendiği döneme denk geldik. Daha bilinçliyiz, haklarımızı biliyoruz.

B/l: Kesinlikle. Büyüklerimiz kol kırılır yen içinde kalır diyorlardı. Biz hayır yen içinde filan kalmaz diyor, dünyaya gösteriyor, mücadele ediyoruz.

Etnograf: Aslında ikiniz de kimliğinizi aile ortamında değil, dışarıda keşfetmişsiniz. Bu durum sizce ikinizi aile ortamında kimliği oluşan Kürt gençlerinden nasıl ayırıyor?

B/l: Bizim gibi gençler galiba biraz daha sertleşiyor.

Etnograf: Ne gibi?

B/l: Örneğin ben bazı konularda daha yöresel ailelerde büyüyen, acılara tanık olmuş, Kürtçe konuştuğu için çok çekmiş gençlerden daha sert olabiliyorum, onların verdiği tavizleri vermiyorum. Devlete karşı “yersen böyle” diyebiliyorum.

Etnograf: Sen ne dersin?

T/l: Bende de durum aynı. Üniversiteden bir Kürt arkadaşımınla yine üniversiteden bir başka arkadaşımın evine gittik. Arkadaşımız Türk'tü. Annesi de evdeydi. Gülüyor, eğleniyorduk. Ben Kürtçe öğrenmeye başladığımı anlatıyordum. Öğretmenim de yanımdaki arkadaşımın. Ben çat pat bir şeyler söyledim. Arkadaşım da birkaç kelime daha öğretiyordu bana.

Kürtçe konuşmaya başladı. Derken ev sahibi arkadaşımın odaya pasta getiren annesi bize “burada Kürtçe konuşamazsınız” dedi sinirli bir şekilde. Ben hemen atladım “teyze ne oluyor” falan diye. Arkadaşım daha sakindi, “tamam teyze” diyebiliyordu. Ama ben kabullenemiyordum bu hareketi. O böyle konularda benden daha sakin olabiliyor. Ben sinirleniyorum O’nun sakinliği karşısında. Sanırım böyle durumları kanıksamış.

Bu anlatı kimlik oluşum süreçlerinin bireyin hem kendi kişisel deneyimlerinden hem de başkasının özgül deneyimlerinden beslendiğini gösterirken kimlik süreçlerinde belirleyici kabul edilen dil ve benzeri öğelerin konumlarını tartışmaya açar. Kimlik oluşum süreçlerinin önüne geçmede esaslı bir eleman olarak görülen asimilasyon uygulamaları, yukarıdaki iki görüşmecimin ortaya koyduğu şekliyle bireylerin tamamını içine almazken farklı etkilerin ortaya çıkışını sağlamlaştırır. Özellikle üniversite eğitimi ‘dışarının’ kimlik oluşumuna yön veren önemli unsurlardan biri olabileceğini gösterir. Kimlik, ‘dışarıda’ tecrübe edilen bir dizi deneyimle bağlantılı olarak başkalarının bellek süreçlerine dâhil olur. Bu noktada üniversiteler ‘dışarı’ mekânlarının başında gelir. Örneğin, Kürtçe’nin yasaklanması gibi bir uygulama kişinin üniversite öncesi ve sonrası, yani, ‘içeride’ ve ‘dışarıda’ farklı yorumlanabilir. Ya da Kürt olmanın başka insanların deneyimlediği şekliyle farklılaşacağı yine ‘dışarıda’ görülebilir. Örneğin, kişinin kendisinin hiç karşılaşmadığı bir tepkiyle bir başkasının karşılaştığını görmesi kimliği

yeniden anlamlandırmasına neden olabilir. Kimlik oluşumunun başka bir boyutu ise, günümüzde giderek daha etkili hale gelen televizyon ve internet üzerinden okunabilir. Yirmi birinci yüzyılın Kürt gençleri, milliyetçilik duygusu oluşturma ve sürdürmede uydu üzerinden yayınlar yapan televizyon kanallarından veya internetin sosyal paylaşım sitelerinden faydalanmaktadırlar. Anderson'un (1995) *hayali cemaatleri*, yazılı ve görsel medya araçları sayesinde birbirlerini hiç görmeyen insanların kendileri gibi diğerlerinin varlığını hayal edebilmelerini ve bu hayalle birbirlerine temas edebilmelerini sağlar.

Devletin Türk olmayanları açıkça aşağı bir yere koyması, yoğun bir propagandayla hayli arınmış bir milli kimlik yaratması ve bunun üzerinden bir yaşam pratiği geliştirmesi Kürtler tarafından ötekileştirmenin ve dışlamanın mobilizasyonu olarak algılanır. Bir tehdit olarak görülen Kürt kimliği bağlantılı olarak Kürtlerin genelinde devlete dönük olumsuz algıları çoğaltır. Alanda yaptığım uzun sohbetlerde satır aralarından geçen cümleler ciddi anlamda Kürtlerin düşünsel bakımdan Türkiye'den koptuğunu sezdirir. Bu duygusal anlamda bölünme geleceğe dair umutsuzluğu besler. Bu durum, bir kimliği sindirme ve bastırmanın bazen grubun üyeleri açısından o ülkeye yönelik bir tür duygusal kopuşla sonuçlanacağını gösterir. Gönül kopuşunun devletten hala isteyebilme halini değiştirmemesi bir tür "gözdağı vermek" olarak da düşünülebilir. Toplumun kutuplaşması Kürtlerin farklılaşmasını takip eder ve Kürtlerin kendinden olmayana kuşkuyla bakması göze çarpar. Bu bana kimlik sorununun toplumun tamamına dönük olduğunu düşündürüyor. Ardı ardına vereceğim aşağıdaki iki anlatı bu noktalara temas ediyor:

E/M: Onu bunu bilmiyorum da Şu vakitten sonra Kürt sorununun çözülmesi bizim değil, devletin yararınadır. Ben gelmiŐim bu yaŐıma ama yeni nesil öyle mi? Benim ocuklarım Őimdiden kendilerini bu ülkeye ait hissetmiyorlar. Bu lke hakkında güzel Şeyler düŐünmüyorlar. Onlar da haklı. Kürt kimliğine yer verilmemesini boş ver aşağı bir yere konula gelmiş bu güne kadar. Eze eze ne olacak sanıyorlardı? Sonunda bu ülkenin akıllı, parlak Kürt gençlerini kaybedersin olacağı buydu.

Bir başka görüşmeci:

F/I: Allah beni Kürt yaratmış. KarŐıma geçip de sen Trksn diyemezler bana. Kimlik hakkımızı talep edince bölücü diyorlar ya ne mantalite ama! Bölünmek sadece Misak-ı Milli sınırlarından mı ibarettir? Benim zihnim, ruhum, bedenim çoktandır bölünmüŐ zaten...

Etnisite ile ilgili söylemin her ne kadar ulus-altı birimler ya da bir tür azınlık veyahut bir diğeri ile ilgili olduğu doğru olsa da çoğunluklar ve baskın kişiler de azınlıklardan daha az etnik değildirler (Eriksen, 2004: 16). Görüşülen kişilerin ortak kanaati üst kimliğin bir etnik grubun ismiyle tanımlanmamasının gerekliliğidir. Türk etnik kimliğinin adı başa konularak yapılan üst kimlik tanımıyla devletin diğer etnik kimlikleri kapsayıcı olamayacağı ve siyasi ve toplumsal olana entegrasyonunu sağlayamayacağı

düşünüyor. Ellili yaşlardaki emekli devlet memuru görüşmecim C/M bu konuda şunları söyledi:

C/M: Canım neden üst kimliğimiz Türklük olacakmış?
Ben Türk değilim. Bir de bazısı çıkıyor diyor ki, Türk demek etnik bir kökene vurgu yapmıyormuş, vatandaşlık tanımıymış. E o zaman ben diyeyim ki burada yaşayan herkes Kürt'tür. Kürt milleti ortak tanımdır etnik kimliğe vurgu yapmıyordur. Bunu kabul etmiyorsun. Çünkü biliyorsun etnik bir kimliğe vurgu yapıldığını. Sen kalkar Türk Hava Yolları, Türk Kızılayı dersin ben bu ülkede kendimi yabancı hissedirim. Yani bu kurumlar Kürtlerin değil mi? Türklerin mi? Bir kere en başta devletin ismi sorunludur. Niçin Türkiye diyerek bir etnik kimliğin adı bu devlete verilsin? Ben Türkiye denmesinden rahatsızım, bu ülkede yalnızca Türkler yaşamıyor ki? Sen Türkiye Cumhuriyeti burası deyince beni yok sayıyorsun. Yalnızca Kürtleri değil diğer etnik kimlikleri de yok saymış oluyorsun. Öncelikle en başa gidelim. İlk günah orda işlendi. Devletin adı Türkiye konularak bu ülkenin Kürt sorununun fitili ateşlendi. Bana göre çözüm ilk olarak bu düğümü çözmeden geçiyor. Niçin devletin ismi Anadolu Cumhuriyeti olarak değiştirilmesin? Eğer Rumeli'den gelenler buna itiraz ediyorsa, alınıyorsa, şöyle yapılabilir Anadolu ve Rumeli

Birleşik Cumhuriyeti neden olmasın? Kamuoyu tartışsın.

Elli yaşındaki pratisyen hekim olan görüşmecim E/F üst kimlik konusunda şu öneride bulundu:

E/F: Üst kimlikler etnik kimliklerin adıyla tanımlanamaz. Genellikle yaşanan bölgenin adıyla tanımlanır ki bizimki gibi çok etnikli toplumlarda bir karşılığı olsun. Örneğin üst kimlik Anadolu luk olur. Üst kimlik Türklük olamaz. Olursa da haksızlık duygusu yaratır.

Yukarıda ilk görüşmecim C/M'nin devletin isminin Anadolu Cumhuriyeti olarak değiştirilme önerisi Mehrdad R. Izady'yi hatırlatır. Izady (1992), Mustafa Kemal ve arkadaşlarının Osmanlı İmparatorluğu ardılı devlete "Türkiye" yerine "Anadolu" ismini vermeyi tercih etmiş olmaları gerektiğini savunur.

7.2. Anadilde Eğitim: Özgürlük, Öz, Kimlik

Konya Kürtleri günlük iletişim ağları kurulurken Kürtçe ve Türkçe'yi eşzamanlı olarak konuşurlar. Konya merkezde doğup büyümüş olanlar Kürtçeye oranla Türkçe'ye daha hâkim iken köyden merkeze belli bir yaştan sonra gelenler için durum tam tersidir. Korku yoluyla veya gönüllü asimilasyonun bir sonucu olarak Kürtçe bilmeyen ya da çok az bilen, bunun yerine Türkçe konuşan az sayıda Kürt de bulunmaktadır. Merkezde ya da köylerde fark etmeksizin bölgenin Kürtleri doğumlarından itibaren Türkçe'ye bir dil olarak aşınadırlar. Konya merkezle kurulan sosyo-ekonomik ilişkiler ve Kulu ve Cihanbeyli'deki Türk nüfusuyla aktif iletişim ağları bölge Kürtlerinin

küçük yaşlardan itibaren Türkçe'yle tanışmasına vesile olur. Genel olarak, bir gün içinde, güneşin doğuşundan batışına dek, gerçekleştirilmesi insan olmanın getirdiği zorunluluklardan kaynaklanan birçok iş, işlem ve faaliyette Konya Kürtleri, Kürtçe'yi ve Türkçe'yi bir arada hatta çoğu zaman iki dilin kelimelerini iç içe geçirerek konuşurlar. Örneğin, derslerde zorunlu olarak Türkçe konuşan iki Kürt öğrenci ders aralarında birbirleriyle Kürtçe konuşmaya başlar. Teneffüs sonrası derse döndüğünde Türkçe ve Kürtçe kelimelerin birbiriyle karıştığı veya konuşurken öğrencide tutukluluk yaptığı gözlemlenebilir. Ya da bir kamu kurumunda çalışan Kürtler daireler arasında buldukları her fırsatta kendilerini Kürtçe ifade etmekten sakınmazlar. Çalıştıkları daireye döndüklerinde kurdukları ilk cümlede iki dilin iç içe geçişine şahit olunabilir. Bu konuda çoğaltılabilecek örneklerin işaret ettiği üzere sayıca yüksek oranda Kürtçeyi aktif olarak konuşan Konya Kürtleri zorunlu olmadıkça Türkçe konuşmayı tercih etmezler. Her fırsatta Kürtçe konuşmayı tercih ediş, görüşülen kişilerin kendi dillerini benimsediğini göstermekle birlikte kimlik bilinciyle eklemenebilecek bir duruma da işaret ediyor. Özellikle evlerde ağırlıklı olarak Kürtçe konuşulması sokakta karşılaşılan sorunları meydana getirir. Burada kullandığım sokak ifadesi, mahalle marketlerinden ilkokullara, belediyelerden özel kuruluşlara kadar çok geniş bir alanı kapsamaktadır. Kürtlerin iki farklı gündelik hayat dillerinin oluşu karmaşık bir sosyal süreci beraberinde getirir. Bir pratikten diğerine geçişte, lokanta tabelalarından sanal âleme, Kürtçenin aktif olmayışı özellikle Türkçe bilmeyen yaşlı kadınları zor durumda bırakır. Alanda yaptığım görüşmeler sırasında benim araştırmama kulak misafiri olan yaşlıca bir kadın

yanıma yaklaşarak biraz Kürtçe biraz Türkçe bir şeyler söylemeye çalıştı. İyi düzeyde Türkçe bilmediği için bir yerden bir yere tek başına gitmekte zorlandığını söyledi. Genellikle çocuklarından birinin yanında ona eşlik ettiğini ifade etti. Eğer yalnızsa ve bir yere gitmesi ya da alışveriş yapması gibi sıradan bir rutini gerçekleştirmesi gerekiyorsa “yol boyunca sırtından ter aktığını” dile getirerek yaşadığı zorluğu belirtti. “Bir turist gibi insanları durdurarak” meramını anlatmaya çalıştığını kafasını sallayarak anlattı. Gözlerimin içine bakarak anlattıklarını yazmamı ve devletin bu konuya el atmasını istedi. Yaşlı kadının devletten istediği şey basit olarak dolmuş duraklarına, sokak tabelalarına, kısacası gündelik hayatın dokunduğu her alana Kürtçenin sirayet etmesiydi. Türkiye’nin dil gerçekliği Türkçenin lehine dönüşen bir takım çabaları besler ve kendi konumunu Kürtçenin üstüne koyarken Kürtler için bir yığın gündelik kaybediş yaşanır. Zihinsel üretim süreçlerinin Türkçeyle gerçekleştirilmesi Kürtlerin emek gücünü iki katına çıkarmaya zorlayarak zaman kaybına yol açar. Alanda görüştüğüm kişilerin ortak olarak ifade ettikleri gibi, “Türk çocuklar bir konuyu bir haftada kavriyorsa, Kürt çocuklar bir ayda kavrar”. Görüştüğüm Kürtlerin büyük bir kısmı Türkçeyi yaklaşık iki senede öğrendiğini söyleyip, bu gerçeklik için fırsat eşitsizliği tanımını yaptı. Kürtçenin özel hayat alanlarındaki aktif kullanımına karşın kamusal alanın hiçbir yerinde karşılığının olmayışı Kürtleri duygusal anlamda ikiye böler. Bu ikiye bölünmüşlük halinden en çok etkilenen grup çocuklardır. Muhakeme yetenekleri belirli bir yaşa kadar yeterince olgunlaşmayan çocukların farklı mekânlarda birbirine hiç benzemeyen iki farklı dili konuşmaları bazı sorunlara neden olur. Genellikle

içe kapanıklık, asosyallik, yabancılarla iletişim kuramama gibi sorunlar gözlenir. Çocuğun dilinin evde kalması ve bu dilin hayatın içinde kullanılmaması ve bir karşılığının olmaması, hatta kriminal kapsamına girmesi dil probleminin ilk ayağıdır. Kürtçe ile Türkçenin özel hayat-kamusal hayat çekişmesi çocuğun okul, öğretmen ve sınıf arkadaşları arasında bocalamasına ve dolayısıyla eğitim hayatına birkaç adım geride başlamasına neden olur. Alanda ulaştığım Kürtler anadilde eğitimin “ana sütü kadar hak” olduğunu ve uygulanabilmesi için de devlet eliyle Kürtçe eğitim veren okulların olması gereğini kendi hikâyelerinden örneklerle izah ettiler. Aşağıda ayrıntılarıyla yer vereceğim iki ayrı görüşmecimle gerçekleştirdiğimiz konuşmalarda görüşülen kişiler kendi hatıralarından örnekler göstererek anadilde eğitim sorununun hem neden hem de nasıl çözülmesi gerektiğine değindiler. Farklı iki mekânda biri erkek biri kadın iki görüşmecimle aramızda geçen konuşmalar şöyleydi:

Etnograf: Anadilde eğitimle ilgili ne düşünüyorsun?

Ş/F: Ben ilkokuldayken evde Kürtçe konuşuyordum, okulda Türkçe. Türkçe bana yabancı bir dil. Ben düşünüyordum Türkçe benim yabancı dilimdir. Hala da öyle derim (gülüyor), benim 3 lisanım var. İlki anadilim olan Kürtçe, diğer ikisi de yabancı dillerim: Türkçe ve İngilizce. Okulda dersler olsun ne bileyim işte roman kitap filan okumalar olsun, benim bilmediğim bir dilde anlamamı istiyorlardı. Benim çocuk dünyam Kürtçeydi. Anlayacağım dünya Kürtçeydi. Hani diyorlar ya Kürtçe

mi rüya görürsün. Evet. Rüyalarım Kürtçedir. Hayallerim Kürtçedir. Tabi ben o zaman köydeydim. Cihanbeyli'de okula gidiyorum. Köyde tamamen Kürtçe konuşuyoruz. Okulda da Türkçe konuşmamı istiyorlar. Türkçe bilmediğim için öğretmen beni azarlıyor filan. Hatta Kürtçe konuştuğum için gözlerinden beni küçük gördüğünü anlardım. Öğretmenlerin hepsi değil ama bazısı böyleydi. Ondan sonra sabahları andımız okutuyorlar falan işte istiklal marşı okutuyorlar. Gene ondan sonra bir gün öğretmen bana Türkçeyi güzel konuşamıyorum diye nutuk attı. Çok ağladım. Eve gidene dek ağladım. Unutmam o günü. Öğretmenler böyle olmamalı. Sevecen olmalı sevdirmeli. Çünkü o zaman içinde kin doğuyor, büyütüyorsun kini. O yüzden anadilde eğitim şarttır. Benim bu yaşadıklarım utançtır. Bunlar yaşanmamalı. Öğretmenler eğitilmelidir. Çocuk devletten korkmamalı, öğretmenden korkmamalı. Sadece bana değil benim sınıfımda Kürt çocuklar benzerlerini yaşadılar. Sınıfımızda Türkler de vardı. Cihanbeyli de Türk de vardır biliyorsun. Biz kelimeleri doğru telaffuz edemeyince onlar da bize gülerdi. Bu sefer onlara da öfke duyuyorsun. Oysa anadilde okusan karşılıklı anlayış sahibi olursun. Öfkeler kinler birikmez. Ben diyorum ki Kürt Okulu da olsun Türk Okulu da.

Kürtçe eski bir dildir. Hem kadim bir dildir hem çok özel güzel bir dildir. Türkler çok şey kaçırıyorlar. Nasıl biz Türkçe öğrendik, Türkler Kürtçe öğrenmelidir.

Etnograf: Şu soruluyor sen ne dersin, Kürtçe anadilde eğitim alınırsa üniversiteye nasıl girilecek? Sonra, Kürtlerle Türkler birbirinden uzaklaşacak diyorlar sence öyle olur mu?

Ş/F: İkisi de, hem Kürtçe hem Türkçe öğrenilebilir. Ben hatırlıyorum, hala da öyledir galiba, hatta çoğalmıştır belki de daha küçük yaşta inmiştir, ben ilkokuldayken merkez okullarda İngilizce dersi vardı. 10-11 yaşında İngilizce öğrenmeye başlanıyordu. İngilizce öğrenince sorun olmuyor Türkler için de Kürtçe öğrenince mi sorun oluyor? Hem deniyor ki “kardeşiz” hem de “kardeşin” dili yasak oluyor. Türkler Kürtçe öğrensin görelim o zaman uzaklaşma olur mu? Bence olmaz. Hani seçmeli ders falan mevzusu var ya o dersi Türklere okutsunlar, Kürtlere de Türkçe seçmeli ders olsun. O zaman birbirimize uzaklaşma değil yakınlaşma yaşarız. İnsanlar birbirinin dilini öğrensin. Türkler Kürtçeyi öğrensin. Benim Türk arkadaşlarım var. Türk öğretmenler Kürtçe öğrensin. Sadece ilkokul değil ki, anadilde eğitimin bütün eğitim hayatı boyunca olması gerekir. Üniversitede de Kürtçe eğitim olacağından bal

gibi de gidilir. Ha ama Türkçe de öğrenilebilir. Kendi dilinle eğitim görmelisin. Ama bir Kürt, tabii isterse, hiçbir zorlama olmadan Türkçe öğrenebilir. Ama kesinlikle zorunluluk olmamalı. Türk de Kürt de birbirinin dilini öğrenirse onun yararına olur. Sonuçta bir dil öğreniyorsun. Diyorum ya bir yabancı dil daha ekliyorsun CV'ne (gülüyor).

Etnograf: Anadilinde eğitim almış olsaydın senin hayatında neler farklı olurdu? Kürtçe anadilde eğitimin önü açılırsa Kürtlerin hayatında nasıl bir değişiklik yapar?

Ş/F: Çok büyük değişiklikler yapar. Anadilde yaşanırsa insanlar rahat eder. Benim içinse eğer ben Kürtçe okusaydım okulu daha çok severdim. Kesinlikle daha çok severdim. Okula istemeye istemeye gidiyordum. Çünkü derslerde geriliyordum. Öğretmen beni tahtaya kaldırmamasın istiyordum. Ama Kürtçe eğitim alsaydım daha relaks olurdu. Dersleri her şeyi daha iyi anlardım. Arkadaşlarımı severdim. Yani biz çok memnun oluruz anadilde eğitim hakkı olursa. Herkes eşit olmalı. Kürt okulları da olmalı, Türk okulları da olmalı, Arap okulları da hepsi olmalı. Irkçı düşünmemek gerekir. Bir de şu gerçek var, siz bu halka ne yaparsanız yapın, hangi baskıları uygularsanız

uygulayın, asimile olmuyorlar. Bunu görmek lazım. Kürtler tüm baskılara, işkencelere rağmen hiçbir zaman dilinden, kültüründen, kimliğinden vazgeçmemiştir. Yani kendi özünden kopmamıştır. Kürtler dilinden vazgeçmez bunu görmek lazımdır. Bu sorun çözülmek isteniyorsa şimdilerde barış görüşmeleri yapılıyor ya başta anadilinde yaşama hakkının artık kesin olarak tanınması lazım.

İkinci görüşmecimle yaptığımız konuşma da şöyleydi:

Etnograf: Anadilde eğitimle ilgili ne düşünüyorsun?

B/M: Biliyorsun seçmeli ders meselesi var. Kürt çocukları için Kürtçe nasıl seçmeli ders olsun? Anadilde eğitimin olmayışı psikolojik travma yaratıyor. Bu düpedüz faşizm adını koymak gerekir. Sorman bile zül elbette Kürtçe anadilimde eğitim istiyorum. Kürtçe'nin herkesin konuştuğu bir dil olmadığını okula başlayınca anladım. Oysa Kürtçe okul öncesinde benim için en doğal dildi. Okula başlayınca diyorlar ki konuştuğun dil yasak, konuşamazsın. Ne hakkınız var? Kimsenin bu dili yasaklamaya hakkı yok. Bende travma yarattı. Öğretmenin beni sevmediğini hissediyordum. İlkokulda öğretmenlerin gözde öğrencileri olur. Benim gibi Kürt bir aileden gelen şivesi olan öğrenciler gözdelik statüsüne

sahip olamazlar. Sınıfta kendime güvensiz olurdum. Hatırlıyorum teneffüslerde sınıftan çıkmazdım. Diğer öğrencilerle kaynaşamazdık. Kaynaşamazdık diyorum çünkü benim gibi olan diğer Kürt çocuklar da vardı. Belki ben biraz daha şanslıydım. Benim okulumda çok Kürt çocuk vardı. Ama bir de olmayanları düşün. Onlar daha çok travma yaşıyorlar, kendilerini tırnak içinde öteki hissediyorlar. Bizim Türklerle aramızdaki mesafeyi kapatmak için daha çok çalışmamız gerekiyor. Bu fırsat eşitsizliğidir. Sosyal devlet anlayışının tersidir.

Etnograf: Ne yapılmalı sence?

B/M: Önce anadilde eğitim için yasal zemin sağlanmalı, güvence altına alınmalı. İzledin mi iki dil bir bavulu? Öğretmenler özellikle Kürdistan'a gönderilirken Kürtçe öğrenmeliler. Öğretmenler öğretemiyorlar bunun suçunu çocuklar ödüyor. Türk öğretmenler anadilde eğitime destek versinler. Onların da yararına olacaktır. Kürtçe bilmeyen öğretmenleri Kürt köylerine yolluyorlar. Hem öğretmene hem çocuklara yazık. Kürt köylerine Kürt öğretmenler yollanmalı.

Etnograf: Psikolojik travma yaşadım diyorsun, açar mısın bunu biraz?

B/M: Evet. Ben Kürtçe biliyordum. Türkçeyi okulda geliştirdim. Ama bizim evde hem Kürtçe hem Türkçe konuşulurdu. Abim vardı benden büyük. O Türkçe biliyordu. Annemle babam da Türkçe konuşurlar. Yani bizim evde karışiktır. Annem ev hanımı olduğundan onun Türkçesi yarım yamalıdır. Bir cümle düşün beş kelimenin üçü Kürtçe ikisi Türkçe filandır (gülüyor). Ben kulak aşinalığından herhalde Türkçeyi diğerlerine oranla çabuk öğrendim. Ama dediğim gibi öğrenirken psikolojik travma yaşadım. Şöyle anlatayım, düşün ki okulda sen hiç bilmediğin bir kültürle karşılaşıyorsun. Bu kültür bundan sonra senin kültürün olacak diyorlar. Daha kötüsü senin kültüründen kötü bahsediyorlar. Tu kaka ilan ediyorlar. Kültür eşittir dil olunca, bu ilan dilinle başlıyor. Okuldan sonra eve geliyorsun, evimde başka bir kültürle yaşıyorum. Bocalıyorsun ilkin. Büyüyünce anladım ben bazı şeyleri. Çocukken bazen ailene de kızabiliyorsun. Çünkü öğretmen sınıfta sana Türk öğrencilerden farklı bir muamele yapıyor. Türkçe kelimeleri düzgün telaffuz edemeyince önce öğretmen beni azarlardı sonra tüm sınıf bana gülerdi. Suratım kıpkırmızı olurdu. Ama ertesi gün yine aynı sınıfa gidip aynı öğretmeni görmek zorunda olduğumu da biliyordum. Bu şartlarda dersi sevmiyorsun. Öğretmen

soru sorardı, tahtaya kaldırırdı. Herkes parmaklarını kaldırıırken ben saklanırdım. Öğretmen de bilircesine onca parmağı görmez beni tahtaya kaldırırdı. Veli toplantıları da en güzel örnektir. Öğretmenler velilere farklı muamele yaparlar. Kürt annelerini azarlarlar. Annesi bu muameleyi gören çocuğun ne hissedeceğini sen düşün. Öğretmenimi hiç mi hiç sevmiyordum. Oysa özellikle ilkokulda öğretmeni sevmek çok önemlidir. Bütün derslerin temelini ilkokulda atarsın.

Şuanda 60'lı yaşlarını yaşayan bir diğer görüşmecim ise anadil konusunda kendi anısını şöyle aktardı:

H/K: Ben okula ilk başladığım zaman tabi ben Kürtçe konuşuyordum, Türkçeyi bilmiyordum. Tabi köyde bütün çocuklar benim gibiydi. Zaten bir Kürt köyüydü. Başlar başlamaz biz Türkçe öğrenmeye başladık. Türkçe öğrenme süreci iki sene filan sürdü. Ondan sonra normal diğer derslere başladık. Ortaokula geldiğimde tabi daha tam şivem kırılmamıştı. Ders çalışıyordum diğer öğrencilere yetişebilmek için belki onlardan daha fazla da çalışıyordum. Ama şivem tam kırılmamıştı. Şivem tam kırılmadığı için çocuklar ben ders anlatırken bana gülerlerdi. Benim okuduğum okulda Kürtler de vardı benim gibi ama çoğunluk Türk çocuklardı. Ama şu oldu, o beni şey yapardı, yani, keşke onlar kadar

anlayabilseydim diye üzerdi. Ama zamanla kapattım. Daha fazla çalıştım. Hatta orta birdeydim ya da orta ikideydim tam hatırlamıyorum dersin birinde gene böyle arkadaşlar bana güldüğü için ben tam farkında değilim. Dedim oğlum ben dersi ne güzel anlattım siz niye güldünüz dedim sıradaki arkadaşıma. Bana şunu demişti dedi ya arkadaşım sanki sen Kürt şivesiyle anlattın ondan dolayı arkadaşlar güldüler. Bu örnekten de hareketle şunu söyleyebilirim Kürtler için eğitim dili Kürtçe olmalıdır. Ama seçmeli olarak Türkçe ders olarak Türk arkadaşlarıyla iletişim kurabilirler. Yani Türkçe de konuşabilmeli yazabilmeli, onları da yakalayabilmeli, onlarla yarışabilmeli. Türkçeyi çok fevkinde konuşabilmeli. Tabi mecburi olmamak şartıyla.

Kürtçenin kamusal alandaki anlayışa meydan okuyan varlığının bireyler arasında kendine özgü bariyerler oluşturması dil probleminin bir diğer ayağıdır. Gündelik hayatın çeşitli evrelerinde ortaya konulan davranış şekilleri ve bu davranış şekillerinin farklı alanlarda kurulan toplumsal ilişkilerle dışavurumu, etnik kutuplaşmanın başta dil yoluyla yaratıldığını ve korunduğunu gösterir. Olağan bir günün ritminde Kürtçe konuşmak farklılığı görünür kılarak Türk milliyetçiliğini tetiklemede basit bir pratiğin neleri beslediği bağlamında nasıl bir işleyişi olduğunu gözler önüne serer. Örneğin, bir arkadaşına Kürtçe selam veren bir Kürt o sırada orada olan bir polis tarafından karakola götürülerek tüm gece sorguya çekilebilir. Sabahın ilk

ışıklarıyla hayatın ritmine kapılırken çok basit bir pratik olan konuşma eylemi gündelik rutinin iletişim ağında Kürtler için basitlikten çıkar. Siyaset gündelik hayata nüfuz ederek siyasi partilerin temsil ettiği ana akımlar sıradan bireyler üzerinde somutlaşır. Gündelik çabalara ilişkin olarak bir yerden bir yere koşturan bir Kürt, gündeliğin hay huyu içinde, Türkçe bilmediği için ya da bilmesine rağmen kendisini Kürtçede rahat hissettiği için sarf ettiği birkaç Kürtçe kelime onu günlük işlerinden alıkoyabilir. Objektif yaşam koşulları kriterlerine ters düşerek bir Türk'ün yaşamadığı zorlukları bir Kürt olağanüstü şekilde yaşayabilir. Örneğin, annesiyle yaptığı bir telefon konuşması, çocuğuna söylediği birkaç Kürtçe kelime bir Kürt'ün bir gününü alt üst edebilir:

A/K: Bir gün oğlumla arabada gidiyorduk. Oğlum o zamanlar çok küçüktü. Bu dediğim zamanlar 80'lerin sonu. Polis yolda bizi durdurdu. Kimlik kontrolü yapıyordu. Çıkardım verdim. O sırada oğlum kapıyı açacak oldu. Kürtçe “kapıyı açma” dedim. Polis, “Kürtçe ne dedin? Küfür mü ettin bana?” diye sordu. Çocuğa kapıyı açmamasını, dışarıya fırlamamasını söylediğimi anlatamadım. “Ne hakla!” dedi sen Kürtçe konuştun. Aldılar götürdüler beni karakola. Polis orda da devam etti. Komiser başladı beni sorgulamaya: “Yasaklı bir dil konuşuyorsunuz, nerden bilelim bize küfür etmediğini?”. 80'lerde çok baskı yaptılar. Şimdi onlar da normal karşılıyor.

Kişinin kimliği toplumun gerçekleriyle örtüşmüyorsa kendine ilişkin bir temsil yaratma ve bu temsili ayrıcalıklı kılma pratiği geliştirir. Şartlara göre

yeni bir tasarı fikri dolaşıma sokulur. Kürtçenin Türkçe karşısında yeterince aktif olamayışı Kürtler tarafından hüznle karşılanır. Kürtçeye yeni bir temsiliyet yaratmanın önceliği Kürtler arasında tartışılan konulardandır. Yaratıcı tasarımla Kürtçenin statü ve prestij dili olmasının önünün açılmasının gerekliliği dile getirilir. Şuan ki haliyle Kürtçe hayatın içinde canlı bir dil olma özelliğinden çok uzaktır. Dilin ev sınırları içinde kalması hayatın ritmini yakalayamamasına neden olur. Okullarda ve sokakta önü açılmayan dilin gelişmesi mümkün gözükmez. Bir dilin korunması ve geliştirilmesi için ilk şart okullarsa da ikinci şart hayatın içinde her alanda kullanılabilir olmasıdır. Dilin okul dışında konuşulmasını sağlayacak koşulların oluşturulması talebi genel olarak görüşülen Kürtlerin ortak talebidir. Kürtçenin geleceği sokağa, tabelalara, internete ve olabilecek her yere taşındığı ölçüde güvence altına alınmış olacaktır. Bir görüşmecimin ifade ettiği gibi, “hayatın her alanında kullanım değeri olmayan bir dil yeni kuşaklara cazip gelmeyecektir”. Sadece evde ya da yakın çevrede konuşulan dil 300-500 kelime arasında gidip gelir. Bir Kürt’ün gün içerisinde konuştuğu Kürtçe kelimeler bu sayı aralığını geçmez. Bu konudan yakın bir görüşmecim şunları dile getirdi:

A/F: İç Anadolu Kürdü 300 kelimeyi geçmiyor. Bir araştırma yapmışlar geçenlerde dinledim, Kürtçede 4500 kelime var. Biz 500’ü geçmiyoruz. Niye bilmeyelim? Unutulmasın. Biz Kürtçe konuştuğumuzu sanıyoruz, konuştuğumuzun %70’i Türkçe. Yarımız asimile olmuş. Ezildik be! Dilimiz yaşasın, kaybolmasın.

Aşağıda yer vereceğim anlatı, Kürtçe konuşmanın Kürtler açısından bir özgürlük metaforu olduğunu gösterir. Denebilir ki tüm şartlara rağmen devletin yasaklarını bir kenara bırakarak Kürtçe konuşmak özgürlüğe giden yolda en önemli araçtır. Herkesin kişisel hayat hikâyesi kendi dil dünyasını inceden inceye örmekte ve dile farklı anlamlar vermektedir. Kürtçeye getirilen yasaklamalar genel olarak “Kürtlerin özgürlüğüne vurulan büyük bir darbe” şeklinde algılanılır. Bu özgürlük sorunsalı bir meydan okumayı beraberinde getirir. Alanda günlerce derinlemesine görüşmeler yaptığım muhataplarıma göre kendi dilini konuşmak, yazmak ve dolaşıma sokmak tüm dünya insanlarıyla eşit olarak Kürtlerin de hakkıdır. Dile ilişkin her anlatıya eşlik eden özgürlük ideali kimliğin varlık mücadelesinden ayrılmaz bir parçadır. Kürt kimliğiyle Kürtçe arasında hissedilir bir özgürlük bağlantısı olduğunu ileri sürmek yanlış olmaz. Türk toplumunun geliştirdiği reaksiyonlar, Kürtçe konuşmanın özgürlükle eşdeğer tutulmasında önemli bir yer teşkil eder. Devletlerin baskıcı yönetimlerine karşı hemen herkesin kullandığı farklı yollar vardır. Alanda görüştüğüm Kürtler bu yolun onlar için “inadına Kürtçe konuşmak” olduğunu dile getirdiler. Bir çocuk dünyaya geldiğinde yaşadığı toplumun gerçekliğini ipuçları sayesinde yıllar içerisinde deneyimleyerek öğrenir. Görüşülen kişiler hem kendi çocuklukları hem de çocuklarının gelecek planlarından bahsederken dilin ne denli önemli olduğunu altını çizdiler. Çocuklarının özgürlüğünün de anadillerinden geçtiğini çok açık bir şekilde ifade ettiler. Onlardan bir tanesinin anlatısına yer vererek devam etmek istiyorum:

E/Ö: Ben her dili konuşurum. Bildiğim her dili konuşurum ben. Kürtçe eğitim olsun, kötü olmaz kardeşim. Herkes özgürdür yani. Özgürlük kadar güzel bir şey var mı? Yok. Kendi dilini öğrensin yani. Tekrar söylüyorum özgürlük kadar güzel bir şey yok. Bir insan kendi dilini konuşacak. Bunda da sıkıntı yok. Yani ben Kürtçe konuşuyorum diye bazı insanlar bazı toplumlar rahatsız oluyorsa bunda bir sıkıntı var derim. Bunda bir ırkçılık var derim. Bu benim dilim bu? Konuşurum. Şurada bir İngiliz İngilizce konuştuğu zaman kimse yakasından tutup da sen niye İngilizce konuşuyorsun demiyor. Niye? Çünkü adamın kendi dili. Konuşabilir. Almanca da biliyor ama Almanca konuşmuyor adam. Ben Kürtçe biliyorsam Kürtçe konuşurum niye konuşmamayım? Benim çocuğumun da Kürtçe konuşmasını isterim. Buna da kimsenin sen niye Kürtçe konuşuyorsun demesi yanlış. Adamın kendi dilidir, anadilidir; konuşabilir, eğitim alabilir. Çocuğumun eğitim almasını da isterim. Niye istemeyeyim? O'nun özgürlüğü kadar güzel bir şey yok.

7.3. Özerklik: Kolaylık, Tamamlanmışlık, Huzur

1864 yasası çerçevesinde eyalet sisteminden, bugün hala yürürlükte olan vilayet sistemine geçişle (Yıldız, 2006: 45), bölgelere merkezi atamaların önem kazanarak artması, bölge insanların gün içerisindeki en basit pratiklerini gerçekleştirebilmelerinde zorluklar çıkarır. Bir beldedeki öğretmen

eksikliğinde, bir hastanedeki doktor ya da hemşire açığında ve yahut bir kurumun vasıfsız memur ihtiyacında bile ne kadar ivedili olursa olsun dönemsel olarak yapılan merkezi atamaları beklemek, yerel halkın gündelik hayatını felce uğratmaktadır:

H/K: Diyelim ki bir caddenin açılması, bir okulun yapılması, bir imar planının değiştirilmesi, merkezi idareye sorulmaması gerekir. Yereldeki belediye meclisleri ve belediye başkanları kesin karar mercii olmalıdır. Öylesine ki trafiğin düzenlenmesinde dahi trafik ile ilgili memurların atanmasında yerel yönetimler görevli ve sorumlu olmalıdır. Yaşadığımız şehirdeki hayatımızı bu tür uygulamalar günlük hayatımızı kolaylaştırır. Olabilecek sıkıntıları zamanda gidermenin imkânları yaratılır. Bir temizlik görevlisini dahi merkezden atanmasına gerek olmaması gerekir. Yerel yönetimler kendi ihtiyaçlarını kendileri tespit etmeli ve bu ihtiyaçların karşılanması noktasında da kendileri yetkili olmalıdır. Yani halk tarafından seçilmiş olan bir belediye başkanı yetki ve sorumluluk noktasında soruşturma esnasında vali ya da kaymakam tarafından hemen görevden alınmalıdır. Daha çok yetki ve sorumluluğu olmalıdır. Şuanda kaymakam belediye başkanından daha yetkili. Halk tarafından seçilen büyük ekseriyetle seçilen bir ilçe belediye başkanı her

halükarda kaymakam kadar yetki ve sorumluluk sahibi olmalıdır.

Bir başka görüşmeci özerklik konusunda şunları kaydetti:

A/F: Bir ilçede yaşayan insanları ilgilendiren bir anayol açılacaksa, bir park yapılacaksa veya bir sokağın ismi değiştirilecekse orada yaşayan halkın görüşüne mutlaka başvurulmalıdır. Benim sokağımın ismi değişiyorsa benim haberim olmalıdır. Savunma, dış politika ve güvenlik merkezi idarenin yapacakları iş oluyor ama doğrudan halkın günlük hayatını ilgilendiren işlerin yapılmasında yerel yönetimlerin daha fazla yetki ve sorumluluk verilmesi vatandaş olarak günlük hayatımızı kolaylaştıracaktır. Özerkliğin faydası şu vatandaşın yönetim sürecine daha fazla katılımını sağlaması. Konya’da yaşayan vatandaşlarıyla ihtiyaçlarıyla Trabzon’da yaşayan vatandaşların ihtiyaç ve talepleri mutlaka farklıdır. Dolayısıyla bu ihtiyaçların ve taleplerin göz önünde bulundurulması yerel yönetimlerin güçlendirilmesiyle olacaktır.

Anlatılarda yerel yönetimlerin güçlendirilmesinin olumluluğunu anlatmak için sıkça ‘kolaylık’ ifadesi kullanılır. ‘Kolaylık’ tabiri, işlerin daha seri gerçekleştirilmesini ve yerelin ihtiyaçlarının daha iyi karşılanmasını ifade etmek için kullanılır. “Günlük hayatımızı kolaylaştırır”, “daha huzurlu oluruz”

şeklindeki cümleler özerklik konusunda çok sık söylenir. Burada 'huzurlu olmak' ifadesi yerel düzeyde ihtiyaçlarına daha kolay ulaşan kişinin duygu halini belirtmek için kullanılır. 'Huzur' kavramı özerklik ile özdeşleştirilir. Yereli ilgilendiren herhangi bir konuda görüşüne başvurulmuş kişi bu durumu da "huzur" tabiriyle ifade eder. Buna göre, yaşadığı yerle ilgili olarak kendisini neyin beklediğini bilmek "huzurdur". Özerklik kavramı, "vatandaşın yönetime daha fazla katılımı" ve "yerelin daha fazla yetkilendirilmesi" olarak algılanır. Bu algı biçimine önemlilik atfedilir. Yerelin daha güçlü olması ve vatandaşın sesinin daha gür çıkması "önemli" olarak yorumlanır. Bir sokağın ismi değiştirilirken kendisine danışılan kişi değerli olduğunu hisseder. Ters durumda, örneğin bir görüşmecimin dediği gibi, kendisinin yalnızca "bir oy pusulası" olarak görüldüğü düşünülür.

Görüştüğüm kişiler genel olarak özerkliğe geçilmesinin gerektiğini ama bunun "Türkiye'den kopmadan gerçekleşmesini" dile getirdiler. "Herkesin kendi yöresinde eyalet sistemine geçilsin" talebi ayrılıkçı bir talep olarak görülmemekte, en basit ifadeyle daha fonksiyonel bir yönetime duyulan ihtiyaçtan ileri gelmektedir. Özellikle kamu kurumlarında Türkçenin kendisinden başka hiçbir dile alan açmayan baskın konumu "özerk yönetimler altında yerini yerel halkın diline bırakacak" şeklindeki ifadelerle açıklanır. Anlatılarda özerk yönetimler sıklıkla dil konusuyla birlikte yorumlanır. Alanda bulunduğum günler boyunca, Kürtçenin özerk yönetimler sayesinde "daha yetkin olacağı", "dili bilen memurların çok daha fazla atanacağı", "anadilde eğitimin önünün açılacağı" gibi cümleleri çok sık duydum. Özerk yönetimlerle Kürtçenin kamudaki yasak konumuna son

verileceği düşünülmemekte, bu ise bilhassa kadınları memnun etmektedir. Özellikle yaşlı kadınların genellikle Kürtçeden başka bir dil bilmemesi söz konusu memnuniyeti sağlar. Kürtlerin ağırlıklı olarak yaşadığı herhangi bir şehirde, köyünden belediyeye halletmesi gereken bir işi için gelen bir Kürt Türkçede kendisini yeterince ifade edemiyorsa daireler arası dolaşıp genellikle eli boş dönmek durumunda kalır. Kamuda Kürtçenin işler hale gelebilmesinin önünü açabilecek özerk yönetimler gündelik aktivitelerin daha seri ve kolay gerçekleştirilmesini sağlayacağına benzemektedir. Görüşme yapılan kişiler açısından özerk bölgeler talebinin anadilde eğitim talebiyle önemli bir bağlantısı olduğu kabul edilir. Onlara göre, Kürtçe anadilde eğitimin kreşten üniversiteye, lisansüstünden post doktora çalışmalarına kadar mümkün olabilmesinin yolu da özerklikten geçmektedir. Denilebilir ki, kimlik ve dil talepleri özerklikle ilişkilendirilerek bir arada yorumlanır.

Özerklik kavramı bazen kimlikle ilişkilendirilerek kimliğin bir parçası olarak algılanır. Özerk yönetimlerin oluşturulması “kimliğin bulunması” gibi ifadelerle anlamlandırılır. Özerklik bir tür ‘tamamlanmışlık’ hali olarak yorumlanır. Kimliğin özerklikle bağlantılı olduğunu düşünen kişi duygusunu “yarım kalmışlık” tabiriyle ifade eder. Kadın görüşmecilerimden H. ‘tamamlanmışlık’ olarak özerkliği şöyle yorumladı:

H/I: Özerklik olmalı ki Kürt üniversiteleri kurulabilsin.

Özerklik olursa, bugün Amerika’da var olan eyalet sistemi gibi bir sistem bizde de yerleşirse, Kürtler kendi kurallarını kendileri koyarlarsa, anadilde eğitimin kreşten üniversiteye kadar önünün açılması,

kurumsallaşması mümkün olur. Ama yine de Türkiye'ye bağlıdırlar. Kürtler olarak özerkliği niye illa ki istiyoruz? Kendi kimliğimizi bulmak için. Özerklik olmayınca bir yarımız hep yarım kalıyor. Hiçbir zaman tamamlanamıyoruz. Hep bir yarım kalmışlık duygusu taşıyoruz.

Farklı bir açıdan yerel yönetimler konusunu kimlikle ilişkilendirerek açıklayan ve kimliğini yaşamak ve geliştirmek istediğini söylerken “huzur” ifadesini kullanan bir başka görüşmecimin ise özerklik konusundaki yorumu şöyleydi:

F/I: Kimliğime dilime ve kültürüme saygılı olduktan sonra beni bir Kürt kökenli de idare edebilir bir Türk kökenli de. Benim için bu sorun değildir. Şunu demek istiyorum yaşadığım yerde devlet benim kimliğimi, dilimi ve kültürümü geliştirmeme imkân veriyorsa idari mekanizmanın nasıl olduğu vatandaş olarak beni fazla ilgilendirmiyor. Yeter ki kimliğimle huzur içinde güvende yaşayabileyim. Beni huzursuz eden şey şu, kimliğim tanınsın ki psikolojik olarak rahat edeyim. Hakikat de bu. Kimse kimseyi kimlikler üzerinden ötekileştirmemeli. Herkes birbirine saygılı olmalı. Nasıl idare edersen öyle et beni fazla ilgilendirmiyor. Kürt idare etse ne olacak Türk idare etse ne olacak? Ben kabul edilmek istiyorum.

7.4. Anayasa: Tanınma, Adalet, Özgürlük

Anayasa her ne kadar teknik bir konu olarak bireylerin gündelik yaşamlarından uzak bir biçimde tartışılıyor olsa da Kürtlerin Türkiye içinde deneyimlediği çok şeyde varlığını sürdürür. Genel bir ifadeyle anayasalar gündelik hayat içerisinde pek çok şeyden daha fazla görünürdür. 1980 darbesi sonrasında askeri cunta tarafından hazırlanmış olan mevcut anayasa Konya Kürtlerinin gündelik yaşamına nüfuz etmiş ve gün içinde yapılacakların çerçevesini yılları kapsayacak boyutta çizmiştir. Alanda yaptığım görüşmeler sırasında anayasa kelimesini ağızma alır almaz görüşmecilerim tek bir ağızdan “askerden bir kurtulsun bu anayasa” diyerek sivil bir anayasaya duydukları ihtiyacı belirttiler. “Türkiye’nin askeri baskıdan zor kurtulacağını” ifade ederek yeni sivil bir anayasanın “Türkiye gibi bir ülkede çok zor bir iş” olduğundan ve kendilerini “aştığından” yakındılar. “Herkesin kendini ifade ettiği bir anayasanın mümkün olduğunu” dile getirerek yeni anayasa tartışmaları vesilesiyle “özgürce yaşayacakları bir yaşam” hayal ettiklerini söylediler. “Kenan Evren anayasası yok olmalı”, “anayasa askeri vesayetten kurtarılmalı” gibi cümleler arasında ortak olarak “daha özgürlükçü”, “herkesin eşit olduğu”, “insan haklarına saygılı”, “ayrımcılığın son bulduğu”, “adaleti ve ahlakı yüksek” gibi ifadelerle yeni anayasadan beklentilerini rahatlıkla belirttiler:

C/M: Yeni anayasadan kimliğimin tanınmasını, vatandaşlık tanımının buna uygun hale getirilmesini bekliyorum. Dilimi ve kültürümü geliştirmem için her türlü yasal ve anayasal

güvencelerin getirilmesini istiyorum. Dil konusunda mevcut anayasadaki sınırlayıcı hükümlerin kaldırılması gerekir. Yani Kürtçeyle eğitim yapılmasının önü açılmalıdır.

...

Ş/Ö: Etnik kimliklere vurgu yapılmadan bir anayasal vatandaşlık tanımının yapılmasını istiyorum. Şuandaki durum benim kimliğimi kabul eden bir durum değildir.

...

F/I: Türk Kimliliğine atıf yapılmadan yeni bir vatandaşlık tanımının yapılması en büyük beklentimdir. Başka da bir şey istemiyorum.

...

H/K: Ben bir Kürt olarak şunu beklerim Kürtçenin önündeki tüm engeller kaldırılınsın, kimliğim tanınsın. Ben bunu istiyorum.

Yukarıdaki anlatıların ortaya koyduğu temel ortak görüşün temsil ettiği gibi Konya Kürtlerinin yeni anayasadan beklentisi kimlik ve dil meselelerine odaklanıyor. Anayasanın vatandaşlık tanımının yeniden düzenlenmesi ve Kürtçenin kullanılmasının önündeki tüm sınırlandırmaların ve yasaklamaların kaldırılması ortak bir talep olarak gözüküyor. Alanda ulaştığım Kürtlerde kimlik ve dil konusunda ortak bir görüşün olduğu ve anayasadan da beklentinin bu iki kavram üzerinde yoğunlaştığı tarafımdan gözlemlenmiştir.

Alanda geçirdiğim günler boyunca kadınların erkeklere oranla konulara daha cesur yaklaştığını belirtmeliyim. Erkeklerin sorduğum sorulara verdikleri yuvarlak cevaplara karşın kadınlar fikirlerini çok daha açık bir şekilde beyan ettiler. Erkeklerin kullanmaktan çekindikleri birçok kelimeyi ifade etmekten geri durmadılar. Bu durum erkeklerin kadınlara oranla iş hayatı gibi alanlarda Türklerle çok daha fazla ilişki kurmalarından kaynaklanıyor olabilir. Özellikle orta yaş ve üzeri kadınların ise çoğunlukla 'evde' oluşu ve bu şekilde özel hayat alanlarında Kürtlerle daha sıkı ağlarla birbirlerine bağlanmış olmaları söz konusu cesareti besliyor olabilir. Bir diğer neden de yine özellikle orta yaş ve üzeri kadınların genellikle Kürtçeden başka bir dil bilmemelerinin ya da Türkçede kendilerini yeterince rahat hissetmemelerinin Türklerle kurulan ilişki ağını gevşetmesi olabilir. Bunlardan biri de araştırmamın son günlerinde ulaştığım bir kadın görüşmecimdi. Zamanında Danimarka'da işçilik yapmış olan, dolayısıyla Avrupa demokrasisine aşina olan, şuanda Türkiye'ye temelli dönüş yoluyla gelmiş bulunan ellili yaşlardaki kadın görüşmecim H. anayasanın kimlik tanımına şu öneriyi getirdi:

H/I: Anayasadan herkesin haklarına saygılı, eşitliği, adaleti gözetten bir kimlik tanımı bekliyorum. Kürt, Türk, Ermeni, Laz, Çerkez herkesin kendi kimliğinin tek tek tanınmasını istiyorum. Bir sonraki cümle de bu kimlikleri bir birlik altında bir araya getirmeli. Bu kadar ben bir cahil kadınıym ev kadınıyım (gülüyor).

7.5. Ekonomik Yatırım: Bağımsızlık ve Balans

Konya Kürtleri Türkiye'nin ekonomik sistemiyle bütünleşmiş, bariz ekonomik sorunları olmayan, büyük oranda refah ve zenginlik içinde yaşayan insanlardır. Cihanbeyli ve Kulu'nun gelişmiş köylerinin her biri (Tavşançalı, Yeniceoba gibi) adeta birer ilçeyi andırır. Son on yıl içerisinde Anadolu sermayesinin yükselişe geçmesiyle Konya'nın ekonomik olanaklarından çok daha ileri düzeyde yararlanmaya başlamışlardır. Alana çıkmadan önce beni meraklandıran en önemli konulardan biri Konya Kürtlerinin ekonomik yatırım konusunda neler söyleyeceği yönündeydi. Alanda bulunduğum süre boyunca refahın ve zenginliğin kimlik taleplerinin öne çıkarılmasında ve bu konuda bir savunma içerisinde bulunulmasında mücadelenin tersi yönünde bir etkisi olmadığına tanık oldum. Görüştüğüm kişiler için kimlikleri, dilleri ve kültürleri zenginliklerinden önce gelmekteydi. "Bir insanın en önemli ihtiyacının tanınmak olduğunu" ifade eden bir görüşmecim, "Kürtçeyi rahat konuşamıyorsam, kimliğimi bazen gizlemek zorunda kalıyorsam sahip olduğum maddi şeylerin ne önemi var ki?" diye sorarak ekonomik olanaklarının onun için ikincil planda kaldığını söyledi. Konya Kürtleri sistemle ekonomik bakımdan uyum içinde olmalarına karşılık, bölge insanında yaygın olarak bu ve benzeri düşüncelerin hâkim olduğunu söylemek yerinde olacaktır. Ulaştığım her Kürt, Kürt sorununun devletin Kürt politikasının bir sonucu olduğunu ve bu sonucu oluşturan nedenler arasında ekonomik faktörlerin son sıralarda geldiğini belirttiler. "Sizce Kürt sorununun ortaya çıkışında ekonomik faktörlerin rolü nedir?" soruma karşılık birbirleriyle hem fikir olarak sorunun esas itibarıyla kimlik ve dil meselelerine dönük olduğunu

belirttiler. “Yatırım ve teşvikler Kürt sorununu çözer mi” diye sorduğum bir diğer soruma ise şu cevapları verdiler:

H/K: Tabî ki ekonomik yatırımların gücü tartışılmaz bir etkiye sahiptir. Ancak Kürt sorununun çözümünde ekonomik yatırımların yanında kimlik ve dil meselesinin birlikte çözümlürse yatırımlar bir anlam ifade eder. Ekonomik yatırımlar tek başına Kürt meselesini çözmez. Kimlik ve dil sorunu çözüldükten sonra ekonomik yatırımlar anlam kazanır.

...

E/M: Kürt sorunu esasında bir kimlik sorunudur. Kimlik sorunu olduğu içinde ekonomik yatırımlar ve teşvikler tek başına bu sorunu çözemez. Kimlik sorunu bir şekilde çözüldükten sonra yatırımların ve teşviklerin bu sorunun kalıcı şekilde çözümüne büyük yardımı olacaktır.

...

K/M: İşin özü şu kimlik ve dil sorunu çözülmekçe diğer tüm alternatifler ekonomik yatırımlar dâhil Kürt sorununu çözemez. 30 senedir hep aynı şeyler söylendi. Ekonomik öncelikler konuşuldu, güvenlik önlemleri anlatıldı ama kimlik ve dil sorunu çözülmekçe bu sorun çözülmez.

...

İ/K: Sonuç itibariyle Kürt meselesi bir kimlik ve dil meselesidir. Neticede döndü dolaştı geldi kimlik ve dil sorununda takıldı. Anlaşılacağı üzere bu mesele çözüldüğü takdirde diğer meselelerde kendiliğinden çözülür.

Yukarıdaki anlatılar Kürt sorunun çözümünde ekonomik yatırımlar ve teşviklerin önemini yadsımaksızın tek başına bu sorunu çözemeyeceğine dönüktür. Sorunun nihai çözümünde kimlik, dil ve ekonomik yatırım ve teşviklerin birlikte düşünülmesi gerekir. Alanda görüştüğüm Kürtler, Kürt sorununun yalnızca ekonomik faktörlerle ortaya çıkmadığını, sebeplerden sadece biri olabileceğini, meselenin temelinde işsizlik ve yoksulluktan öte Kürt kimliğinin ret ve inkârının yattığını ileri sürdüler. Dolayısıyla Kürtlerin kimlik ve dil konusundaki taleplerinin dikkate alınmasının öncelikli olarak yapılması gerekenler olduğunun altını çizdiler. Her ne kadar Kürt sorunu kimlik ve dil sorunu ise de aynı zamanda bölgenin ekonomik yatırım ve teşviklere ihtiyacı olduğu da belirttiler. Özetle, “kimlik ve dil meselesi çözülse dahi ekonomik yatırımlar yapılmadan sorunun kalıcı çözümünün” gerçekleşemeyeceğini, kalıcı çözüm için, “ekonomik yatırımların ve teşviklerin demokratikleşme adımlarıyla at başı yürümesi gerektiğini” dile getirdiler. Ekonomik refah ne kadar artarsa sorunun kalıcı çözümünün o denli yüksek olacağını, birinden biri eksik olduğu zaman çözümün gerçek anlamıyla sağlanamayacağını vurguladılar. Doğu Ergil’in 1995 yılında yazdığı “Doğu Sorunu: Teşhisler Ve Tespitler” adlı çalışmasında da Kürt sorununun çözümünde ve barışın kalıcı tesisinde Türkiye’nin politikası ne olmalıdır minvalindeki bir soruya deneklerin büyük çoğunluğu, Konya Kürtlerinin işaret

ettiği noktayla özdeşleşen yönde, kimlik ve kültürel hakların tanınması ve demokrasinin yaygınlaştırılmasıyla ekonomik yatırım ve iş sahalarının birlikte ele alınıp belirli bileşimlerde uygulanması cevabını vermişlerdir (Ergil, 2009: 52-53).

Türkiye Kürdistan'ının ekonomik bağımsızlığı Kürt sorununun çözümünün ekonomi ayağında önemli bir konu olarak göze çarpıyor. Konya Kürtleri kendi ekonomi deneyimlerinden tecrübeli olarak yatırım ve teşviklerle bir yere kadar gidileceğini, bir sonraki aşamanın kendi üretimini bağımsız olarak gerçekleştirmek olması gerektiğini vurguladılar:

R/K: Doğuya yatırım tabi ki yapılmalıdır ama mühim olan ekonomik bağımsızlığın olmasıdır. Kürt sorununun en önemli nedenlerinden biri ekonomik bağımlılıktır. Hâlbuki bölgenin kendi kendine üretebilmesi gerekir. İnsanlar çalışmalıdır, evine bir lokma ekmek götürebilmelidir. Devletin bütçe ayırmasıyla çözülmez. Bu çözülürse göç vermeyi boş ver, göç alır. Bir İstanbul bir Manisa bir İzmir gibi insanlar Kürt olmadığı halde oralara taşınmak ister. Çünkü insanlar refah düzeyi yüksek yerleri sever.

8. SONUÇ

Bu tez çalışmasında Kürt sorununa dönük literatürde öne çıkarılan kimlik, anadilde eğitim, özerklik, anayasa ve ekonomik yatırım taleplerinin güncel gelişmelerle birlikte tarihsel bağlamına oturtularak incelenmesi düşünüldü. Çalışma formüle edilirken iki ayak üzerine oturtulması uygun görüldü. İlk ayağında söz konusu taleplerin geçmişten bugüne bir betimlemesi sunulmaya çalışıldı. Bu doğrultuda ilk olarak kimlik konusu ele alındı. Öncelikle kimlik oluşumundaki değişkenlerle evrensel, doğru, geniş anlamda tüm gruplara uygulanabilen kuramlar ve cevaplar bulmanın çok zor olduğunu belirtmek gerekir. Ret ve inkâr gibi devlet politikaları ya da küreselleşme gibi genel hareketler kimliğin oluşumuna yön veren süreçlerdendir. Özellikle tek kimliğe dayalı modern çağın ulus devlet anlayışı sonucunda ivme kazanan ret ve inkâr politikaları Kürt kimliği örneğinde, kimliğin oluşumunda ve sürdürülmesinde önemli bir yere sahiptir. Denilebilir ki, “Kürt yoktur” gibi inkâr politikaları homojenliğe karşı varlık mücadelesiyle sonuçlanmıştır. Kürtçe'nin ve Kürt geleneksel giysilerinin yasaklanması ya da okullardaki andımız uygulaması veya soyadı kanunuyla soyadlarının mutlaka Türkçe olması gibi asimilasyon araçlarının sayısının artması kimlik bilinçlenme düzeyini yükseltmiştir. Bunun sonucunda Kürtler tarafından kimlik kabulüne ilişkin talepler öne çıkarılmıştır. Bu yönde, bir etnik gruba atıfla tanımlanan Türk kimliğinin üst kimlik olarak kurgulanışı yansızlığı ifade etmediği için Kürt sorununa dönük literatürde bir sorun olarak görülmektedir. Buna göre, Türk etnik kimliğine dayanan, uygulamaya geçirdiği politikalarla, yalnızca bu kimliği gözeten Türk ulus devletinin Kürt kimliğinin var olma

mücadelesinde büyük bir engel teşkil ettiği düşünülmektedir. Genel bir sonuç olarak “tek millet, tek dil, tek din” politikalarının geçerliliğini yitirdiğini belirtmek gerekir. Modernleşme sürecinin genellikle elit bir azınlık tarafından dayatılan bir tür modernist homojenleştirme projesi çoğunlukla karşı-reaksiyonları geliştirmiştir. Küreselleşmenin ise yeni direnme alanları ve mekânları açtığını söylemek yanlış olmaz. Hemen burada belirtmek gerekir ki, küreselleşme gibi genel hareketlerle etnik kimlik hareketleri gibi daha küçük hareketler günümüz dünyasında bir arada öne çıkmaktadır. Örneğin, bir Kürt hem İngilizceyi en iyi şekilde konuşmayı isteyip hem de anadilde eğitim talep edebilir. Buradan, ister etnik ister ulusal olsun kimliklerin farklı şekillerde yaratılabileceği sonucu çıkar. Dolayısıyla kimliğin kişisel tercihlere bağlı, öznel ve öznel-arası olduğunu belirtmek gerekir. Kürt sorununun çözümünde bir kırılma yaratan *Diyarbakır 5 No’lu Cezaevi* ise, Kürtlerin devletle serüveninde meydana gelen dramatik kopuşlardan Kürt kimliğinin tanımlanışında esaslı bir dönüşüme neden olan bir olay olarak yorumladım. Kimlik ve bellek arasındaki ilişkinin sonucu olarak ortak hafızaya dayalı kolektif bir kimlik yaratılmıştır. Belli bir etnik gruba yöneltilen şiddete dayalı bireysel travma kolektif kimliğe atfedilmiştir. Bu noktada 5 No’lu Cezaevi’ni yaşayanların birçoğunun “dağa çıkması” önemli bir olgudur.

Kimliğin ayrılmaz bir parçası olan dil konusunda ulus devletlerin nasıl bir paniğe kapıldıkları da anadilde eğitim meselesi ile ortaya konulmaya çalışıldı. Ulus devlet geleneğinin dil konusunda inanılmaz bir muhafazakârlık sergilediği, farklı dillere yaşamsal hiçbir hak tanımadığı bilinen bir olgudur. Türkiye Cumhuriyeti kuruluşundan bugüne toplumsal yaşamın her alanında

dilde Türkçülüğü savunmuştur. Türk Ocakları ve Halkevleri bu anlamda çok önemli bir yer teşkil etmiştir. Bu kurumların toplantılarında sıkça Türkçeden başka dil konuşanlara para ve hapis cezası verilmesi üzerinde durulmuştur. Bu noktadan hareketle, bir korku sorunsalı olarak Kürtçe'ye siyasi kimlik gözüyle bakıldığını belirtmek yerinde olur. Kürtçe siyasallaştırılmış bir mesele olmaktan çıkarılınca anadilde eğitim talebinin ayrılıkçı bir talepten çok uzak olduğu düşünülebilir. Merkezi ulus-devletin şifresini ele veren, Kürt sorunu tartışmalarında ekseriyetle bölücü bir talep olarak algılanan özerklik sorununun ise yerelleşme, yönetim ve yerindenlik ilkeleriyle bağlantılı olarak ele alınması düşünüldü. Yerinden yönetim modeli, kamu hizmetlerinin daha etkin ve halka yakın hale getirilmesini öngörür. Yerellik ilkesi, yerel düzeyde daha interaktif bir anlayışın yerleşmesini öne çıkarmaktadır. Yerel yönetim ise, bir alt süreç olarak yönetimde adem-i merkeziyetçilik modelidir. Bu bağlamda, demokratik özerklik modeli, birey ile devlet arasında yeni bir toplumsal sözleşme şeklinde okundu. Politikaların oluşturulmasında vatandaş daha çok söz sahibi kılan bir model olarak demokratik özerkliğin yalnızca Kürtlerin değil, tüm Türkiye'nin ihtiyacı olduğunu söylemek yanlış olmaz. Bu doğrultuda çok güncel bir gelişme olan *Gezi Parkı Eylemleri* inceleme konusu yapıldı. Buradan çıkan sonuç, Türkiye genelinde forumlarla devam eden eylemlerin birer demokratik özerklik talebi olduğu yönündeydi.

Buraya kadar ele alınan talepler devlet tarafından karşılansa bile Kürt sorununun nihai çözümünde her birinin anayasal güvence isteyen konular olduğuna anayasa bölümünde dikkat çekildi. Bu doğrultuda Anayasa'da kimlik, anadilde eğitim ve özerklik konusu üç başlık altında çalışıldı. Mevcut

düzenlemesiyle “Türk devletine vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkes Türk’tür” hükmü Kürt soruna dönük literatürde en sorunlu madde olarak nitelenir. Maddenin kendisine dair getirilen önerilere göre ilk olarak 66. maddenin “Türk vatandaşlığı” şeklindeki başlığı “Türkiye Cumhuriyeti Vatandaşlığı” olarak değiştirilmelidir. Bunu takiben Anayasa’nın tamamına sirayet etmiş bulunan ‘Türk’, ‘Türk devleti’, ‘Türk soyu’ gibi ifadelerin kaldırılması bir diğer noktadır. Vatandaşlık tanımı, anadilde eğitimin yasal düzenlemesi, yerelleşme olgusuna ilişkin özerklik yasası bölüm boyunca konu hakkındaki hükümlere getirilen önerilere yer verilerek incelenmesi uygun görüldü. İlham vermesi açısından anadilde eğitim ve özerklik maddelerinin yeniden düzenlenmesinde İspanyol Anayasası’yla Türkiye’nin ilk anayasası olan 1921 Anayasası’ndan örnekler verildi.

Kürt sorununun çözümünde ekonomik yatırımların boyutu ise eleştirel bir gözle inceleme konusu yapıldı. Türkiye’de kalkınma fikri yalnızca iktisadi değil, kültürel bir içeriğe de sahiptir. Bu doğrultuda, Türkiye Kürdistan’ının “geri kaldığını” ya da “az geliştiğini söylemek antropolojik anlamda kolonyal düşünce sisteminin bir parçası olarak değerlendirilebilir. Bölge üzerinde izlenen politikalardaki sömürgeci eğilimleri görmek araştırmacıların ideolojik ya da kişisel korkulardan kaynaklı tercihlerine göre istenmeyen bir durumdur. Devletin ekonomik açılımlarının ardında nelerin olabileceği, sermaye odaklı çözüm paketlerinin bölgeyi nasıl bir açmaza sürükleyeceği, Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşundan bu yana Kürtlere ve toplumsal ilişkilerine biçilen ‘geri kalmış’, ‘barbar’ gibi rollerin aslında neyi ifade ettiği öne çıkan noktalar. Son tahlilde, kolonyalizmin tarihten çekildiği bir dönemde öne

sürülen kalkınma kavramı kapitalist birikime hizmet edecek şekilde bölgeyi kültürel bir dönüşüme zorlar. Bir diğer sorun Kürt meselesinin ortaya çıkmasını yoksulluğa ve yoksunluğa bağlayan yaklaşımdır. Buna göre, gençlerin dağa çıkması da işsizlikle açıklanır. Bu yaklaşıma karşın sorunun büyük ölçüde politik bir durumun sonucu olduğunu söylemek yanlış olmaz. Bölgenin yoksulluk sorununun çözümünde ise ekonomik kalkınma fikrine karşı ekonomik bağımsızlık fikri öne çıkar. Ekonomik bağımsızlık bir tür kalkınma planı değil de yerelin özgül koşullarına uygun 'yaşamı sürdürme' halidir.

Çalışmanın ikinci ayağında ise, söz konusu beş kavramı Konya Kürtlerinin nasıl anlamlandırıp yorumladıkları ele alındı. İki ayaklı bu formülasyonun kurulmasının asıl nedeni merkezin oluşturduğu politikaların yereldeki karşılığını görünür kılmaya imkân vermesiydi. Bu çerçevede araştırmanın problemi olarak belirlenen kavramları *Kürtlerin 'neden' talep ettiği* sorusu nitel bir alan çalışması yoluyla ortaya konuldu. 'Neden' sorusu, alanda yapılandırılmamış veya kısmen yapılandırılmış mülakatlarla, seslerinin görece geri planda bırakıldıklarını düşündüğüm Konya Kürtleri özelinde Orta Anadolu Kürtlerine yöneltildi. Konya'nın Selçuklu İlçesi'nin Fatih, Işıklar, Özalkent, Mehmet Akif ve Kılıçarslan mahallelerinde etnik kümelenmeye dair kısmi bir eğilimin varlığından bahsedilebilir. Kürtler bu beş mahallede diğer semtlerde olduklarının çok üstünde görünürdüler. Buna ilaveten Türklerle bir arada yaşadıkları ve günlük faaliyetlerini birlikte gerçekleştirdikleri gözlemlendi. Her ne kadar Türklerle sıkı ilişki kursalar da kendilerini uzak Kürtlere daha yakın hissettiklerini ifade ettiler. Genel olarak

maddi durumları iyi olan bu insanlar sermaye güçlerine ulaşmada ve kendi sermayelerini oluşturmada zorlanmazlar. Bu durumun kendilerini ve yaşadıkları toprakları görece refaha ulaştırdığı görüldü. Ekonomik sisteme uyum sağlamalarına rağmen kimliklerine sık vurgu yapmaları etnik grupların arasındaki sınırların korunmasıyla bağlantılı olarak düşünülebilirdi. Çalışma boyunca görüldü ki, Konya Kürtleri ait oldukları kimlik konusunda yakından ilgilidirler. Dil bilme ve etnik kültür içinde yaşama kimlik oluşumunda belirleyici değildir. Öyle ki, kimi durumlarda Kürtçe bilmeyenlerin çok daha fazla milliyetçi reflexler verebildiklerine rastlandı. Kimlikle dili ilişkilendiren Konya Kürtleri sayıca yüksek oranda aktif olarak Kürtçe konuşurlar. Bununla birlikte bölge insanı Türkçeye doğumundan itibaren aşinadır. Dil konusunda her biri kendi hatıralarından örnekler vererek anadilde eğitiminin bir hak olduğunu dile getirdi. Kürtçe anadilde eğitim sıklıkla özgürlük kavramıyla idealleştirildi.

Konya Kürtleri genel olarak özerkliği ayrılıkçı bir talep olmaktan çok uzak görürler. Özerklik, yerel yönetimlerin daha fazla yetkilendirilmesi ve vatandaşın yönetime daha fazla katılımı şeklinde algılanır. Bunun ise işlerin daha hızlı işlemesi ve ihtiyaçlarının daha iyi karşılanması anlamında gündelik hayatlarını kolaylaştıracağı düşünülür. Çalışma sonunda özerkliğin kolaylık, huzur ve tamamlanmışlık ifadeleriyle kodlandığı görüldü. Yeni anayasadan beklentilerini belirtirken kimlik ve dil kavramları üzerinde yoğunlaştıkları gözlemlendi. Anayasada kimliklerinin tanınmasını, dil konusundaki mevcut sınırlayıcı hükümlerin kaldırılmasını talep ettiler. Genel olarak daha özgürlükçü, eşitlikçi, insan haklarına saygılı bir anayasa beklediklerini

belirttiler. Alan araştırmamın temel sorularından biri olan, *zenginlik ve refah Kürtlerin talep ettiği temel kavramları neden ve nasıl etkiler ya da etkilemez?* sorusuna cevaben, görece zenginlik ve refahın Kürtlerin talep ettiği temel kavramları etkilemediğine ya da değiştirmedeğine ulaşıldı. Her ne kadar ekonomiden sosyal hayata kadar tüm alanlarda sistemle bütünleşmiş olsalar da buna paralel olarak kimlik, dil ve kültür ile özerklik taleplerini yüksek sesle dile getirdiler. Kimliklerinin kişiliklerinin asli unsuru olduğunu ifade ederek anayasal olarak tanınmak ve Kürtçe eğitimin önündeki engellerin kaldırılması istediler. Kürt sorununun tek başına kimlikle ya da anadilde eğitimle zlemeyeceğine işaret eden Konya Kürtleri, sorunun üzümünde bir bütünlük olması gerektiğini ifade ettiler. Yine bir diğer ‘hataya’ değinen grşmecilerim anadilde eğitim ve özerklik taleplerinin yalnızca Türkiye Kürdistan’ı ile sınırlanamayacağını, söz gelimi, özerkliğin yerelleşmeye ilişkin olarak Cihanbeyli ve Kulu’nun merkez ve köylerinde de önemli bir talep olarak öne çıktığını ifade ettiler. Sermayenin her geçen gün daha da büyüdüğü Konya ilinde ekonomik sisteme iyiden iyiye entegre olan ve artık şimdilerde tanınmış birer iş adamı, tüccar ya da tacir olarak tanınan Konya Kürtleri ekonomik yatırım konusuna eleştirel bir gözle yaklaştılar. Temel görüşleri, Kürt sorununun üzümünün yalnızca ekonomik iyileşmeden geçmediği, sorunu ortaya çıkaran şeyin yoksullukla açıklanamayacağı yönündeydi. Meselenin ekonomik yanını yadsımaksızın, sorunun büyük lde kimlik, hak ve özgürlükler sorunu olduğunu, dolayısıyla, iki yollu bir zmn ‘at başı’ yürümesi gerektiği önerisinde bulundular.

Bu tez çalışmasında en eleştirel tonda yazdıklarım da dâhil, son tahlilde, çözüm odaklı bir yaklaşımı benimsemeyi amaçladım. Kürt sorununun çözümüne katkı sağlamayı umduğum bu çalışma sonunda meselenin nihai olarak çözümünde beş butonlu bir şema ortaya çıktı. Tez başlığında formüle edildiği üzere *'Açılımla Yaşamak'* ve tabii *'Yaşatmak'* isteniyorsa bana göre çözümün yolu bu çalışmada somutlaştırılan temel kavramların devlet tarafından ivedilikle karşılanmasından geçiyor. Umarım araştırmamın bulguları ve öne sürülen argümanlar Kürt sorununun çözümüne kaynaklık eder ve kalıcı barışa vesile olur.

KAYNAKÇA

Abdülhalik, M., (2011), 'Tetkik Seyâhati' 14 Eylül 1341', Tuğba Yıldırım (ed.), *Kürt Sorunu ve Devlet: Tedip ve Tenkil Politikaları (1925-1947)* içinde s. 1-15, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Akçam, T., (1995), *Siyasi Kültürümüzde Zulüm ve İşkence*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Akçura, B., (2008), *Devletin Kürt Filmi: 1925-2007 Kürt Raporları*, Ankara: Ayraç Kitabevi Yayınları.

Aktan, H., (2012), *Kürt Vatandaşı*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Aktan, İ., (2006), *Zehir ve Panzehir, Kürt Sorunu: Faşizmin Şartı Kaç?*, Ankara: Dipnot Yayınları.

Aktürk, Ş., (2013), *Türkiye'nin Kimlikleri: Din, Dil, Etnisite, Milliyet, Devlet ve Medeniyet*, İstanbul: Etkileşim Yayınları.

Akyol, M., (2006), *Kürt Sorununu Yeniden Düşünmek*, İstanbul: Doğan Kitap.

Alakom, R., (2007), *Orta Anadolu Kürtleri*, İstanbul: Evrensel Basım Yayın.

Alpay, N., (2010), 'Anadili, Yabancı Dil ve Eksiltici İkidillilik', *Uluslararası Katılımlı Anadilde Eğitim Sempozyumu (1)* içinde s. 83-89, Ankara: Eğitim Sen Yayınları.

Amin, S., (1993), *Avrupamerkezcilik Bir İdeolojinin Eleştirisi*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Amin, S., (1997), *Emperyalizm ve Eşitsiz Gelişme*, İstanbul: Kaynak Yayınları.

Amin, S., (1999), *Küreselleşme Çağında Kapitalizm*, İstanbul: Sarmal Yayınevi.

Anderson, B., (1995), *Hayali Cemaatler: Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması*, İstanbul: Metis Yayınları.

Anter, M., (1991), *Hatıralarım*, İstanbul: Yön Yayıncılık.

Assmann, J., (2001), *Kültürel Bellek*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Balandier, G., (2010), *Siyasal Antropoloji*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Baran, S., (2003), *Demokrasi Mücadelesinde Yerel Yönetimler*, İstanbul: Aram Yayıncılık.

Barth, F., (2001a), 'Giriş', Fredrik Barth (ed.), *Etnik Gruplar ve Sınırları: Kültürel Farklılığın Toplumsal Organizasyonu* içinde s. 11-40, İstanbul: Bağlam Yayınları.

Barth, F., (2001b), *Kürdistan'da Toplumsal Örgütlenmenin İlkeleri*, İstanbul: Avesta Yayınları.

Başkaya, F., (2000), *Kalkınma İktisadının Yükselişi ve Düşüşü*, Ankara: İmge Kitabevi.

Başkaya, F., (2001), *Paradigmanın İflası*, Ankara: Özgür Üniversite Kitaplığı.

Başkaya, F., (2002), 'Kalkınmayı Sorgulamak' (Önsöz), François Partant, *Kalkınmanın Sonu: "Bir Alternatif mi Doğuyor?"* içinde s. 11-21, Ankara: Özgür Üniversite Kitaplığı.

Başkaya, F., (2011a), 'Önsöz', Levent Ünsaldı, *Bir Ekonomizm Eleştirisi: Türkiye'de Kalkınma Fikri* içinde s. 7-14, Ankara: Özgür Üniversite Kitaplığı.

Başkaya, F., (2011b), *Yeni Paradigmayı Oluşturmak: Kapitalizmden Çıkmanın Gerekliliği ve Âciliyeti Üzerine Bir Deneme*, Ankara: Özgür Üniversite Kitaplığı.

Bayart, J.F., (1999), *Kimlik Yanılsaması*, İstanbul: Metis Yayınları.

Bayrakdar, M., (2009), *Doğu ve Batı Kaynaklarına Göre Kürtler Türklerin Nesi Oluyor?*, Ankara: Beyaz Kule Yayın.

Beller-Hann, I. ve Hann, C., (2003), *İki Buçuk Yaprak Çay: Doğu Karadeniz'de Devlet, Piyasa, Kimlik*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Beşikçi, İ., (1970), *Doğu Anadolu'nun Düzeni: Sosyo-Ekonomik ve Etnik Temeller*, Ankara: e Yayınları.

Beşikçi, İ., (1991), *Devletlerarası Sömürge Kürdistan*, Ankara: Yurt Kitap Yayın.

Bilbilik, E., (2010), *Açılım Kışkacı*, İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınevi.

Birand, M. A., (1992), *Apo ve PKK*, İstanbul: Milliyet Yayınları.

Bozarslan, H., (2006), 'Tribal Asabiyya and Kurdish Politics: A Socio-Historical Perspective', F.A. Jabar and H. Dawod (eds.), *The Kurds:*

Nationalism and Politics içinde s. 130-147, London, San Francisco and Beirut: Saqi Publications.

Bozyel, B., (2013), *Diyarbakır 5 No.lu*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Bruinessen, M. v., (1992), *Ağa, Şeyh ve Devlet: Kürdistan'ın Sosyal ve Politik Örgütlenmesi*, Ankara: Özge Yayınları.

Bruinessen, M.v., (2002), *Kürtlük, Türklük, Alevilik: Etnik ve Dinsel Kimlik Mücadeleleri*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Bruinessen, M.v., (2005), *Kürdistan Üzerine Yazılar*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Bruinessen, M.v., (2012), *Kürdolojinin Bahçesinde*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Bulaç, A., (1999), 'Yerel Siyaset ve Demokrasi, Çoğulculuk, Sivil Toplum', *Sivil Toplum İçin Kent, Yerel Siyaset ve Demokrasi Seminerleri* içinde s. 165-178, İstanbul: Demokrasi Kitaplığı.

Burkay, K., (1997), *Geçmişten Bugüne Kürtler ve Kürdistan*, İstanbul: Deng Yayınları.

Cemal, H., (2003), *Kürtler*, İstanbul: Doğan Kitap.

Connerton, P., (1999), *Toplumlar Nasıl Anımsar*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Connolly, W.E., (1995), *Kimlik ve Farklılık: Siyasetin Açmazlarına Dair Demokratik Çözüm Önerileri*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Çakır, R., (2004), *Türkiye'nin Kürt Sorunu*, İstanbul: Metis Yayınları.

Çalmuk, F., (2001), *Erbakan'ın Kürtleri, Milli Görüş'ün Güneydoğu Politikası*, İstanbul: Metis Yayınları.

Çandar, C., (2011), *Dağdan İniş-PKK Nasıl Silah Bırakır? Kürt Sorunu'nun Şiddetten Arındırılması*, İstanbul: TESEV Yayınları.

Çay, A. M., (2010), *Her Yönüyle Kürt Dosyası*, İstanbul: İlgı Yayınevi.

Çitçi, O., (1999), 'Yerel Siyaset ve Demokrasi, Çoğulculuk, Sivil Toplum', *Sivil Toplum İçin Kent, Yerel Siyaset ve Demokrasi Seminerleri* içinde s. 233-249, İstanbul: Demokrasi Kitaplığı.

Darder, A., (2010), 'Dil, Pedagoji ve İktidar: Dilsel Soykırım Siyasetine Karşı Çıkmak', *Uluslararası Katılımlı Anadili Sempozyumu (2)* içinde s. 34-50, Ankara: Eğitim Sen Yayınları.

Değirmenci, A., (2009), *Kürt Sorununda Yeni Dönem*, Ankara: Vadi Yayınları.

Değirmencioğlu, S., (2010), 'Anadilin Gelişimsel ve Toplumsal İşlevleri', *Uluslararası Katılımlı Anadili Sempozyumu (2)* içinde s. 105-128, Ankara: Eğitim Sen Yayınları.

Demir, E., (2005), *Yasal Kürtler*, İstanbul: Tevn Yayınları.

Demir, E., (2009), *Öteki Kürtler*, Ankara: Orion Kitabevi.

Donnan, H. ve Wilson, T.M., (2002), *Sınırlar: Kimlik, Ulus ve Devletin Uçları*, Ankara: Ütopya Yayınevi.

Dulkadir, M., (2008), *Doğrudan Demokrasi: Zapatist Özyönetim Deneyimi*, Ankara: Algiyayın.

Dündar, S., (2009), *Kürtler ve Azınlık Tartışmaları*, İstanbul: Doğan Kitap.

Eğitim Sen (2010), 'IV. Demokratik Eğitim Kurultayı Çok Dilli Çok Kültürlü Toplumlarda Eğitim Komisyonu Tebliği: Eğitimde Çokkültürlülük: Anadil, Çokdillik ve Kültürel Kimlikler', *Uluslararası Katılımlı Anadilde Eğitim Sempozyumu (1)* içinde s. 137-224, Ankara: Eğitim Sen Yayınları.

Ekinci, T.Z., (1997), *Vatandaşlık Açısından Kürt Sorunu ve Bir Çözüm Önerisi*, İstanbul: Küyerel Yayınları.

Ekinci, T.Z., (2004), *Türkiye'nin Kürt Siyasetine Eleştirel Yaklaşımlar*, İstanbul: Cem Yayınevi.

Emerson, R.M., Fretz, R.I. ve Shaw L.L., (2008), *Bütün Yönleriyle Alan Çalışması*, Ankara: Birleşik Yayınevi.

Ensaroğlu, Y. ve Kurban, D., (2011), *Kürtler Ne Kadar Haklı? Türkiye'nin Batısı Kürt Sorunu'na Bakıyor*, İstanbul: TESEV Yayınları.

Ercan, F., (1996), *Gelişme Yazını Açısından Modernizm Kapitalizm ve Azgelişmişlik*, İstanbul: Sarmal Yayınevi.

Erdoğan, M. ve Yazıcı, S., (2011), *Türkiye'nin Yeni Anayasasına Doğru*, İstanbul: TESEV Yayınları.

Ergil, D., (2009), *Kürt Raporu: Güvenlik Politikalarından Kimlik Siyasetine*, İstanbul: Timaş Yayınları.

Eriksen, T.H., (2004), *Etnisite ve Milliyetçilik: Antropolojik Bir Yaklaşım*, İstanbul: Avesta Yayınları.

Eriksen, T.H., (2009), *Küçük Yerler Derin Mevzular*, İstanbul: Avesta Yayınları.

Ersanlı, B., (2010), 'Türkiye'de Anadil Algısı ve Siyaseti', *Uluslararası Katılımlı Anadili Sempozyumu (2)* içinde s. 306-319, Ankara: Eğitim Sen Yayınları.

Fenton, S., (2001), *Etnisite: Irkçılık, Sınıf ve Kültür*, Ankara: Phoenix Yayınevi.

Geertz, C., (2010), *Kültürlerin Yorumlanması*, Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.

Gellner, E., (1998), *Milliyetçiliğe Bakmak*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Gökalp, Z., (1994), *Türkçülüğün Esasları*, İstanbul: İnkılâp Kitabevi.

Gürgöz, A.E., (2011), *Diyarbakır Gecesi, Türkiye'de Kürt Olmak*, İstanbul: Belge Yayınları.

Halbwachs, M., (1992), *On Collective Memory*, Chicago: University of Chicago Press.

Hassanpour, A., (2005), *Kürdistan'da Milliyetçilik ve Dil (1918-1985)*, İstanbul: Avesta Yayınları.

Heper, M., (2008), *Devlet ve Kürtler*, İstanbul: Doğan Kitap.

Izady, M.R., (1992), *The Kurds: A Concise Handbook*, Washington DC; London: Taylor&Francis.

Izikowitz, K.G., (2001), 'Laos'ta Komşuluk', Fredrik Barth (ed.), *Etnik Gruplar ve Sınırları: Kültürel Farklılığın Toplumsal Organizasyonu* içinde s. 155-170, İstanbul: Bağlam Yayınları.

İnal, K., (2010), 'Kültür, Kimlik ve Dil: Pedagojide Ötekinin Dilsel Hakları', *Uluslararası Katılımlı Anadili Sempozyumu (2)* içinde s. 9-19, Ankara: Eğitim Sen Yayınları.

Jabar, F.A. and Dawod, H. (eds.), (2006), *The Kurds: Nationalism and Politics*, London, San Francisco and Beirut: Saqi Publications.

Jwaideh, W., (1999), *Kürt Milliyetçiliğinin Tarihi: Kökenleri ve Gelişimi*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Kahya, M., (2008), *Ulusal Sorun: Sömürgecilik ve Kürt Sorunu*, İstanbul: Erginbay Yayıncılık.

Kamel, A.A., (2010), *Açılım Fiyaskosu: Açılım Politikası Üzerine Eleştiriler ve Öneriler*, İstanbul: Yenyüzyıl Yayınları.

Kasaba, R., (1999), 'Eski ile Yeni Arasında Kemalizm ve Modernizm', *Türkiye'de Modernleşme ve Ulusal Kimlik* içinde s.12-28, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Kastoryano, R., (2000), *Kimlik Pazarlığı: Fransa ve Almanya'da Devlet ve Göçmen İlişkileri*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Keleş, R., (1999), 'Türkiye'de Yerel Siyaset; Yerel Yönetimler-Yapı, İşleyiş', *Sivil Toplum İçin Kent, Yerel Siyaset ve Demokrasi Seminerleri* içinde s. 115-131, İstanbul: Demokrasi Kitaplığı.

Kısacık, R., (2011), *İşkence ve Ölümün Adresi Diyarbakır Cezaevi*, İstanbul: Ozan Yayıncılık.

Kirişçi, K. ve Winrow, G.M., (2011), *Kürt Sorunu Kökeni ve Gelişimi*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Kolektif, (2009), *Kürt Sorunu: Acil Sorun Gerçekçi Yaklaşım*, İstanbul: Birey Yayıncılık.

Kösecik, M., (2006), 'Yerel Ve Bölgesel Yönetimler Açısından Avrupa Birliği Bütünleşme Süreci ve Anayasası', *Avrupa Perspektifinde Yerel Yönetimler* içinde s. 1-42, Bursa: Aktüel Yayınları.

Kurban, D. ve Ensaroğlu, Y., (2010), *Kürt Sorunu'nun Çözümüne Doğru: Anayasal Ve Yasal Öneriler*, İstanbul: TESEV Yayınları.

Kurban, D. ve Yeğen, M., (2012), *Adaletin Kıyısında: 'Zorunlu' Göç Sonrasında Devlet Ve Kürtler/ 5233 Sayılı Tazminat Yasası'nın Bir Değerlendirmesi- Van Örneği*, İstanbul: TESEV Yayınları.

Kutlay, N., (1997), *Kürt Kimliğinin Oluşum Süreci*, İstanbul: Belge Yayınları.

Kutlay, N., (2002), *21. Yüzyıla Girerken Kürtler*, İstanbul: Pêrî Yayınları.

Kutlay, N., (2006), *Kürtlerde Değişim ve Milliyetçilik*, Ankara: Dipnot Yayınları.

Lewellen, T.C., (2011), *Siyasal Antropoloji*, Ankara: Birleşik Yayınları.

Liebe-Harkort, K., (2010), 'Anadil- Çokluk ve Birlikteliği Olanaklı Kılan Bir Konu', *Uluslararası Katılımlı Anadilde Eğitim Sempozyumu (1)* içinde s. 30-40, Ankara: Eğitim Sen Yayınları.

Marcus, A., (2009), *Kan ve İnanç: PKK ve Kürt Hareketi*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Marx, K., (2006), *Fransa'da Sınıf Savaşmaları (1848-1850)*, Ankara: Sol Yayınları.

Matur, B., (2011), *Dağın Ardına Bakmak*, İstanbul: Timaş Yayınları.

McDowall, D., (2004), *Modern Kürt Tarihi*, Ankara: Doruk Yayımcılık.

Minorsky, V. ve Bois, T.H., (2008), *Kürt Milliyetçiliği*, İstanbul: Örgün Yayınevi.

Minorsky, V., Bois, T.H. ve Mac Kenzie D.N., (2004), *Kürtler ve Kürdistan*, İstanbul: Doz Yayınları.

Morley, D. ve Robins, K., (1997), *Kimlik Mekânları: Küresel Medya, Elektronik Ortamlar ve Kültürel Sınırlar*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Mumcu, U., (2002), *Kürt Dosyası*, Ankara: um:ag Vakfı Yayınları.

Nikitine, B., (1926), 'Kurdish Stories From My Collection', *Bulletin Of The School Of Oriental and African Studies*, Volume 4, March Issue (1): 121-138.

Nunez, J.P., (2010), 'Fransa Deneyimi', *Uluslararası Katılımlı Anadilde Eğitim Sempozyumu (1)* içinde s. 41-46, Ankara: Eğitim Sen Yayınları.

Ökmen, M., (2006), 'Uyum Sürecinin İdari-Politiği: Avrupa Birliği ve Türkiye Perspektifinde Küreselleşme-Yerelleşme Dinamikleri', *Avrupa Perspektifinde Yerel Yönetimler* içinde s. 43-106, Bursa: Aktüel Yayınları.

Özdağ, Ü., (2007), *Kürtçülük Sorununun Analizi ve Çözüm Politikaları*, Ankara: Bilgi Yayınevi.

Özel, Ç., (2010), 'Eğitimde Fırsat Eşitliği', *Uluslararası Katılımlı Anadilde Eğitim Sempozyumu (1)* içinde s. 239-245, Ankara: Eğitim Sen Yayınları.

Özer, A., (2010), *Beş Büyük Tarihi Kavşakta Kürtler ve Türkler*, İstanbul: Hemen Kitap.

Özkan, F., (2011), *Dil Yarası*, İstanbul: Metamorfoz Yayıncılık.

Özoğlu, H., (2005), *Osmanlı Devleti ve Kürt Milliyetçiliği*, İstanbul: Kitap Yayınevi.

Parla, T., (2007), *Türkiye'de Anayasalar*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Parlak, B., (2006), 'Avrupa Birliği Perspektifinden Merkezi Yönetim-Yerel Yönetim İlişkileri', *Avrupa Perspektifinden Yerel Yönetimler* içinde s. 337-372, Bursa: Aktüel Yayınları.

Parlar, S., (2005), *Türkler ve Kürtler*, İstanbul: Bağdat Yayınları.

Partant, F., (2002), *Kalkınmanın Sonu: "Bir Alternatif mi Doğuyor?"*, Çev. F.Başkaya, Ankara: Özgür Üniversite Kitaplığı.

Pekdemir, M., (2000), *Öç Alan Devlet Mi?*, İstanbul: Su Yayınları.

Perinçek, D., (2010), *Kemalist Devrim-7: Toprak Ağalığı Ve Kürt Sorunu*, İstanbul: Kaynak Yayınları.

Qasımlo, A., (2009), *Kürtler ve Kürdistan*, İstanbul: Avesta Yayınları.

Randal, J.C., (2001), *Bunca Bilgiden Sonra Ne Bağışlaması? Kürdistan İzlenimlerim*, İstanbul: Avesta Yayınları.

Reid, E.C., (2010), 'İkidilli Eğitim', *Uluslararası Katılımlı Anadilde Eğitim Sempozyumu (1)* içinde s. 90-92, Ankara: Eğitim Sen Yayınları.

Romano, D., (2006), *The Kurdish Nationalist Movement: Oportunity, Mobilization and Identity*, New York: Cambridge University Press.

Saraçoğlu, C., (2011), *Şehir, Orta Sınıf ve Kürtler*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Sevimay, D., (2009), *Süreç*, İstanbul: Özgür Yayınları.

Sönmez, M., (2012), *Kürt Sorunu ve Demokratik Özerklik*, Ankara: NotaBene Yayınları.

Şimşir, B.N., (2009a), *Kürtçülük (1787-1923)*, Ankara: Bilgi Yayınevi.

Şimşir, B.N., (2009b), *Kürtçülük II. (1924-1999)*, Ankara: Bilgi Yayınevi.

Tekeli, İ., (1999), 'Yerel Siyaset ve Demokrasi, Çoğulculuk, Sivil Toplum', *Sivil Toplum İçin Kent, Yerel Siyaset ve Demokrasi Seminerleri* içinde s. 195-231, İstanbul: Demokrasi Kitaplığı.

Terzioğlu, S.S., (2007), *Uluslararası Hukukta Azınlıklar ve Anadilde Eğitim Hakkı*, Ankara: Alp Yayınevi.

TESEV, (2006), *Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Sosyal ve Ekonomik Öncelikler*, İstanbul: TESEV Yayınları.

TESEV, (2008), *Kürt Sorununun Çözümüne Dair Bir Yol Haritası: Bölgeden Hükümete Öneriler*, İstanbul: TESEV Yayınları.

TESEV, (2012), *Anayasaya Dair Tanım Ve Beklentiler*, İstanbul: TESEV Yayınları.

Tunçay, M., (1999a), 'İnsan Hakları, Kentsel Haklar, Uluslararası Yerel Yönetim Dokümanları', *Sivil Toplum İçin Kent, Yerel Siyaset ve Demokrasi Seminerleri* içinde s. 265-278, İstanbul: Demokrasi Kitaplığı.

Tunçay, M., (1999b), *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetimi'nin Kurulması (1923-1931)*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Türkali, V., (2005), *Özgürlük İçin Kürt Yazıları*, İstanbul: Everest Yayınları.

Türkay, M., (2009), *Sermaye Birikimi, Kalkınma, Azgelişmişlik: Türkiye ve Dünya Üzerine Notlar*, İstanbul: SAV Sosyal Araştırmalar Vakfı.

Uğur, A., (1999), 'Yerel Siyaset ve Demokrasi, Çoğulculuk, Sivil Toplum', *Sivil Toplum İçin Kent, Yerel Siyaset ve Demokrasi Seminerleri* içinde s. 179-194, İstanbul: Demokrasi Kitaplığı.

Uygun, O., (2012), *Yeni Anayasada Yerel Ve Bölgesel Yönetim İçin Öneriler*, İstanbul: TESEV Yayınları.

Ünsaldı, L., (2011), *Bir Ekonomizm Eleştirisi: Türkiye’de Kalkınma Fikri*, Ankara: Özgür Üniversite Kitaplığı.

Vali, A., (2006), ‘The Kurds and Their ‘Others’: Fragmented Identity and Fragmented Politics’, F.A. Jabar and H. Dawod (eds.), *The Kurds: Nationalism and Politics* içinde s. 49-78, London, San Francisco and Beirut: Saqi Publications.

Vera-Zavala, A., (2006), *Katılımcı Demokrasi: Dünyadaki Katılımcı Demokrasi Deneyimleri*, Ankara: Dipnot Yayınları.

Welat, İ., (2010), *Auschwitz’den Diyarbakır’a 5 No’lu Cezaevi*, İstanbul: Aram Yayınları.

Wieviorka, A., (2006), *60 Yıl Sonra Auschwitz*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Yağcı, Ö., (2004), *Nazi Kampları*, İstanbul: Papirüs Yayınevi.

Yayman, H., (2011), *Türkiye’nin Kürt Sorunu Hafızası*, Ankara: Seta Yayınları.

Yazıcı, S., (2009), *Yeni Bir Anayasa Hazırlığı ve Türkiye, Seçkincilikten Toplum Sözleşmesine*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Yeğen, M., (1999), *Devlet Söyleminde Kürt Sorunu*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Yeğen, M., (2009), *Müstakbel Türk’ten Sözde Vatandaşa*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Yeğen, M., (2011), *Son Kürt İsyanı*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Yıldırım, T. (ed.), (2011), *Kürt Sorunu ve Devlet: Tedip ve Tenkil Politikaları (1925-1947)*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Yıldız, A., (2010), *Ulus Devletin Bunalımı, Türkiye’de Federalizm ve Kürt Meselesi*, İstanbul: Etkileşim Yayınları.

Yıldız, H., (2006), *Yirminci Yüzyılın Başlarında Kürt Siyaseti ve Modernizm*, İstanbul: Doz Yayınları.

İnternet Siteleri

Ankaralı Forumları Bayram Sonrası Yeniden Bir Araya Geliyor, <http://www.sendika.org/2013/08/ankara-forumlari-bayram-sonrasi-yeniden-bir-araya-geliyor-gun-gun/>, e.t: 15.08.2013.

Ankara Forumları Umut Parklarda Büyüyor, <http://www.sendika.org/2013/08/ankarali-dogrudan-demokrasi-icin-parklarda-sokaklarda-meydanlarda/>, e.t: 1.08.2012.

Ankaralı Doğrudan Demokrasi İçin Parklarda Sokaklarda, <http://www.sendika.org/2013/07/ankarali-dogrudan-demokrasi-icin-parklarda-sokaklarda-meydanlarda/>, e.t:15.07.2013.

BDP’den Demokratikleşme Paketi Açıklaması, <http://siyaset.milliyet.com.tr/bdp-den-demokratiklesme-paketi/siyaset/detay/1770600/default.htm>, e.t: 30.09.2013.

Ciner Grubu'ndan 800 Milyon Dolarlık Yatırım, <http://www.bloomberght.com/haberler/haber/1316929-ciner-grubundan-800-milyon-dolarlik-yatirim>, e.t: 9.03.2013.

Demirtaş: 'Gezi Parkı İsyanı, Demokratik Özerklik İsyanıdır', <http://haber.sol.org.tr/devlet-ve-siyaset/demirtas-gezi-parki-isyani-demokratik-ozerklik-isyani-dir-haberi-75435>, e.t: 27.06.2013.

Dört Partinin Kısmi Anayasa Taslaklarının Metni, <http://t24.com.tr/haber/dort-partinin-kismi-anayasa-taslaklarinin-tam-metni/227180>, e.t: 5.04.2013.

Diyarbakır Cezaevi Müze Yapılsın, <http://haber.sol.org.tr/devlet-ve-siyaset/diyarbakir-cezaevi-muze-yapilsin-haberi-17226>, e.t: 6.07.2013.

Diyarbakır Cezaevi Müze Olsun, <http://gundem.milliyet.com.tr/-diyarbakir-cezaevimuzeolsunmitingi/gundem/gundemdetay/01.10.2012/1604860/default.htm>, e.t: 6.07.2013.

Diyarbakır Cezaevi Okul Değil, İnsan Hakları Müzesi Olmalıdır, <http://www.birikimdergisi.com/birikim/makale.aspx?mid=580&makale=Diyarbakir%FD%20Cezaevi%20Okul%20De%F0il,%20%DDnsan%20Haklar%FD%20M%FCzesi%20Olmal%FDd%FDr!>, e.t: 6.07.2013.

Diyarbakır Cezaevi'nin Okul Yapılmasına Tepki, <http://anfnuce.com/news/guncel/diyarbakir-cezaevi-nin-okul-yapylmasyna-tepki.htm>, 6.07.2013.

Diyarbakır Zindanı, <http://www.diyarbakirzindani.com/index.php>, e.t: 20.10.2013.

Erdoğan Reform Paketini Açıkladı,
<http://tr.euronews.com/2013/09/30/erdogan-reform-paketini-acikladi-anadilde-egitim-ozel-okullarda/>, e.t: 30.09.2013.

Habur'dan Giriş Yapan PKK'lıların Serbest Bırakılması Ankara'yı Hareketlendirdi,
http://www.radikal.com.tr/politika/haburdan_giris_yapan_pkklilarin_serbest_birakilmasi_ankarayi_hareketlendirdi-960336, e.t: 20.10.2013.

İmralı Görüşmeleri,
http://tr.wikipedia.org/wiki/%C4%B0mral%C4%B1_g%C3%B6r%C3%BC%5Fmeleri, e.t: 20.10.2013.

Kürtçe Seçmeli Ders Olacak, <http://siyaset.milliyet.com.tr/kurtce-secmeli-ders-olacak/siyaset/siyasetdetay/12.06.2012/1552705/default.htm>, e.t: 30.09.2013.

Kürtçe Seçmeli Ders Yeterli Değil, <http://www.mynet.com/haber/politika/kurtce-secmeli-ders-yeterli-degil-655218-1>, e.t: 30.09.2013.

Sendika.org, <http://www.sendika.org/>, e.t. 20.10.3013.

Yıldırım Türker, Diyarbakır Cezaevi,
http://www.diyarbakirzindani.com/index.php?Itemid=9&id=187&option=com_content&task=view, e.t: 20.10.2013.

ÖZET

Bu tez, Kürt sorununu kimlik, anadilde eğitim, özerklik, anayasa ve ekonomik yatırım olmak üzere Kürtlerin beş temel talebi içinde birbirleriyle ilişkilendirerek ve tarihsel bağlamına oturtarak incelemektedir. Tek başına kimlik ya da anadilde eğitimle Kürt sorununu sınırlamayıp söz konusu beş temel talebin bir arada ele alınması gerektiğine işaret ederek, sorunu, Kürtlerin gözünden tarihsel ve güncel gelişmelere odaklanan bir perspektifle ele almaktadır. Bu bağlamda, devletin Kürt politikasıyla Kürtlerin gündelik hayatının kendi iç dinamiği arasında Kürt sorununa bakılarak merkezin uygulamalarının yerel düzeyde karşılığı ve görünümü irdelenmiştir. Tezin önemli bir kısmını oluşturan alan çalışması ile Kürtlerin gündelik hayat içerisinde söz konusu beş temel talebi nasıl anlamlandırıp yorumladıkları nitel çalışma yoluyla etnografik verilere dayanılarak değerlendirilmiştir. Eleştirel tonda yazılanlar da dâhil bu çalışmada, son tahlilde, çözüm odaklı bir yaklaşım benimsenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kürtler, Kürt Sorunu, Kimlik, Anadilde Eğitim, Özerklik, Anayasa, Ekonomik Yatırım, Politika

ABSTRACT

This thesis examines Kurdish question with identity, mother-tongue education, autonomy, constitution and economic investment, which are Kurds' five main demands, by associating with each other and historical context. Instead of limiting Kurdish question with only identity or mother-tongue education, the main point of this study is to solve the issue that should be handled by five main demands together with focusing on perspective of the Kurds and history. In this context, by looking Kurdish question between the state's Kurd policy and Kurdish daily life, the conflict of center practices at the local level is studied. The ethnographic field work which is an important part of this thesis analyzing that how the Kurds interpret and make sense of these topic five main demands. Including all the critical writings, at the end of the study, this thesis approaches Kurdish question in a solution-oriented way.

Keywords: Kurds, Kurdish Question, Identity, Mother-Tongue Education, Autonomy, Constitution, Economic Investment, Policy